

Faculteit Rechtsgeleerdheid

Universiteit Gent
Academiejaar 2012-13

**ANALYSE VAN DE CRIMINELE SENTENTIES
VAN DE KASSELRIJ IEPER (18^E EEUW)**

Masterproef van de opleiding
'Master in de rechten'

Ingediend door

Kaat Cappelle

(00703718)

Promotor: Prof. Dr. G. Martyn
Commissaris: Prof. Dr. R. Opsommer

DANKWOORD

Gedurende mijn rechtenstudies heb ik altijd al een grote interesse gehad in de geschiedenis van het recht en het strafrecht, vandaar de keuze van het onderwerp van deze masterproef.

Deze verhandeling was onmogelijk tot stand gekomen zonder de hulp van een aantal mensen. Hierbij zou ik graag iedereen bedanken die heeft bijgedragen tot de verwezenlijking van deze masterproef.

Om te beginnen gaat een bijzonder woord van dank uit naar de toegewijde hulp van mijn promotor Prof. Dr. G. Martyn en mijn commissaris Prof. Dr. R. Opsommer, die met veel geduld en enthousiasme me op de juiste weg hebben geleid en gehouden.

Daarnaast verdienen mijn ouders en zus alle lof voor hun begrip en geduld gedurende de jaren van mijn studies en bij het schrijven van deze masterproef. Zonder hun steun zou ik nooit gestaan hebben waar ik nu sta.

Ten slotte wil ik mijn vrienden bedanken, niet alleen voor de steun die zij mij tijdens de studies hebben verleend en hulp die zij mij hebben geboden tijdens het schrijven van deze masterproef, maar ook voor alle mooie momenten die we samen de voorbije jaren hebben beleefd. Een speciaal bedankje gaat naar Ruben, Sara, Siegrid, Ward, Eva en Livia.

Kaat Cappelle

INHOUDSTAFEL

DANKWOORD	i
INHOUDSTAFEL	ii
INLEIDING	1
HOOFDSTUK 1. DE AFBAKENING VAN HET ONDERZOEK	2
AFDELING 1. DE KASSELRIJ OF HET BURGGRAAFSCHAP IEPER	2
§1. Algemeen	2
§2. Oorsprong en ontwikkeling van de kasselrij Ieper	3
§3. Organen van de kasselrij Ieper	3
§4. De bevoegdheid van de kasselrij Ieper	5
A. Bevoegdheid ratione materiae	5
B. Bevoegdheid ratione loci	5
C. Bevoegdheid ratione personae	6
§5. Situering van de kasselrij in het strafrechtelijk apparaat van de Nederlanden.....	7
AFDELING 2. 18E EEUW	9
§1. Bestuurlijk kader	9
§2. Rechtshistorische situering: het strafrecht.....	11
A. Het gangbare beeld	11
1. Wreed en inhumaan strafrecht.....	11
2. Verscheidenheid, onduidelijkheid en rechtsonzekerheid	13
3. De (on)gebondenheid van de strafrechter aan de strafwet	13
4. Rechtsongelijkheid	14
B. De functies van het strafrecht	14
1. De vergelding voor het aangedane leed	14
2. De afschrikking	15
3. De verbetering van de misdadiger.....	15

4. De beveiliging van de maatschappij	15
AFDELING 3. CRIMINELE SENTENTIES	15
§1. Betekenis	15
§2. Een voorbeeld.....	17
HOOFDSTUK 2. WERKWIJZE	21
HOOFDSTUK 3. BRONNEN VAN HET STRAFRECHT	22
AFDELING 1. VAN GEWOONTERECHT NAAR WETTENRECHT.....	22
AFDELING 2. CENTRALE WETGEVING	23
AFDELING 3. RECHTSLEER.....	26
§1. Rechtsleer in de 16 ^e eeuw.....	26
A. Filips Wielant (1440–1520).....	27
B. Joos de Damhouder (1507–1581).....	28
§2. Rechtsleer in de 18 ^e eeuw.....	29
AFDELING 4. RECHTSPRAAK	30
HOOFDSTUK 4. ANALYSE VAN DE CRIMINELE STRAFPROCEDURE	31
AFDELING 1. ALGEMEEN OVERZICHT VAN DE CRIMINELE STRAFPROCEDURE IN DE VROEGMODERNE TIJD.....	31
§1. De algemene kenmerken van de strafrechtspleging	31
A. Het ontbreken van een uniforme, uitputtende en wettelijke regeling.....	31
B. Inquisitoriale procedure	32
C. Het bestaan van een gereguleerd bewijssysteem	32
1. De bewijsmiddelen.....	32
3. De bewijswaardering.....	33
D. Geheime strafprocesgang	34
E. Overwegend schriftelijke procedure	34
§2. Verloop van de crimineel strafproces.....	34
A. De <i>informatie preparatoire</i> of het vooronderzoek	35
B. De ondervraging van de verdachte en de regeling van de verdere procesgang.....	36
1. De ondervraging of de examinatie van de verdachte	36

2. De regeling van de verdere procesgang	37
C. Het <i>enkwest</i> of het eigenlijk onderzoek	39
D. De ondervraging van de verdachte onder tortuur of het <i>scherp examen</i>	40
E. Het eindvonnis	41
F. De tenuitvoerlegging of de <i>executie</i> van het vonnis	42
§3. Rechtsmiddelen	42
A. Hoger beroep	42
B. Gratierecht	43
AFDELING 2. KASSELRIJ IEPER	43
§1. Algemeen	44
A. Het aantal verdachten en vonnissen	44
B. De taal van de criminele sententies	48
C. De duur van de processen	48
D. De bevoegde gerechtsofficiers	50
E. De bewijsvoering	50
1. Bekentenis	51
2. Bewijs door getuigen	51
3. Schriftelijk bewijs	51
4. Vermoedens en aanwijzingen	52
§2. Verloop van het proces	53
A. De <i>informatie preparatoire</i> of het vooronderzoek	53
1. Kennisname	53
2. Onderzoekshandelingen	54
B. De ondervraging van de verdachte en regeling van de verdere procesgang	55
1. De ondervraging of de examinatie van de verdachte	55
2. De regeling van de verdere procesgang	56
C. Het <i>enkwest</i> of het eigenlijk onderzoek	56
D. De ondervraging van de verdachte onder tortuur of het <i>scherp examen</i>	56
E. Het eindvonnis en de tenuitvoerlegging van het vonnis	58

AFDELING 3. BESLUIT	59
HOOFDSTUK 5. DE MISDRIJVEN.....	61
AFDELING 1. ALGEMEEN OVERZICHT	61
§1. Totaalcijfers.....	62
A. Volgens de zwaarste misdrijven.....	62
B. Volgens alle misdrijven	63
§2. Cijfers per decennium	64
A. 1728-1737.....	66
B. 1738-1747	66
C. 1748-1757	67
D. 1758-1767.....	68
E. 1768-1777	70
AFDELING 2. DELICTENGROEPEN NADER BESCHOUWD.....	70
§1. Misdrijven tegen de overheid	70
§2. Misdrijven tegen de openbare veiligheid	74
§3. Misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid.....	78
§4. Misdrijven tegen eigendommen	82
§5. Misdrijven tegen personen	87
AFDELING 3. BESLUIT	89
HOOFDSTUK 6. DE STRAFFEN	91
AFDELING 1. INLEIDING	91
AFDELING 2. SANCTIONERING IN DE KASSELRIJ IEPER	91
§1. Overzicht van de straffen	91
A. Doodstraffen	93
B. Lijfstraffen	96
1. Geseling.....	97
2. Brandmerk.....	100
C. Vrijheidsstraffen	102
1. Verbanning	103

2. Opsluiting in de gevangenis	110
3. Opsluiting in een tuchthuis.....	113
4. Internering van geestesgestoorden	115
5. Galeistraf	115
D. Vermogensstraffen	115
1. Geldboete	116
2. Verbeurdverklaring	118
3. Ontzetting uit een ambt of functie.....	118
E. Onterende straffen.....	118
1. Tepronkestelling op het schavot.....	119
2. Blaam	122
3. Vermaning.....	124
4. Publicatie van de veroordeling.....	125
F. Religieuze straffen	126
1. Openbare bede om vergiffenis	126
2. Profijtelijke betering.....	128
§2. Rechtsmiddelen	128
A. Hoger beroep	128
B. Gratierecht	129
§3. Recidive.....	130
AFDELING 3. BESLUIT	130
HOOFDSTUK 7. TENDENS TOT HUMANISERING?	132
AFDELING 1. DE RECHTSTHEORETISCHE INVALSHOEK.....	132
A. Een nieuw strafrechtstheoretisch klimaat.....	132
B. Verlichting in de Zuidelijke Nederlanden	134
AFDELING 2. DE CONTEXTUELE INVALSHOEK: DE CIVILISATIETHEORIEËN.....	134
AFDELING 3. TOEGEPAST OP DE KASSELRIJ IEPER.....	136
AFDELING 4. BESLUIT	140
ALGEMEEN BESLUIT	141

BIBLIOGRAFIE	143
ARCHIEFMATERIAAL	143
BRONNEN.....	143

INLEIDING

Criminaliteit is een probleem van elke maatschappij, van elke tijd. Het is interessant om na te gaan hoe gerechtelijke overheidsinstellingen van vroeger repressief optraden en de misdadigheid probeerden aan te pakken. De geschiedenis van de criminaliteit en van het strafrecht biedt de gelegenheid binnen te dringen in de mentaliteit van een bepaalde tijd. De grenslijnen die hierbij in deze masterproef zijn aangehouden, zijn te vinden in de titel: de analyse van de criminele sententies van de kasselrij Ieper in de 18^e eeuw.

De keuze van Ieper is moeilijk van uitleg te voorzien, omdat deze min of meer vanzelfsprekend is. Enkele van de omstandigheden en overwegingen zijn de bereikbaarheid en toegankelijkheid van het Ieperse stadsarchief. Daarenboven zijn over de kasselrij Ieper weinig studies verschenen.

Waarom voor de 18^e eeuw gekozen werd, is te wijten aan een gemotiveerde reden: de 18^e eeuw is de eeuw van de verlichting, de eeuw van overgang en van stroomversnelling. Europa ziet op dat ogenblik enerzijds een trend naar een meer humane strafrechtspraktijk, wat betekent de beperking en geleidelijk aan de afschaffing van foltering, de hervorming van het rechtswezen en de invoering van het penitentiair stelsel. Anderzijds is er sprake van een meer wetenschappelijke benadering van het strafrecht.¹

Concreet wordt deze masterproef ingedeeld in zeven hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk situeert het onderzoeksthema in tijd en ruimte. Vervolgens behandelt het tweede hoofdstuk de gehanteerde methode en overloopt het derde hoofdstuk de bronnen van het strafrecht van de vroegmoderne tijd. Het vierde hoofdstuk bestaat uit een algemene uiteenzetting van de gerechtelijke strafprocedure en vervolgens uit een overzicht zoals deze uit de criminele sententies blijkt. In het volgende hoofdstuk worden de misdrijven gedetailleerd besproken. Een overzicht van de repressie kan gevonden worden in het zesde hoofdstuk. Ten slotte stellen we ons in het zevende hoofdstuk de vraag of er een tendens tot humanisering kan worden waargenomen.

Met deze masterproef hopen we een degelijke bijdrage te leveren aan de geschiedschrijving van de kasselrij Ieper en van het strafrecht in de 18^e eeuw.

¹ L.T.H. MAES, "De criminaliteit te Antwerpen in de achttiende eeuw", *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 1978, 324.

HOOFDSTUK 1. DE AFBAKENING VAN HET ONDERZOEK

Deze masterproef analyseert het register van de criminele sententies van de kasselrij Ieper van 1728 tot en met 1777.² In dit eerste hoofdstuk situeren we het onderzoeksthema in tijd en ruimte. Achtereenvolgens bespreken we de kasselrij Ieper als instelling, vervolgens bekijken we de 18^e eeuw als algemeen historisch en rechtshistorisch tijdvak en ten slotte worden de criminele sententies bekeken.

AFDELING 1. DE KASSELRIJ OF HET BURGGRAAFSCHAP IEPER

§1. Algemeen

De kasselrijen of burggraafschappen zien het licht in de 11^e eeuw en vervangen de militair-geografische indeling van het graafschap Vlaanderen. Ze groeien uit tot regionale overheids-

² Ieper, Stadsarchief, KAS I 217-218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771 resp. 1771-1789.

instellingen die zowel administratief-financiële bevoegdheden als de uitoefening van rechtsmacht bezitten. In deze masterproef ligt de focus op de gerechtelijke bevoegdheden en meer bepaald de criminele rechtspraak.

§2. Oorsprong en ontwikkeling van de kasselrij Ieper³

Het ontstaan en de ontwikkeling van de kasselrij Ieper blijft nog op vele punten onduidelijk. Ze vindt haar oorsprong in het *territorium Ipreuse*, dat oorspronkelijk behoort tot de kasselrij Sint-Omaars. Dit tamelijk beperkt gebied, dat voor het eerst vermeld wordt in 1066 is de kern van wat later West-Ieperambacht zal vormen. De kasselrij Ieper krijgt ook vaak de naam *de Zaal en kasselrij van Ieper*. Deze term verwijst niet alleen naar de gehele kasselrij, maar ook naar de gronden onder grafelijke rechtspraak en naar het leenhof.

Het West-Ieperambacht is een grotendeels grafelijk domein en wordt in 1093 bestuurd door een vertrouweling van de graaf: een burggraaf. Maar deze wordt te onafhankelijk, omdat het ambt doorheen de jaren erfelijk wordt en het rechtstreeks contact met de vorst verloren gaat. Vandaar dat de graaf van Vlaanderen de burggraaf op het einde van de 12e of begin 13e eeuw, zoals elders in Vlaanderen, laat vervangen door een baljuw. Het burggraafschap dat een leen is van het grafelijk leenhof van de Zaal van Ieper behoudt tot op het einde van het ancien régime belangrijke financiële voorrechten. Men neemt aan dat in het begin van de 14e eeuw het gebied van Oost-Ieperambacht bij de kasselrij Ieper aansluiting vindt. Dit ambacht behoudt echter nog enige tijd enkele eigen kenmerken, zoals een eigen schepenbank (tot de 14e eeuw) en een eigen fiscaal statuut (tot de 15^e eeuw). Bij de Vrede van Aaken (1668) en de Vrede van Nijmegen (1678) komen de stad en de kasselrij Ieper in handen van Frankrijk. Bij de Vrede van Utrecht (1713) moet Frankrijk deze gebieden teruggeven. Na hun terugkeer bij de Zuidelijke Nederlanden maken ze geen deel meer uit van het graafschap Vlaanderen, maar vormen ze een afzonderlijke bestuurlijke entiteit onder de benaming *West-Vlaanderen* of *Pays Rétrocedés*. De hoofdzetel hiervan is de stad Ieper. De kasselrij Ieper blijft uiteindelijk bestaan tot 1795.

§3. Organen van de kasselrij Ieper⁴

De kasselrij Ieper telt drie belangrijke organen: de baljuw en het schepencollege, het leenhof en de kasselrijraad. Het kasselrijbestuur wordt uitgeoefend door de baljuw, bijgestaan door het schepencollege. Het leenhof van de Zaal van Ieper, ontstaan als afsplitsing of decentralisatie van de bevoegdheden van de grafelijke raad en het centrale leenhof van Vlaanderen, bezit een administratief-fiscale en gerechtelijke bevoegdheid, met name het registreren van de vorstelijke lenen en het innen van de hieraan verbonden rechten, en het behandelen van geschillen terzake. De kasselrijraad of de *generale vergaderinghe* staat in voor alle belangrijke aangelegenheden van de kasselrijgemeenschap, zoals de jaarlijkse regeringscontrole van de kasselrijrekening.

³ De bespreking steunt op volgend werk, behalve indien anders vermeld: M. VANDERMAESEN, *Archiefvormers in de gerechtelijke arrondissementen Brugge, Ieper, Veurne. 2. Archieven van overheidsinstellingen vanaf 1795*, Brussel, Algemeen rijksarchief, 2002, 44-54.

⁴ De bespreking steunt op volgende werken, behalve indien anders vermeld: N. MADDENS, “Kasselrij Ieper” in W. PREVENIER en B. AUGUSTYN (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1996, 375-380; L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkels, 1947, 41-68; M. VANDERMAESEN, *Archiefvormers in de gerechtelijke arrondissementen Brugge, Ieper, Veurne. 2. Archieven van overheidsinstellingen vanaf 1795*, Brussel, Algemeen rijksarchief, 2002, 44-61.

Gelet op de focus op de criminele sententies, zijn het leenhof en de kasselrijraad niet van belang voor deze masterproef. De organen die zich bezighouden met de uitoefening van de criminele bevoegdheden zijn de baljuw en de schepenen, bijgestaan door verschillende ondergeschikte dienaars.

De vertegenwoordiger van de vorst is de baljuw. De stad Ieper en de kasselrij Ieper beschikken elk over een eigen baljuw, dit in tegenstelling met sommige andere steden en kasselrijen, zoals Kortrijk en Veurne, die een gemeenschappelijke baljuw behouden. Verder wordt de vorst in elke ambacht (West-Ieperambacht en Oost-Ieperambacht) vertegenwoordigd door een baljuw. Wat de exacte bevoegdheid van de baljuw van Oost-Ieperambacht betreft, is niet geheel duidelijk. Wat wel vaststaat is dat deze bevoegdheid alleszins geringer is dan de bevoegdheid van West-Ieperambacht, die in feite doorgaat als de baljuw van de hele kasselrij Ieper of de kasselrijbaljuw. De baljuw mag zich laten bijstaan of vervangen door een luitenant-baljuw. De vorst benoemt de baljuw voor het leven en kan hem naar eigen goeddunken afzetten en verplaatsen. Als de baljuw misbruik maakt van zijn ambt, kunnen de schepenen zich rechtstreeks beroepen op de heer, tegenover wie hij verantwoording verschuldigd is.

De bevoegdheden van de baljuw in strafzaken zijn het ontvangen van klachten, het opsporen van daders en het zorgen voor de tenuitvoerlegging van de vonnissen van de kasselrij. Naast deze juridische bevoegdheden beschikt de baljuw nog over tal van andere bevoegdheden in de kasselrij, waar niet nader op wordt ingegaan.

De baljuw wordt bijgestaan door negen kasselrijschepenen, waaronder een voorscheper die de schepenbank voorziet. Vanaf 1764 telt men er acht.⁵ Schepenen zijn volksmagistraten: personen die door de vorst uit een aristocratisch deel van het volk zijn aangeduid.⁶ De vernieuwing van de samenstelling van het college vindt in principe jaarlijks plaats.

Naast het verrichten van onderzoeksdaeden, vellen de schepenen het uiteindelijke oordeel. Hoofdzakelijk moeten ze als rechters in burgerlijke en criminele gedingen voor de goede rechtsbedeling zorgen. Dit doen ze los van elke inmenging van de baljuw. Samenwerking tussen de baljuw en de schepenen is dus cruciaal: zonder de baljuw is er geen geding, maar zonder de schepenen is er geen vonnis. Naast deze gerechtelijke bevoegdheid, beschikken de schepenen ook over administratieve taken.

De griffier staat de schepenen in hun taak bij. Deze ondergeschikte dienaar vult de registers en correctieboeken in, houdt de rol bij, schrijft de vonnissen in, tekent vraag en antwoord op gedurende de ondervraging, leest de vonnissen voor en staat uiteindelijk in voor het bewaren van de archieven.

Daarnaast krijgen de schepenen hulp van vier pensionarissen.⁷ Dit zijn juristen die universitair geschoold zijn in het recht, in tegenstelling tot de schepenen en de baljuw. Hun taak bestaat uit advies geven en de vonnissen voor te bereiden.

⁵ L. GILLIODTS-VAN SEVEREN (ed.), *Coutume de la salle et chatellenie d'Ypres*, Brussel, Goemaere, 1911, xxvi.

⁶ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 72.

⁷ L. GILLIODTS-VAN SEVEREN (ed.), *Coutume de la salle et chatellenie d'Ypres*, Brussel, Goemaere, 1911, xxvi.

§4. De bevoegdheid van de kasselrij Ieper

Naast administratief-financiële bevoegdheden⁸ beschikt de kasselrij Ieper ook over bevoegdheden in rechte. Hier beperken we ons tot de gerechtelijke bevoegdheid van de baljuw en de schepenen.

A. Bevoegdheid *ratione materiae*

De bevoegdheden in rechte betreffen zowel de vrijwillige, de contentieuze als de criminele rechtspraak.⁹ In deze masterproef beperken we ons tot de criminele rechtspraak.

Er bestaan drie graden van jurisdictie: lage justitie, middele justitie en hoge justitie. Ten eerste kan een lokale rechtbank over lage justitie beschikken: dit betreffen de misdrijven in verband met de grondrechtspraak. Ten tweede kan een lokale rechtbank beschikken over de lage en de middele justitie: hier vallen de zwaardere misdrijven onder zoals diefstal. Als laatste kan men ook de hoge justitie uitoefenen: dan is men ook bevoegd voor de allerzwaarste misdrijven zoals moord, brandstichting en verkrachting. In het laatste geval kunnen de schepenen ook doodstraffen uitspreken.¹⁰

De bevoegdheid van de schepenbanken en de leenhoven hangt af van de rechten van de heer: wanneer die beschikt over zowel hoge, middele als lage justitie, dan oordeelt de lokale schepenbank over alle burgerlijke en strafrechtelijke aangelegenheden die niet uitdrukkelijk aan een andere rechtbank zijn voorbehouden. Beschikt de lokale heer niet over de hoge justitie, dan wordt die hoge justitie in een andere rechtbank uitgeoefend, meestal in een kasselrijschepenbank of in de schepenbank van een naburige stad.¹¹

De schepenen van de kasselrij Ieper bezitten de hoge justitie over de gronden in de kasselrij waar de rechtspraak nog voorbehouden is aan de graaf of met andere woorden de gronden die niet tot de heerlijkheden (met hoge justitiemacht) behoren of geen lenen zijn.¹²

B. Bevoegdheid *ratione loci*¹³

De kasselrijschepenbank is territoriaal bevoegd voor de kennisname van een misdrijf wanneer in zijn rechtsgebied een strafbaar feit wordt gepleegd, ten tweede een verdachte woont en ten derde een verdachte wordt aangehouden. Aangezien deze bevoegdheidsregels ook voor andere schepenbanken en leenhoven gelden en er geen hiërarchie bestaat tussen deze bevoegdheidsregels, zijn bevoegdheidsconflicten en het onbestraft blijven van vele misdrijven schering en inslag. Bovendien hebben de schepenbanken en leenhoven soms tegenover elkaar een

⁸ De inning van de beden is hiervan de belangrijkste.

⁹ M. VANDERMAESEN, *Archiefvormers in de gerechtelijke arrondissementen Brugge, Ieper, Veurne. 2. Archieven van overheidsinstellingen vanaf 1795*, Brussel, Algemeen rijksarchief, 2002, 27.

¹⁰ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 71.

¹¹ R. VERMEIR, *Historische Praktijk 2. Heuristiek – partim Vroegmoderne Tijd*, niet-gepubliceerde cursus, Universiteit Gent, Tweede Bachelor Geschiedenis, 2011-2012, 65.

¹² N. MADDENS, “Kasselrij Ieper” in W. PREVENIER en B. AUGUSTYN (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1996, 379.

¹³ De bespreking steunt op volgend werken, behalve indien anders vermeld: P.A. DONCHE, *Geschiedenis en genealogie van de familie Donche 1365-2004. Geschiedenis over zeven eeuwen van een familie uit de kasselrij Veurne, te Diksmuide en de kasselrij Ieper*, II, Berchem, Donche, 2004, 625-629; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN (ed.), *Coutume de la salle et chatellenie d'Ypres*, Brussel, Goemaere, 1911, xxxviii-xlix.

concurrerende bevoegdheid. In dat geval geldt het preventierecht. Wie het eerst kennis heeft genomen van de strafzaak, kan deze strafzaak behandelen.¹⁴

Het concrete rechtsgebied komt *grosso modo* overeen met het grondgebied van het heden-daagse arrondissement Ieper¹⁵. De kasselrij Ieper bestaat uit het plattenlandsgebied dat zich vooral ten oosten en ten zuiden van de stad Ieper en rondom de stad Roeselare uitstrekt. In het noorden grenst de kasselrij Ieper aan het Brugse Vrije, ten oosten aan de kasselrij Kortrijk, in het zuiden aan de kasselrijen Rijsel, Belle en Waasten en ten slotte in het westen aan de kasselrij Veurne. Er dient opgemerkt te worden dat in de loop van de eeuwen de grenzen van dit grondgebied fluctueren.

Het grondgebied van de kasselrij Ieper omvat de steden Ieper en Roeselare. Deze vallen buiten de rechtsmacht van de kasselrij, want zij beschikken zelf over een eigen stadsbestuur. Ook het stadje Mesen is niet rechtsonderhorig aan de kasselrij en wordt vooral door de lokale abdij bestuurd.

De kasselrij is opgedeeld in twee kwartieren: West-Ieperambacht en Oost-Ieperambacht.

Tot West-Ieperambacht behoren Beselare, Bikschote, Boezinge, Brielen, een deel van Deulemont, Dikkebus, Geluveld, de heerlijkheid Krommenelst (een gehucht te Vlamertinge), de heerlijkheid Mote, de heerlijkheden Ter Cruce en Oosthove (Wervik), de heerlijkheid Ter Hage, Hollebeke, Houtem, de Kamer van Mesen-buiten (bestaat uit enclaves te Wijtschate, Kemmel, Voormezele, Zillebeke en Nieppe), het Kapittel van Kemmel, het Kapittel van Vlamertinge, Komen-buiten, Komen-Noord, Langemark, Neerwaasten, Mesen-stad, Moorslede, Passendale, Sint-Jan, Sint-Niklaas buiten, Sint-Pieters buiten, Sint-Jacobs buiten, Verlegem, Voormezele, Westrozebeke, Wijtschate, Zandvoorde, Zillebeke en Zonnebeke.

Oost-Ieperambacht bestaat uit het gedeelte van de parochie Gits aan de kant van Roeselare, Hooglede, Ledegem, Oostnieuwkerke, de stad Roeselare en Roeselare-ambacht (Roeselare-buiten), Rollegem-Kappelle, Rumbeke en Staden.

De dorpen Dranouter, Kemmel, Nieuwkerke, Westouter en Wulvergem behoren tot het rechtsgebied van andere kasselrijen en komen pas in de 18^e eeuw door allerlei grenscorrecties bij de Oostenrijkse Nederlanden.

Het administratief centrum van de kasselrij wordt het Zaalhof genoemd en is gevestigd in het gebouw op de noordzijde van de Grote Markt, waar vandaag de rechtbank van koophandel gehuisvest is.

C. Bevoegdheid *ratione personae*¹⁶

Net zoals nu bestaat ook in de middeleeuwen en vroegmoderne tijd een onderscheid in bevoegde rechter naargelang de woonplaats van personen.

¹⁴ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 72.

¹⁵ Het arrondissement Ieper bestaat tegenwoordig uit de gemeenten Heuvelland, Ieper, Langemark-Poelkappelle, Mesen, Poperinge, Vleteren, Wervik en Zonnebeke.

¹⁶ De bespreking steunt op volgend werk, behalve indien anders vermeld: N. MADDENS, "Kasselrij Ieper" in W. PREVENIER en B. AUGUSTYN (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1996, 375-380.

In de kasselrij Ieper kunnen we een onderscheid maken tussen enerzijds de *laeten* of *laetessen* en anderzijds de *ghedieden*¹⁷. De eerste groep zijn inwoners van de kasselrij Ieper, de tweede categorie niet. Daarnaast bestaat een derde categorie, met name de poorters van andere rechtsgebieden. Hieronder vallen voornamelijk de poorters van de stad Ieper. Er dient opgemerkt te worden dat de stad Ieper een eigen rechtssysteem en dus een eigen schepenbank heeft. In de vroegmoderne tijd is een stad een soort bestuurlijk eiland. Steden en kasselrijen blijven echter strikt gescheiden en staan vaak vijandig tegenover elkaar. Vandaar dat poorters en buitenpoorters voor de schepenrechtbank van de stad geoordeeld worden. Bijzonder aan het Ieperse poorterschap is dat men door huwelijk met een poorter of poorteres automatisch het poorterschap verwerft. Vandaar dat veel inwoners van de kasselrij, maar ook talrijke personen daarbuiten tot zelfs ver buiten de landsgrenzen, de hoedanigheid van buitenpoorter of *haghepoorter* van de stad Ieper bezitten.¹⁸

Verder dient opgemerkt te worden dat de stand van de rechtsplichtigen (edelen, geestelijken of militairen) de bevoegdheid kan beperken. Zo moeten leden van de clerus voor de kerkelijke rechtbanken verschijnen en soldaten voor de militaire rechtbanken.

§5. Situering van de kasselrij in het strafrechtelijk apparaat van de Nederlanden¹⁹

Tussen de 15^e en 18^e eeuw is de staat in onze gewesten nog een staat in wording. Het West-Europese statensysteem vanaf de late middeleeuwen en de vroegmoderne tijd wordt gekenmerkt door de opkomst en de uitbouw van de gecentraliseerde ambtenarenstaat. De absolute vorst streeft naar de concentratie van zoveel mogelijk publieke macht in één hand (centralisatie of machtsconcentratie) en zal hiervoor voortdurend pogingen ondernemen om zowel buitenlandse concurrerende machten als binnenlandse (adel, kerk, stedelijke elites) de pas af te snijden en te neutraliseren. Om zijn doelstellingen te kunnen verwezenlijken, maakt de vorst gretig gebruik van een complex en hiërarchisch netwerk van instellingen en beleidsorganen bestaande uit geschoolde ambtenaren, bij voorkeur juristen.²⁰

De gerechtelijke indeling van het ancien regime is vreselijk ingewikkeld. Vorstelijke justitieraden, leenhoven, kerkelijke en militaire rechtbanken, stedelijke en landelijke schepenbanken, bijzondere gerechtshoven spreiden over het volk een net uit met even talrijke als ongelijke mazen.²¹ Deze instellingen van de late middeleeuwen en de vroegmoderne tijd mogen niet beoordeeld worden vanuit het beeld van de moderne staatsinstellingen. Ten eerste kennen deze instellingen niet het beginsel van de scheiding der machten, waardoor ze terzelfder tijd én recht spreken én besturen én wetten maken. Ten tweede groeien de meeste overheidsinstellingen pragmatisch uit bestaande instellingen waarin op een bepaald ogenblik bepaalde taken worden toevertrouwd aan gespecialiseerde personen. Die verenigen zich in een afzonderlijke instelling, die zich dan van de moederinstelling afsplitst. Deze organische groei heeft als gevolg dat men de bevoegdheden van de verscheidene gerechtelijke instellingen nooit nauwkeu-

¹⁷ Voorbeeldgroepen zijn landlopers en zigeuners.

¹⁸ P.A. DONCHE, *Geschiedenis en genealogie van de familie Donche 1365-2004. Geschiedenis over zeven eeuwen van een familie uit de kasselrij Veurne, te Diksmuide en de kasselrij Ieper*, II, Berchem, Donche, 2004, 629.

¹⁹ De bespreking steunt op volgend werk, behalve indien anders vermeld: J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 70-71.

²⁰ R. VERMEIR, *Historische Praktijk 2. Heuristiek – partim Vroegmoderne Tijd*, niet-gepubliceerde cursus, Universiteit Gent, Tweede Bachelor Geschiedenis, 2011-2012, 9.

²¹ J.A. VAN HOUTTE, J.F. NIERMEYER, J. PRESSER, J. ROMEIN, H. VAN WERVEKE (red.), *Algemene geschiedenis der Nederlanden. In twaalf delen*, VII, De Haan, Zeist, 1949-1958, 235.

rig afbakent. De nieuwe instellingen nemen bevoegdheden over van de oude instellingen die deze bevoegdheden verder blijven uitoefenen, hetzij meestal in mindere mate. Dit geeft aanleiding tot een wildgroei van gerechtelijke instellingen met overlappende en concurrerende bevoegdheden, die daarnaast gewoonterechtelijk uitdeinen of inkrimpen. Zowel de vorst als de rechtsonderhorige ervaren dit niet als iets negatiefs, integendeel: het nadeel van de verschillende bevoegdheidsgeschillen weegt uiteindelijk niet op tegen het voordeel van de keuzevrijheid voor de rechtsonderhorige.

Binnen dit institutioneel kader geldt de theorie dat alle (wereldlijke) justitie uitgaat van de koning of met andere woorden dat de koning de bron is van alle gerechtigheid. Alle rechters worden geacht koninklijke mandatarissen zijn: ze spreken recht in naam van de vorst. Bij gebrek aan het beginsel van de onafhankelijke rechterlijke macht, maakt deze delegatie geen totale vervreemding van de vorstelijke macht uit. Een eerste nuance betreft het feit dat de vorst zichzelf of zijn naaste medewerkers exclusief bevoegd acht voor een aantal belangrijke strafzaken. Een tweede nuance kan gevonden worden in het feit dat de vorst nog altijd om het even welke strafzaak zelf kan beoordelen of in de loop van een hangend strafproces onttrekken aan de lagere rechter en aan een andere (meestal hogere) rechter toevertrouwen. Ten slotte kan de vorst op grond van zijn gratierecht op gelijk welk moment in elk lopend strafproces tussenkomen door vrijstelling te verlenen van bepaalde vorm- of bewijsvereisten.

Op grond van deze vaststellingen maakt de rechtsleer in de 16^e tot 18^e eeuw een onderscheid tussen enerzijds ordinaire of gewone rechtbanken en anderzijds extraordinaire of bijzondere rechtbanken. De eerste groep rechtbanken nemen normaal kennis van de misdrijven in hun rechtsgebied, de tweede zijn exclusief bevoegd voor bepaalde misdrijven of nemen uitzonderlijk kennis van een misdrijf. Deze twee groepen vormen samen de wereldlijke justitie. Beide moeten concurrentie dulden van de kerkelijke rechtbanken.

De gewone rechtbanken bestaan enerzijds uit honderden schepenbanken die territoriaal bevoegd zijn voor de onderverdeling van een heerlijkheid, een stad of een gewest, waartoe ook de ammanie of kasselrij behoort. Daarnaast zijn er verschillende leenhoven, bevoegd voor de onderverdeling van een gewest of een heerlijkheid. Die heerlijkheden zijn het resultaat van een feodale versnippering in de late middeleeuwen en bevatten soms verschillende parochies of spleten van parochies.²² Vandaar dat de kasselrijschepenbank van de kasselrij Ieper zich onderscheidt van de schepenbank van de stad Ieper.

²² Vanaf de 16e eeuw zijn meestal dezelfde personen schepen en leenman, waardoor de schepenbank en het leenhof één leenheerlijke rechtbank vormt.

AFDELING 2. 18E EEUW

§1. Bestuurlijk kader²³

De Spaanse Nederlanden kennen in de 17e eeuw voortdurend invallen van Frankrijk. Uiteindelijk kost de Vrede van Nijmegen (1678) Spanje aan Frankrijk onder meer de afstand van het westelijk deel van het graafschap van Vlaanderen, waaronder de stad en de kasselrij Ieper. Ditmaal zal het Franse bewind standhouden voor een lange periode van 35 jaar, tot 1713. Onmiddellijk leggen de Fransen er uitgebreide versterkingen aan naar de plannen van Sébastien Leprestre, sire de Vauban. Deze versterkingen maken van de stad Ieper één der machtigste vestingen van Europa.

Bij het overlijden van de kinderloze Karel II van Spanje in 1700 barst opnieuw een grootschalige oorlog uit: de Spaanse Successieoorlog (1700-1713). Doordat Filips van Anjou, kleinzoon van de Franse koning Lodewijk XIV de Spaanse kroon erft, dreigen Frankrijk en het hele Spaanse rijk in één hand te komen, waardoor een oppermachtig landencomplex zou ontstaan. Dit stuit op groot verzet van Engeland, Portugal, de Republiek, de keizer en talrijke Rijksvorsten, die aartshertog Karel van Oostenrijk, de zoon van de keizer, op de troon willen. De Spaanse Successieoorlog brengt mee dat tussen 1700 en 1713 vreemde (Spaanse, Oostenrijkse, Noordnederlandse, Britse en Franse) legers de Zuidelijke Nederlanden en dus ook Ieper bezetten. Van 1700 regeert Filips van Anjou over de Zuidelijke Nederlanden, maar een Anglo-Staatse invasie stelt in 1706 een einde aan het zogenaamde Anjouaans regime. Tot 1714 besturen Engeland en de Republiek samen de Zuidelijke Nederlanden (het Anglo-Bataafs Condominium). De Engelse hertog van Marlborough verdrijft de Fransen uit Ieper in 1706, maar in 1708 komen de Fransen opnieuw op het toneel. Bij de Vrede van Utrecht (1713) die de Spaanse successieoorlog besluit, moeten de Fransen definitief Ieper verlaten. Filips V van Anjou behoudt Spanje en de Spaanse kolonies, maar moet afzien van alle aanspraken op de Franse troon. De Oostenrijkse Habsburger Karel VI krijgt daarentegen de Zuidelijke Nederlanden en de Spaanse gebieden in Italië.

Het Oostenrijks bewind komt tot stand door de Vrede van Utrecht in 1713. Aanvullend ondertekent men in 1715 het Barrièretractaat, dat de Republiek toelaat in een aantal Zuid-Nederlandse vestingen garnizoenen te legeren die een eventuele Franse opmars richting Republiek moeten vertragen of zelfs verhinderen. Tot die Zuid-Nederlandse vestingen behoort onder meer Ieper: een Hollands garnizoen neemt in de stad Ieper zijn intrek en blijft daar tot 1782.

De Vrede van Utrecht luidt voor de Zuidelijke Nederlanden een relatieve periode van rust in na deze periode van oorlogen. De collaterale raden worden in ere hersteld en het bewind getuigt van een zorg voor een goed beleid op economisch en politiek gebied. Het Oostenrijks

²³ De bespreking steunt op volgende werken, behalve indien anders vermeld: J.A. VAN HOUTTE, J.F. NIERMEYER, J. PRESSER, J. ROMEIN, H. VAN WERVEKE (red.), *Algemene geschiedenis der Nederlanden. In twaalf delen*, VII, De Haan, Zeist, 1949-1958, 162-194 en 213-247; J.A. VAN HOUTTE, J.F. NIERMEYER, J. PRESSER, J. ROMEIN, H. VAN WERVEKE (red.), *Algemene geschiedenis der Nederlanden. In twaalf delen*, VIII, De Haan, Zeist, 1949-1958, 78-103; N. MADDENS, "Kasselrij Ieper" in W. PREVENIER en B. AUGUSTYN (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1996, 375-380; P.A. DONCHE, *Geschiedenis en genealogie van de familie Donche 1365-2004. Geschiedenis over zeven eeuwen van een familie uit de kasselrij Veurne, te Diksmuide en de kasselrij Ieper*, II, Berchem, Donche, 2004, 634-635; R. VERMEIR (red.), *Een inleiding tot de geschiedenis van de Vroegmoderne Tijd*, Wommelgem, Van In, 2008, 56-62, 76-80 en 92-94.

bestuur onder Karel VI lijkt in vele opzichten op het voorgaande Spaanse bestuur. Het beleid wordt opnieuw toevertrouwd aan landvoogden: prins Eugenius van Savoye regeert van 1716 tot 1724, Marie Elisabeth van Oostenrijk van 1724 tot 1741. Karel van Lotharingen neemt de fakkel over in 1741. Karel VI kan echter niet zomaar het beleid voeren dat hij wil: Groot-Brittannië en de Republiek eisen het behoud van de lokale en de gewestelijke autonomie, om zo de ontwikkeling van een krachtig centraal bestuur in de Oostenrijkse Nederlanden onmogelijk te maken.

Deze periode van vrede duurt echter niet lang genoeg opdat de Zuidelijke Nederlanden zich zullen kunnen herstellen: het overlijden van Karel VI in 1740 brengt de Oostenrijkse Successieoorlog teweeg. Bij het uitblazen van zijn laatste adem is het zijn vurigste wens dat zijn oudste dochter Maria Theresia hem opvolgt, bij gebrek aan een mannelijke erfgenaam. Ondanks zijn vele politieke en economische toegevingen, betwisten Duitsland en Pruisen deze opvolging en duiden als aanspraakmaker op de kroon de Franse koning Lodewijk XV aan. Deze is uit op nieuwe oorlog en gebiedsuitbreiding in de Zuidelijke Nederlanden. Frankrijk overrompelt de Zuidelijke Nederlanden tussen 1740 en 1745. In 1744 nemen de Franse troepen Ieper in. Na jaren strijd slaagt Maria Theresia de opvolgingskwestie in haar voordeel te beslechten (Vrede van Aken in 1748), waardoor Ieper in 1749 weer onder Oostenrijks bestuur komt. Het Hollandse garnizoen keert dan terug naar Ieper.

Maria Theresia staat bekend als de sterkste figuur onder de Habsburgers van de vroegmoderne tijd en beslist samen met kanselier Kaunitz om het in de Nederlanden over een andere boeg te gooien. Veel meer dan Karel VI, leggen ze de nadruk op de Oostenrijkse soevereiniteit, maar brengen ze geen verandering aan de grondvesten van het staatsbestel van de Oostenrijkse Nederlanden. Om haar controle over het beleid in de Nederlanden te verzekeren, laat ze haar landvoogd, Karel van Lotharingen, bijstaan door een gevolmachtigd minister²⁴. De lange regeringstermijn van Maria Theresia (1745-1780) kenmerkt zich door bestuurlijke centralisatie en bureaucratische innovaties zoals een rationele organisatie van de regeringsinstanties en een opleiding voor hoge ambtenaren. Vanuit sociaal-economisch oogpunt is het land onder Maria Theresia welvarend, maar slechts voor de gegadigden. Armoede, bedelarij en landloperij blijven erg verspreid en dus een probleem tot op het einde van het ancien regime.

Na de Vrede van Utrecht (1713) zijn er nog talrijke enclaves van de Oostenrijkse Nederlanden in Frankrijk, waardoor het handelsverkeer langs de Leie bemoeilijkt wordt, wat een uitnodiging tot smokkel vormt. De grensverdragen tussen Oostenrijk en Frankrijk wisselen gebiedsdelen uit en corrigeren de grens. Op deze wijze komen de gemeenten Dranouter en Nieuwkerke in oktober 1769 en Westouter in juni 1780 weer in handen van de Oostenrijkse Nederlanden en behoren deze tot de kasselrij Ieper.

Jozef II volgt in 1781 zijn moeder Maria Theresia op. Stadhouders Maria Christina en Albert van Saksen-Teschen voeren onder zijn regeringstermijn het bewind in de Zuidelijke Nederlanden. Jozef II maakt het Barrièretraktaat ongedaan, zodat het Hollandse garnizoen Ieper verlaat.

Hoewel de regering van Maria Theresia er al duidelijk de sporen van vertoont, komen de nieuwe inzichten over de rol en de organisatie van de staat pas volop tot uiting tijdens de regering van haar zoon en opvolger. Jozef II is als het voorbeeld bij uitstek van de verlichte

²⁴ De gevolmachtigde ministers zijn successievelijk Botta-Adorno (1749-1753), Cobenzl (1753-1770) en Starhemberg (1770-1783).

despoot echter veel radicaler. Terwijl zijn moeder Maria Theresia voorzichtig te werk gaat en de medewerking zoekt van het Zuidnederlandse regeringspersoneel, poogt Jozef drastische juridische, administratieve en gerechtelijke hervormingen in te voeren en hiervoor moeten tradities en idealen van zijn onderdanen wijken. In 1787 voert hij een geheel nieuwe bestuurlijke en gerechtelijke orde in. De bestaande raden worden afgeschaft en vervangen door één centrale regering. De rechtspraak wordt voor het eerst volledig gescheiden van het bestuur en toegewezen aan gediplomeerde juristen. De eindeloos gefragmenteerde rechtsbedeling wordt met één pennenstreek afgeschaft en in plaats daarvan komen nieuwe, onafhankelijke en goedkoop werkende rechtbanken, gestructureerd op drie niveaus: rechtbanken van eerste aanleg, twee hoven van beroep en één Soevereine Raad van Justitie.

Ondanks de verlichting is het land (de volksvertegenwoordigende macht die in de staten zeten) hier duidelijk nog niet rijp voor, waardoor al die ingrijpende hervormingen stuiten op hevig protest. Dit leidt tot het uitbreken van de Brabantse Omwenteling te Brussel in 1789. De Oostenrijkers worden verdreven, Jozef II wordt van zijn rechten vervallen verklaard en het graafschap Vlaanderen roept zijn onafhankelijkheid uit. Maar heel lang duurt de euforie niet, slechts twee jaar later keren de Oostenrijkers terug en wordt de Oostenrijkse heerschappij opnieuw hersteld, alhoewel enkele hervormingen op bestuurlijk en gerechtelijk vlak worden ingetrokken bij wijze van tegemoetkoming. Maar wanneer Jozef twee jaar later beslist om de Blijde Inkomst in te trekken, betekent dit toch het einde van de Oostenrijkse heerschappij.

Op dat moment valt ook de Franse revolutionaire expansiedrang te situeren, waardoor invallen en plundertochten langs de grens talrijk voorkomen. Ieper wordt zelfs even door de Fransen bezet. Deze spanning blijft aanhouden tot 1794 en uiteindelijk heroveren de Fransen Ieper. In 1795 lijft de Franse Republiek de Zuidelijke Nederlanden in. Ieper maakt vanaf dan deel uit van het Leiedepartement.

§2. Rechtshistorische situering: het strafrecht

A. Het gangbare beeld

1. Wreed en inhumaan strafrecht

Het strafrecht van de late middeleeuwen en de vroegmoderne tijd wordt vaak bestempeld als wreed, streng, afschuwelijk, hard, weerzinwekkend, ontstellend en barbaars. Spiegelstraffen zoals het koken van valsmunters en sadistische voorbeeldstraffen zoals het afbranden van het hoofdhaar, het afsnijden van bepaalde ledematen, het radbrakken, het verbranden, het vieren delen, het brandmerken, het ophangen en andere lijf- of doodstraffen worden tot diep in de 18^e eeuw toegepast in het openbaar, liefst in aanwezigheid van zoveel mogelijk volk. Naast de wrede strafuitvoering, gaat ook het gerechtelijk onderzoek in die tijd gepaard met lichamelijk leed, zoals de ondervraging onder tortuur en de geketende opsluiting in koude en smerige gevangenissen.²⁵

Deze wrede beschrijving dient te worden begrepen rekening houdend met feit dat de bestrafing in die periode een eigen logica had. Strafrecht en de handhaving van strafrechtelijke normen zijn namelijk afhankelijk van een bepaalde maatschappelijke situatie en dienen daarom geïnterpreteerd te worden in hun politieke en sociaaleconomische context waarbinnen ze tot stand zijn gekomen. Een mogelijke verklaring voor dit wrede strafrecht valt te vinden in de

²⁵ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 25.

ontwikkeling van het absolutisme. De wijze van bestraffing moet verbonden worden aan de centrale figuur van de koning of de soeverein. De macht van de koning is in theorie²⁶ (bijna) absoluut of onbeperkt: de soeverein maakt de wetten en maakt deze alleen. Het feit dat de vorst gezien wordt als de absolute bron van het recht brengt met zich mee dat elk misdrijf gezien wordt als een persoonlijke aanslag op de figuur van de soeverein. Het strafrecht wordt in dat opzicht op de eerste plaats beschouwd als het herstel van het aangetaste gezag van de monarch. Vandaar dat de straf, die het gezag van de koning moet bevestigen en de totale onderwerping van de burger daaraan dient te illustreren, niet hard en wreed genoeg kan zijn.²⁷ De link met deze absolute visie en de voorbeeldfunctie van de wrede en inhumane bestraffing is duidelijk: afwijkende en gezagsondermijnende ideeën dienen met de grond gelijk gemaakt te worden. Maar ook andere oorzaken verklaren dit inhumane strafrecht: de uitdeining van het geleerde recht²⁸, de sociale breuk in de lokale gemeenschappen tussen de intellectuele en rijke ambtenaren en de gewone man, de venaliteit van lagere ambten die aanleiding geeft tot corruptie en vriendjespolitiek, oude vendettaverhoudingen tussen bepaalde clans, de willekeur van de talrijke bezitters van de hoge justitie die niet getemperd wordt door enige hogere afdwingbare normen of de mogelijkheid van hoger beroep. Maar ook de constante oorlogsvoering, het feit dat criminaliteit meer voorkomt en de gedachte dat een mensenleven niet veel waard is, dragen bij tot de inhumaniteit.²⁹

Verder dient opgemerkt te worden dat onder invloed van de kritiek van de verlichte criminalisten in de 18^e eeuw op het oude strafrecht vele rechtshistorici veel te veel de nadruk op het bloederige en wrede karakter van het strafrecht leggen tussen de 16^e en 18^e eeuw. Sommige auteurs willen door het uiten van de sterk gekleurde, pejoratieve bewoordingen (meestal niet afkomstig uit eigen bronnenonderzoek) blijf geven van tevredenheid met de eigen tijd. Vandaag de dag bestrijden wij de criminaliteit onder meer door deze zoveel mogelijk te voorkomen en de ontspoorde medemens zo vroeg mogelijk op te vangen en te begeleiden. Daartegenover staat dan het wrede, barbaarse strafrecht van vroeger. Nochtans heerst een algemene opinie dat de strafrechtspleging in de Nederlanden een veel milder en billijker karakter had dan elders.³⁰

Van de 17^e naar de 19^e eeuw doet zich een zeer belangrijke overgang voor in de bestraffing van onmaatschappelijk gedrag. Vooral onder invloed van de Verlichting komt een golf van humanisering van het strafrecht op gang.³¹ Een beschrijving van de humanisering van het strafrecht komt verder aan bod.³²

²⁶ Echter, in de praktijk zal de rechter een beleid voeren en vormt hij de bestemming van de wetten. Zie hiervoor meer in punt 3. van deze paragraaf.

²⁷ T. VANDER BEKEN, *Grondige Studie Strafrecht*, niet-gepubliceerde cursus, Universiteit Gent, Master Rechten, 2012-2013, 6.

²⁸ Bijvoorbeeld de *libri terribiles*, de leer van de legale bewijzen met de noodzaak van een bekentenis en daaruitvolgend het hanteren van tortuur.

²⁹ G. MARTYN en R. OPSOMMER, *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2005, 209.

³⁰ S. FABER, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811: De nieuwe menslievendheid*, Arnhem, Gouda Quint, 1983, 33.

³¹ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 25.

³² Zie hiervoor Hoofdstuk 7.

2. Verscheidenheid, onduidelijkheid en rechtsonzekerheid

In het ancien regime ontbreken een eenvormige rechterlijke organisatie en een eenheid van het recht. De wetten tot stand gekomen in het ancien regime hebben slechts betrekking op een heel klein deeltje van de strafrechtsbedeling. Daarenboven bevatten vele van deze strafwetten zeer onduidelijke strafbepalingen of delictsomschrijvingen. Vandaar dat het strafrecht hoofdzakelijk aan het oordeel van de strafrechters wordt overgelaten, die zich bij het bepalen van de strafbare feiten, de straffen, de rechtspleging en het bewijs formeel laten leiden door het gewoonterecht. Dit alles brengt met zich mee dat het vigerende straf- en strafprocesrecht zeer versplinterd is: het verschilt van streek tot streek en van instantie tot instantie.³³

Naast de verscheidenheid is een ander belangrijk kenmerk van het strafrecht en zijn toepassing de onduidelijkheid. Voor de rechtsgenoten, in het bijzonder voor de delinquenten, brengt dit rechtsonzekerheid mee. Ook voor de (geschoolde) juristen brengt het strafrecht problemen mee. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de discussie over de rechtskracht van de Criminele Ordonnantien van 1570.³⁴

3. De (on)gebondenheid van de strafrechter aan de strafwet³⁵

De gebondenheid van de (straf)rechter aan de (straf)rechtsregels of met andere woorden het legaliteitsbeginsel wordt beschouwd als een van de grote verdiensten van het (straf)recht sedert de Franse Revolutie. Met minachting keren vele moderne auteurs zich tegen het arbitraire karakter van de strafrechtspleging en de rechterlijke willekeur in het ancien regime. Daarbij vergeten ze vaak te vermelden dat het oude rechtssysteem veel gelijkenissen vertoont met het moderne Engelse strafrechtssysteem en dat het legaliteitsbeginsel meerdere aspecten bevat waarvan sommige momenteel volledig uitgehold zijn.

Zoals hierboven wordt uitgelegd, is het strafrecht voor het grootste deel in handen van de strafrechters, waardoor hun macht bij de straftoemeting dan ook aanzienlijk is. Bij het spreken van het recht laten ze zich vooral leiden door het gewoonterecht, maar omdat dit gewoonterecht hoofdzakelijk is samengesteld uit de vaste rechtspraak van de eigen rechtbank en de strafrechters ook hun uitspraken noch feitelijk, noch juridisch dienen te motiveren, kunnen ze dit gewoonterecht vrij soepel toepassen. Ze laten zich zowel bij de strafbaarstelling als bij de straftoemeting vooral leiden door de persoon van de dader en de bijzondere omstandigheden van het misdrijf. Bovendien is er geen rechterlijke controle en mogelijkheid tot hoger beroep.

Uit deze omstandigheden leiden sommige rechtsgeleerden in die tijd een arbitraire bevoegdheid van de strafrechter af, zowel bij de strafbaarstelling als bij de bestraffing van de misdrijven. Arbitrair mag niet geïnterpreteerd worden in onze hedendaagse betekenis, het duidt op het feit dat de rechter een zo adequaat mogelijke straf moet kiezen, rekening houdend met de omstandigheden. De theoretische bevoegdheid hiervoor wordt gevonden in het Romeinse Recht.³⁶ Maar de eigenlijke grondslag voor de arbitraire bevoegdheid van de strafrechter spruit voort uit de gedachte dat twee strafbare feiten, ook al zijn ze van dezelfde aard, nooit

³³ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 63-64.

³⁴ Zie hiervoor Hoofdstuk 3, Adeling 2.

³⁵ De bespreking steunt op volgende werken, behalve indien anders vermeld: J.M. CARBASSE, *Histoire du droit pénal et de la justice criminelle*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2000, 202-214; J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 63-65.

³⁶ D., 48, 19, 13 en C., 2, 12, 3.

hetzelfde zijn. Er moet steeds rekening gehouden worden met een verschil in omstandigheden die de wetgever onmogelijk kan voorzien en aan het oordeel van de strafrechter moet worden overgelaten, zoals bijvoorbeeld de persoon van de dader of de persoon van het slachtoffer, de boosaardigheid van het opzet, de aangerichte schade, een verschil in de omstandigheden van tijd en plaats, het geleverde bewijs. Deze strafrechtsgeleerden zien de arbitraire bevoegdheid van de strafrechter als een beginsel van behoorlijke rechtsbedeling.

Deze arbitraire bevoegdheid mag daarentegen niet gezien worden als een absolute bevoegdheid gebaseerd op de loutere gevoelsinterpretatie of morbide verbeelding van de strafrechter. Zijn arbitraire bevoegdheid wordt beperkt door de regels van de christelijke moraal, het gewonterecht en de vaste rechtspraak van de eigen of hogere rechtbank. Daarnaast wordt deze bevoegdheid beperkt door de regel dat de zwaarte van de straf aangepast moet zijn aan het geleverde bewijs.

4. Rechtsongelijkheid³⁷

Volgens de heersende mening is de strafrechtspleging zo ingericht dat corruptie en ambtsmisbruik onvermijdelijk zijn. Het ontbreken van een centrale rechterlijke organisatie en van controlerende of corrigerende organen laat vrij spel voor de persoonlijke belangen van de opsporingsambtenaren. Deze zijn voor hun inkomsten (mede) aangewezen op boetes, composities en confiscaties. Een gevolg van dit systeem is dan ook een ongelijke behandeling: wie rijk is, kan ontkomen aan (verdere) vervolging, schande, geseling, gevangenis en zo voort.

Ongelijkheid spruit echter niet enkel voort uit financiële aspecten, maar ook verschillen in geboorte, sekse, geloof, ingezetenschap, stand en maatschappelijke positie brengen strafrechtelijke ongelijkheid teweeg. Vandaar dat ook strenger wordt optreden tegen vreemdelingen en randfiguren van de maatschappij zoals bedelaars, vagebonden, zigeuners.

B. De functies van het strafrecht³⁸

De functies van het strafrecht in de vroegmoderne tijd bestaan vooral uit de vergeldings- en afschrikkingsgedachte. Daarnaast zijn de verbeteringsgedachte en de beveiligingsgedachte in mindere mate aanwezig.

1. De vergelding voor het aangedane leed

Een eerste functie van het strafrecht betreft de vergeldingsverdachte: het misdrijf moet vergolden worden en de dader moet het kwaad lijden dat hij zelf aan een ander heeft berokkend.

De doelstellingen van deze functie betreffen op de eerste plaats de genoegdoening van het slachtoffer van het misdrijf en ten tweede de morele of materiële bevrediging van de gemeenschap die door het misdrijf is gekrenkt. De morele bevrediging moet gezocht worden in openbare lijfstraffen en erestraffen; de materiële bevrediging ligt in geldboeten, verbeurdverklaringen en dwangarbeid ten voordele van de gemeenschap.

³⁷ De bespreking steunt op volgend werk, behalve indien anders vermeld: S. FABER, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811: De nieuwe menslievendheid*, Arnhem, Gouda Quint, 1983, 18-19.

³⁸ De bespreking steunt op volgend werken, behalve indien anders vermeld: J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 127-138; L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkel, 371-376.

2. De afschrikking

De tweede functie bestaat uit de afschrikkingsgedachte of het idee dat de opgelegde straf een voorbeeldfunctie moet uitoefenen ten aanzien van zowel de betrokken dader als alle andere potentiële daders. Deze vergeldingsgedachte vindt haar grondslag zowel in de strafwetgeving als de uitspraken van de rechters. De afschrikking uit zich in de bedreiging met wrede straffen en in de onmenselijke tenuitvoerlegging van deze straffen.

De mensen uit de middeleeuwen en vroegmoderne tijd leven in een tijd, waarin het geweld heerst, geen enkele weg veilig is en geen enkel huis voor roof gevrijwaard blijft. Vandaar dat straffen moeten worden uitgedacht die indruk maken en sterk op de verbeelding moeten inwerken. De straffen moeten met andere woorden niet voor de door de daders gepleegde pijnigingen onderdoen.

3. De verbetering van de misdadiger

Een straf kan ook worden opgelegd om een misdadiger te verbeteren of om hem van een slecht tot een goed mens om te vormen. Deze verbeteringsgedachte, geïnspireerd door kerkelijke ideeën over boetedoening en vergeving, vinden we vooral terug in de korte gevangenisstraf, de openbare bede om vergiffenis en de boetebedevaart. Vanaf de 16^e eeuw worden sommige verbeterbaar geachte criminelen opgesloten in een correctiehuis om daar door religieuze bezinning en arbeid heropgevoed te worden.

4. De beveiliging van de maatschappij

De laatste functie van het strafrecht is de beveiliging van de maatschappij. Gevaarlijke criminelen worden uit de maatschappij verwijderd door ze op te sluiten in een gevangenis of een tuchthuis, te veroordelen tot dwangarbeid op de galeien, te verbannen of te executeren.

AFDELING 3. CRIMINELE SENTENTIES

§1. Betekenis³⁹

In de vroegmoderne tijd maakt men een onderscheid tussen burgerlijke zaken en (materieel gezien) strafzaken. De eerste zaken worden behandeld volgens de burgerlijke procedure, maar deze hebben weinig belang voor deze masterproef. Binnen (materieële) strafzaken wordt op twee wijzen geprocedeerd: *civiliter* en *criminaliter*. De strafvordering is volledig in handen van de territoriaal en materieel bevoegde gerechtsofficier, die autonoom beslist over de al dan niet uitoefening van de vordering. Deze onafhankelijke gerechtsofficier is in de kasselrij Ieper de baljuw.

³⁹ De bespreking steunt op volgende werken, behalve indien anders vermeld: J. MONBALLYU, “De hoofdlijnen van de criminele strafprocedure in het graafschap Vlaanderen (16^e tot 18^e eeuw)” in C. VAN RHEE, F. STEVENS en E. PERSOONS (eds.), *Voortschrijdend procesrecht. Een historische verkenning*, Leuven, Universitaire Pers, 2001, 63-69; J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 347-351; J. MONBALLYU, “Het onderscheid tussen de civiele en de criminele en de ordinare en de extraordinaire strafrechtspleging in het Vlaamse recht van de 16de eeuw”, in H.A. DIEDERIKS en H.W. ROODENBURG (eds.), *Misdaad, zoen en straf. Aspecten van de middeleeuwse strafrechtsgeschiedenis in de Nederlanden*, Hilversum, Verloren, 1991, 120-132.

Enerzijds is volgens MONBALLYU de civiele procesgang aangewezen voor de vervolging van *civiele crimen* of misdrijven met een civiele of niet-kapitale straf bedreigd zoals een geldboete of een korte verbanning. In dat geval is het de gerechtsofficier aangewezen om de gewone procesgang in burgerlijke zaken te kiezen. Het voorwerp van de strafvordering bestaat met andere woorden uit minder ernstige straffeiten, zodanig licht dat ze accusatoir worden behandeld. In dat geval is er mogelijkheid tot tegenspraak in een rolprocedure. Het eindvonnis gewezen door de rechters wordt opgetekend in de registers van de *civiele sententies*. Tegen dit eindvonnis is hoger beroep of appel mogelijk.

Anderzijds is volgens MONBALLYU de criminele procesgang aangewezen voor de vervolging van *capitale crimen* of misdrijven waar een doodstraf of een zware lijfstraf op staat. In dat geval opteert de gerechtsofficier voor een bijzondere procesgang, die is afgeleid van de gewone procesgang in civiele zaken en er soms mee samenloopt, maar er ook sterk van afwijkt omwille van de typische eisen van het strafonderzoek. Het voorwerp van de strafvordering bestaat met andere woorden uit een ernstiger strafeit, zodanig zwaar dat de overheid ingrijpt en een inquisitoire procedure wordt opgelegd. In essentie brengt deze procesgang een vooronderzoek van de baljuw mee, wat dus geheim en van overheidswege gebeurt. Het eindvonnis gewezen door de rechters wordt opgetekend in de registers van de *criminele sententies*, wat ons brengt tot het onderwerp van deze masterproef. Tegen dit eindvonnis is in principe geen hoger beroep of appel mogelijk.

De gerechtsofficier bezit het initiatiefrecht of een strafzaak ofwel *civilijck* dan wel *crimineelijck* wordt behandeld, maar aangezien het bij veel misdrijven niet duidelijk is of er een *civiele* dan wel een *capitale* straf volgt, ligt het uiteindelijke oordeel bij de rechtbank. De rechtbank kan met name bij het begin of in het verloop van het proces beslissen de zaak te *civiliseren* of te *criminaliseren*.

Indien de criminele procesgang wordt gevolgd, verloopt het criminele proces na het vooronderzoek ofwel ordinair of extraordinair verder.

In geval het crimineel proces extraordinair verloopt, mogen we echter niet aan iets uitzonderlijks denken bij het horen van dat woord. Integendeel, in de meeste strafzaken wordt deze wijze van procederen gevolgd. De extraordinaire procesgang vindt haar oorsprong omstreeks 1200 in Europa en is bestemd voor de bestrijding van ketterij. Gaandeweg krijgt deze procesgang een ruimere toepassing, waardoor ze uiteindelijk, naar wet of gewoonte, van uitzondering tot regel wordt.⁴⁰ Het is opmerkelijk dat men nog in de 18^e eeuw, na zoveel honderden jaren, het normale geval als extraordinair bestempelt, en omgekeerd. Vandaar dat het onderscheid ordinair/extraordinair nogal wat misverstanden heeft gewekt.⁴¹

Nochtans betekent een ordinaire procesgang niets anders dan een strafzaak die op civiele of burgerrechtelijke wijze wordt behandeld. Men reserveert deze mogelijkheid voor zaken die wegens grote juridische complicaties niet voor de gebruikelijke behandeling in aanmerking blijken te komen. Men gaat hiertoe niet onmiddellijk over, maar alleen als de gewone procesgang geen uitweg biedt. Een civiele procedure kost met name heel wat meer tijd en manskraft door het mogelijk maken van een tegensprekelijk debat. Dit in schril contrast met de

⁴⁰ Hierbij verwijzen we naar artikel 32 van de Ordonnantie op de Styl van 9 juli 1570.

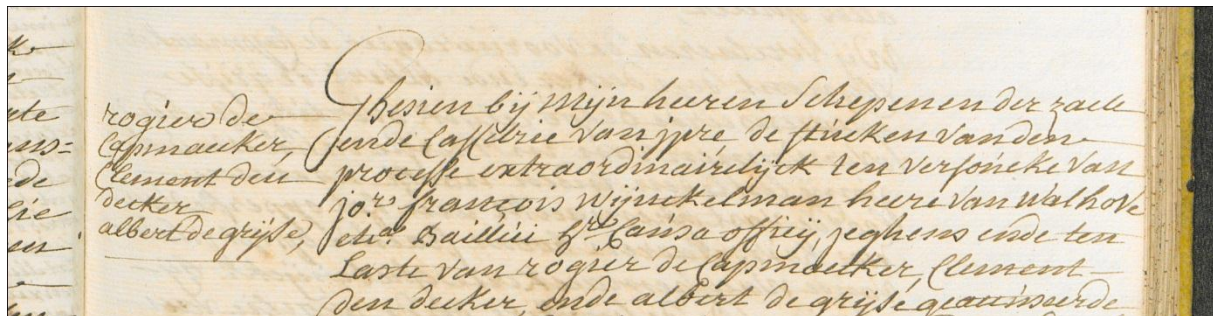
⁴¹ S. FABER, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811: De nieuwe menslievendheid*, Arnhem, Gouda Quint, 1983, 33.

extraordinaire procesgang waar meer beperkte rechten van verdediging gelden.⁴² Op het onderscheid ordinaire en extraordinaire procesgang wordt verder nog ingegaan.⁴³

§2. Een voorbeeld

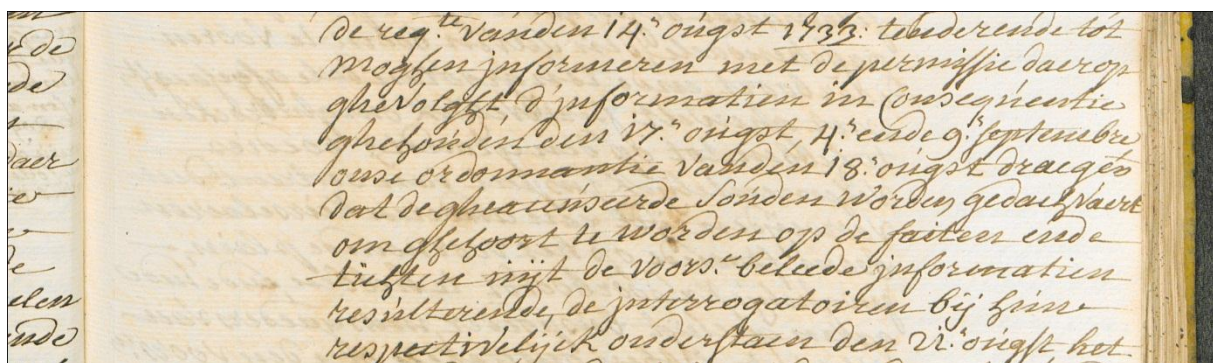
De beslissingen zijn telkens opgebouwd uit persoonlijke informatie van de verdachte, de uitgevoerde onderzoekshandelingen van het gerechtelijk vooronderzoek, de strafbare feiten waarvan men verdacht wordt en de rechterlijke beslissing met de eigenlijke concrete strafbepaling.

Bij wijze van voorbeeld⁴⁴:

Ghesien bij mijn heeren Schepenen der Zaele ende Casselrie van Ipre de stucken van den processe extraordinairlijck ten versoucke van jo.^r François Wijnckelman heere van Walhove etc^a baillui h^{re} causa officij, jehens ende ten laste van Rogier de Capmaecker, Clement den Decker ende Albert de Grijse geaccuseerde,

De griffier start de criminele sententie met te verwijzen naar de rechters, met name de schepenen van de Zaal en kasselrij van Ieper. Vervolgens vermeldt hij de bevoegde gerechtsofficier, hier baljuw François Wijnckelman en de wijze waarop het proces verloopt, extraordinair in dit geval. Ten slotte volgen de verdachten, hier Rogier de Capmaecker, Clement den Decker en Albert de Grijse. Eventueel vermeldt de griffier de woon- en of geboorteplaats, de leeftijd, de burgerlijke staat, de stand en de naam van de vader en of de moeder van de verdachte(n).

⁴² S. FABER, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811: De nieuwe menslievendheid*, Arnhem, Gouda Quint, 1983, 33.

⁴³ Zie hiervoor Hoofdstuk 4, Afdeling 1, §2.

⁴⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 34r-35r.

de req^{te} vanden 14^e ougst 1733 tenderende tot moghen informeren met de permissie daerop ghevolght d'informatien in consequentie ghehouden den 17^e ougst, 4^e ende 9^e septembre, onse ordonnantie vanden 18^e ougst draegende dat de gheaccusseeerde souden worden gedachvaert om ghehoort te worden op de faiten ende tichten uijt de voorse beleede informatien resulterende de interrogatoiren bij hune respectelijck onderstaen den 21^e ougst,

Het voorbereidend onderzoek start door middel van het rekwest van 14 augustus 1733 van de gerechtsofficier. Op deze manier poogt de gerechtsofficier zoveel mogelijk vaststellingen te doen omtrent het bestaan van het misdrijf en de dader. Uiteindelijk worden de verdachten gedagvaard om gehoord te worden over de gebeurde feiten. Dit leidt uiteindelijk tot de onderzeringen van de verdachten op 21 augustus.

Mandact ondertekent door den vermelden
Rogier de Capmaecker ende Clement de Decker
om te doen de notificatie afvraeghe ende
protest daerbij vermeldt met d'insinuatie
ende relaes daer onder staende ghedaen door
F^r Comijn baillui vanden hove te roosebeke
respectelijck in daten 29^e meij ende 2^{en}
junij lestleden; onse ordonnantie vanden
22^e ougst, dat de ghetuighen ghehoort inde

het mandaet ondertekent door den vermelden Rogier de Capmaecker ende Clement de Decker om te doen de notificatie, afvraeghe ende protest daerbij vermeldt met d'insinuatie ende relaes daer onderstaende, ghedaen door F^r Comijn baillui vanden hove Roosebeke respectelijck in daten 29^e meij ende 2^{en} junij lestleden; onze ordonnantie vanden 22^e ougst,

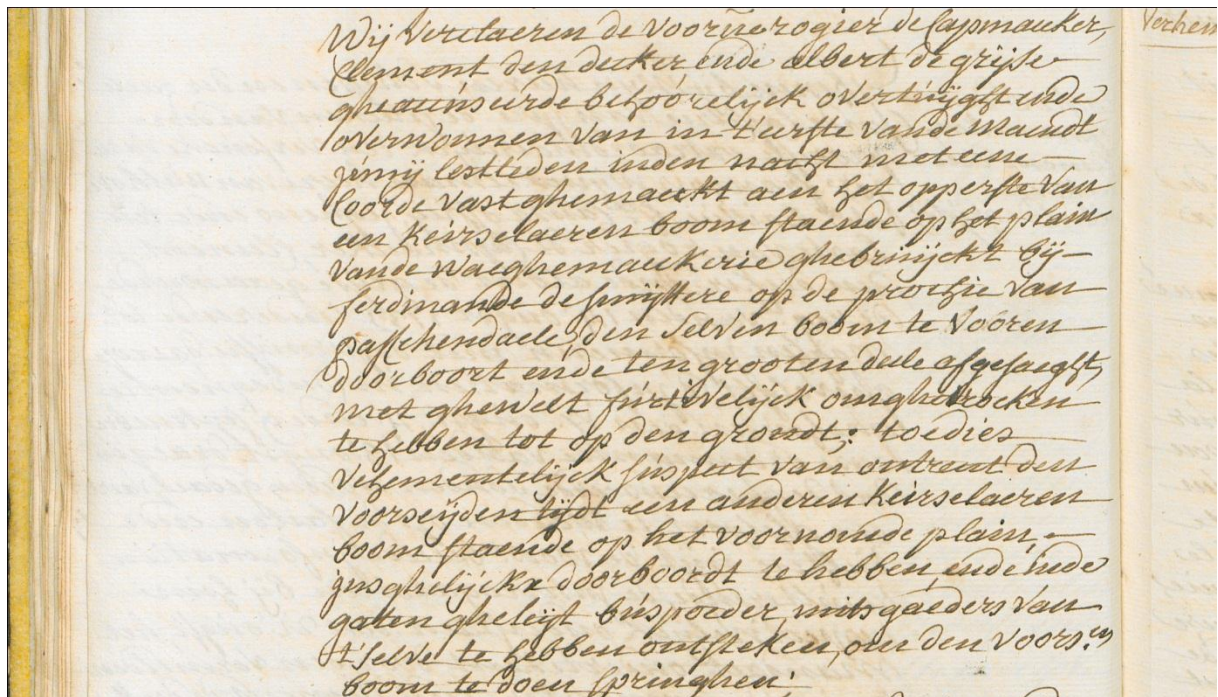
Hier kunnen we niet met zekerheid zeggen wat bedoeld wordt, dat staat in het document zelf waarnaar verwezen wordt. Alleszins heeft de baljuw van Roosebeke dit mandaat effectief getekend een hele tijd geleden. Het is wel vreemd dat de griffier niet de inhoud van het document in het vonnis vrijgeeft, aangezien het nochtans een stuk van de feiten is. Het lijkt eerder te gaan om een verweermiddel dan een onderzoeksdaad.

voornomde informatien ende alle andere
die van nieuws noch souden comen
ghehoort wesen, sullen wesen gherecolleert
in hunne depositie, ende nocht sijnde
gheconfronteert jeghens de gheaccusseeerde:
het recollement inghevolghtes dies ghedaen
den 4^e ende 9^e septembre de confrontatie van
pieter Bousier ende pieternelle de smijthere
tweede ende derde ghetuighen ghehoort in
d'informatien vanden 17^e ougst voors; jeghens
de drie gheaccusseeerde van daten 9^e september.
De sondigien vanden heer Baillui, ende op
alles ghelet,

dat de ghetuighen ghehoort inde voornomde informatien ende alle andere die van nieuws noch souden comen ghehoort wesen, sullen wesen gherecolleert in hunne depositie, ende

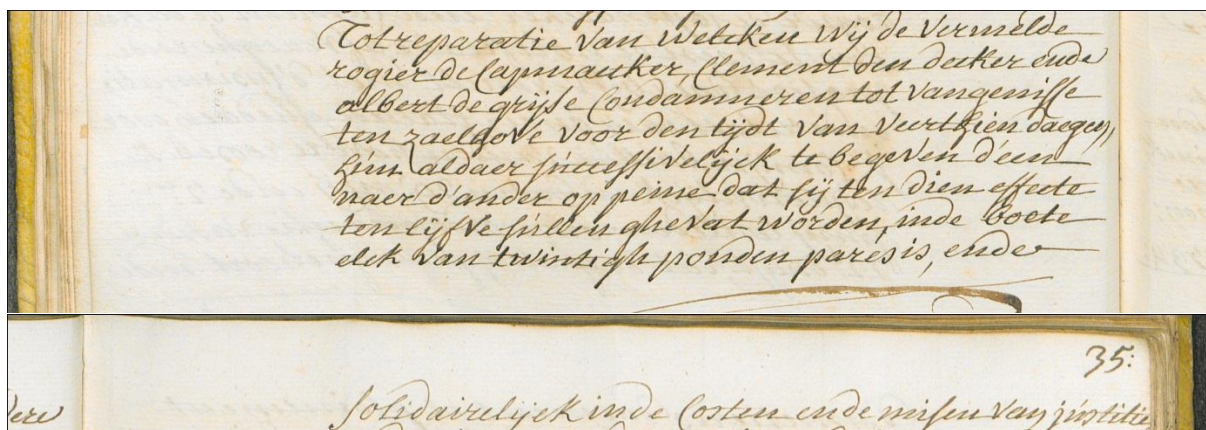
noodt sijnde gheconfronteert jehens de gheaccuseerde, het recollement inghevolghe dies ghedaen den 4^e ebde 9^e septembre de confrontatie van Pieter Bousier ende Pieternelle de Suijttre tweede ende derde ghetuighe ghehoort in d'informatien vanden 17^e ought voorstaende jehens de drie gheaccuseerde van daten 9^e septembre de conclusien vanden heer Bailliu; ende op alles ghelet,

Vervolgens vermeldt de criminele sententie dat de rechters-commissarissen alle personen die rechtstreeks of onrechtstreeks op de hoogte zijn van het misdrijf hebben verhoord. Omdat het vooronderzoek slecht voorbereidend is, krijgen getuigenverklaringen in de *informatie preparatoire* slecht volledige rechtskracht na *recollement*. Vervolgens volgt de confrontatie van de verdachten met de getuigen.

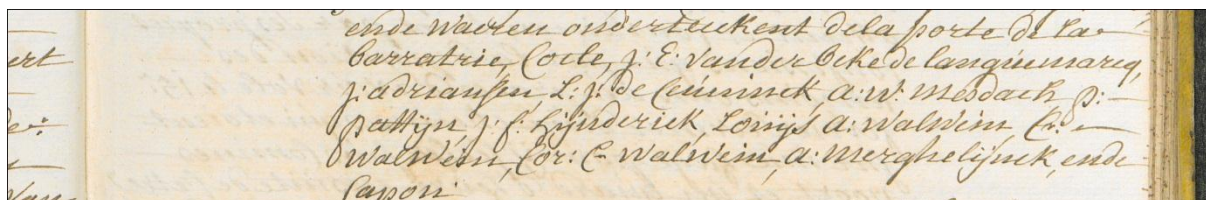
Wij verclaeren de voornoemde Rogier de Capmaecker, Clement den Decker ende Albert de Grijse gheaccuseerde behoorlijk overtuight ende overwonnen van in t'eerste vande maendt junij lestleden inden nacht met eene coorde vastghemaeckt aen het opperste van een keirse-laeren boom staende op het plain vande waeghemaeckerie ghebruijckt bij Ferdinande de Suijttre op de prochie van Passendaele, den selven boom te vooren doorboort ende ten grooten deele afgesaeght met ghewelt furtivelijck omghetrocken te hebben tot op den grondt; toedien vehementelijck suspect van omtrent den voorseijden tijdt een anderen keirselaeren boom staende op het voornomde plain insghelijckx doorboort te hebben, ende inde gaten gheleijt buspoeder mitsgaeders van t'selve te hebben ontflecken, om den voorsen boom te doen springhen;

In deze alinea komen we te weten wat Rogier de Capmaeker, Clement den Decker en Albert de Grijse op hun kerfstok hebben staan. Ze hebben namelijk bekend in de nacht van de eerste juni op een plein in Passendale boomschenderij te hebben gepleegd. Verder worden ze ervan verdacht de boom te hebben doen ontploffen door middel van buskruit.

Tot reparatie van welcken wij de vermelde Rogier de Capmaecker, Clement de Decker ende Albert de Grijse condanneren tot vangenis- ten zaelhove voor den tijdt van veerthien daeg- hen, him aldaer successivelyck te begeven d'een naerd d'ander op peine dat sij ten dien effec- te ten lijfve sullen ghevat worden, inde boete elck van twintigh ponden paresis, ende solidai- relijck inde costen ende misen van justitie

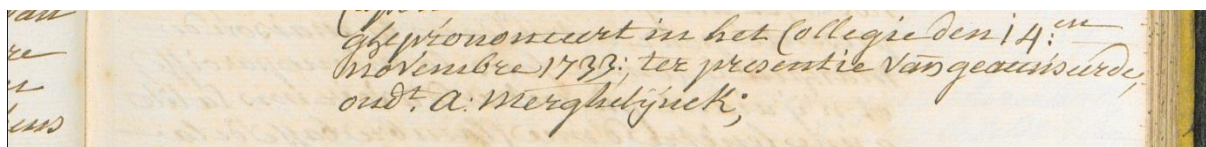
Vandaar dat de schepenen van de kasselrij Ieper Rogier de Capmaecker, Clement den Decker en Albert de Grijse veroordelen tot een gevangenisstraf voor de duur van veertien dagen. Ver- der leggen de rechters elk een geldboete op van twintig ponde paresis. Ook de gerechtskosten en de justitiekosten dienen de daders te betalen. Er valt op te merken dat de strafrechters het eindvonnis niet motiveren. Het is ook uitzonderlijk dat de gevangenisstraf als straf wordt op- gelegd, aangezien de gevangenis tot dan toe enkel wordt gebruikt om voorlopige hechtenis uit te voeren: verdachten worden gedurende een bepaalde periode gevangen genomen in afwach- ting van hun proces of executie. Daarnaast is het ook een dwangmiddel voor wie zijn schul- den of boeten niet betaalt. De gevangenis bevindt zich in een klein straatje tussen de Grote Markt en de Sint-Jacobsstraat.

ende waeren onderteeckent de la Porte Barratrie, Cocle, J.E. Vanderbeke de Languemarcq, J. Adriansen, L.J. de Ceuninck, A.W. Mesdach, P. Pattijn, J.F. Hijnderick, Louijs A. Walwein, C. Walwein, Cor. C. Walwein, A. Merghelijck, ende Capon;

Na het uitspreken van de straf, vermeldt de griffier de schepenen die het eindvonnis geveld hebben. Het woordje Cor. duidt op de aanwezige griffiers.

Gheprononceert in het collegie den 14^en novembre 1733; ter presentie vanden geaccusseerd- de, ondt A. Merghelijck;

Het eindvonnis wordt uitgesproken op 14 november 1733 in aanwezigheid van de daders.

HOOFDSTUK 2. WERKWIJZE

Voor de analyse van het register van de criminele sententies maken we gebruik van de kwantitatieve methode, namelijk van grafieken en tabellen. Voor de concrete verwerking zijn de criminele sententies van 1728 tot en met 1777 van de kasselrij Ieper opgedeeld in vijf perioden van tien jaar: van 1728 tot 1738, van 1738 tot 1748, van 1748 tot 1758, van 1758 tot 1768 en ten slotte van 1768 tot 1778.

Op basis van fotokopieën van het strafregister, verkregen van het stadsarchief van Ieper, werden de criminele sententies uitgepluisd en op een overzichtelijke wijze op steekkaarten gebracht. De steekkaarten werden samengebundeld in een databank in Excel. Aan de volgende punten werd aandacht besteed: de datum van het vonnis, de vindplaats (het registernummer en de paginanummers), taal (Nederlands of Frans), de identiteit van de verdachte (de naam, het geslacht, de leeftijd, de geboorteplaats, de woonplaats, de burgerlijke staat, het beroep, de naam van de vader en de naam van de moeder), eventueel de recidive (de datum van de uitspraak, de bevoegde rechtbank, het misdrijf, de opgelegde sanctie en de recidivestraf), het verloop van de procedure (de eerste datum te vinden in het vonnis, de wijze van kennisname, de bevoegde gerechtsofficier, de onderzoekshandelingen (ondervraging, getuigen, confrontatie met de verdachte en eventueel andere expertises), de aanhouding of de dagvaarding, de voorlopige hechtenis, de (extra)ordinaire procesgang, de tortuur, de (extra)ordinaire vergadering en ten slotte de bewijsmiddelen), het strafbaar feit, de uitspraak (tegenspraak of verstek, de sanctie, de recidivestraf, de eventuele verzachtende of verzwarende omstandigheden, de motivering van de kasselrijschepensbank en de proceskosten), de datum van de strafuitvoering en ten slotte de samenstelling van de kasselrijschepensbank.

De uiteindelijke bedoeling is een beschrijvend onderzoek te verwezenlijken met nadruk op juridische, criminologische en sociale aspecten.

HOOFDSTUK 3. BRONNEN VAN HET STRAFRECHT

In de 18^e eeuw is geen sprake van rechtstoepassing in het wilde weg: de arbitraire bevoegdheid van de rechter was niet volkomen willekeurig. De vraag stelt zich dan ook op welke bronnen van het strafrecht de rechter zich beroept.

Het recht van de middeleeuwen en van de vroegmoderne tijd wordt getypeerd door een historische continuïteit: de meeste kenmerken van het recht van de vroegmoderne tijd verschijnen reeds in de 14^e en zelfs in de 13^e eeuw; vervolgens ontwikkelen ze zich in de 15^e en de 16^e eeuw om ten slotte tot in de 17^e en 18^e eeuw bijna onveranderd te blijven voortbestaan.⁴⁵ Met andere woorden situeert zich in de Zuidelijke Nederlanden tussen de late middeleeuwen en de vroegmoderne tijd geen breuk in de juridische ontwikkeling. Wel zetten de verschillende ontwikkelingen die zich gedurende de late middeleeuwen hebben geopenbaard, zich nu volledig door.

Dit geldt ook voor het strafrecht: in de 17^e en 18^e eeuw kan van een strafrechtelijke ontwikkeling nauwelijks gesproken worden. Op het einde van de 18^e eeuw zijn in de Oostenrijkse Nederlanden nog steeds dezelfde strafrechtelijke bepalingen van kracht als ten tijde van Karel V of Filips II. Het algemeen strafrechtsstelsel is in zijn grote lijnen nog gebaseerd op enerzijds de keuren, de costumen en de Criminele Ordonnantien van 1570 en anderzijds de rechtsleer van DE DAMHOUDER en andere criminalisten.⁴⁶

Hierna volgt een bespreking van de bronnen van het strafrecht aan de hand van de klassieke indeling: na de evolutie van het gewoonterecht naar het wettenrecht wordt nader gekeken naar de centrale wetgeving, vervolgens komt de rechtsleer aan de beurt, om af te sluiten met de rechtspraak.

AFDELING 1. VAN GEWOONTERECHT NAAR WETTENRECHT

Tijdens de late Middeleeuwen vaardigen verschillende hertogen, graven en andere landsheren, naast de gewoonterechtelijke regels ook nieuwe regels uit in hun feitelijk zelfstandige vorstendommen, ook wel ‘landrechten’ genoemd. Op het gebied waarover de landsheer zijn gezag uitoefent, vormen zich weer eigen jurisdicties met eigen rechtsregels. Deze rechtsregels worden aan de stedelingen deels verstrekt door de landsheer: bij wege van een handvest of privilege verleent de landsheer aan een gemeenschap ‘stadsrechten’, waarmee deze gemeenschap tot stad wordt verheven en daarmee tot een zelfstandige rechtskring. Op deze manieren kunnen de stedelingen ook zelf rechtsregels opstellen en deze afkondigen in stedelijke keuren.⁴⁷ Naast economische en politieke vrijheden, bevatten deze keuren en handvesten ook verschillende strafrechtelijke bepalingen, zoals het bepalen van maximum- of minimumstraf-

⁴⁵ J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht. 2: De bronnen van het recht in de Belgische gewesten sedert de dertiende eeuw*, Antwerpen, Kluwer, 1989, 246.

⁴⁶ L. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkels, 1947, 34.

⁴⁷ E.J.M.F.C. BROERS, *Geschiedenis van het straf- en schadevergoedingsrecht. Een inleiding*, Appeldoorn, Maklu, 2012, 125-126.

fen voor bepaalde misdrijven of strafrechtelijke privileges.⁴⁸ Vervolgens ontwikkelen zich naast het geschreven recht weer bepaalde rechtsgewoonten, zogeheten *costumen* in het praktische rechtsleven van elk rechtsgebied.⁴⁹ Al deze lokale wetgevingen maken deel van het geheel van rechtsregels dat men vanaf de 15^e eeuw aanduidt als de “wetten, costumen en privilegiën” van een bepaalde stad, plattelandsgebied of gewest. Onder deze plaatselijke wetgevingen valt ook de vaste rechtspraak van de plaatselijke rechtbanken, waar de receptie van het Romeinse of canonieke recht al vanaf de 14^e eeuw plaatsvindt.⁵⁰

De Bourgondische hertogen en hun opvolgers, de vorsten van de Habsburgse dynastie, geconfronteerd door een veelheid van onderling verschillende rechtsstelsels, die voor een belangrijk deel in ongeschreven regels bestaan, willen dan ook een einde maken aan deze rechtsverscheidenheid en rechtsonzekerheid door het gewoonterecht van de verschillende gewesten te uniformiseren en om te zetten in een soort wettenrecht. Vandaar dat Karel V in de Nederlanden en later Filips II een aantal beleidslijnen zetten om de optekening van de gewoonterechten te bereiken. Alle plaatselijke rechtskringen dienen hun costumen op schrift te stellen en ter goedkeuring voor te leggen aan de centrale regering te Brussel, die wijzigingen en verbeteringen aanbrengt en nieuwe regels inlast, zoals een bepaling waarin aan het Romeins recht een aanvullende werking wordt toegekend ter opvulling van de leemtes in het recht. Slechts die rechtsgewoonten die dit proces hebben doorlopen, worden goedgekeurd en bij wet bekrachtigd.⁵¹ De homologatie van de wetten, costumen, keuren en statuten van de Zaal en de Kasselrij van Ieper dateert van 1535.⁵² De voltooiing van de optekening van de gewoonte is een feit vanaf het begin van de 17^e eeuw, waardoor deze gewoonterechtsregels onveranderd blijven voortbestaan tot het einde van de 18^e eeuw. Vanaf dan kan men eigenlijk spreken van het eigenlijke wettenrecht, gekenmerkt door zekerheid, vastheid en bestendigheid.⁵³

Het Brusselse centrale gezag heeft echter vooral het gerechtelijke en burgerlijke en veel minder het materiële en formele strafrecht voor ogen bij de optekening van dat lokale (gewoonte)recht. Vandaar dat de toen opgetekende ontwerp-costumen, soms door de vorst gehomologeerd, heel weinig strafrechtelijke bepalingen bevatten. Deze omstandigheden vergemakkelijken de latere romanisering en de daarmee gepaarde unificatie van het strafrecht. Dit brengt met zich mee dat het strafrecht van een bepaald rechtsgebied niet zoveel verschilt van dat van de buurgebieden. Dezelfde feiten straft men meestal op dezelfde wijze, alleen in executievormen bestaat soms wat variatie.⁵⁴

AFDELING 2. CENTRALE WETGEVING

Om tot rechtseenheid en een groeiende monarchale macht te komen, pogen de vorsten niet alleen het gewoonterecht om te zetten in een soort van wettenrecht, maar creëren zij ook

⁴⁸ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 37.

⁴⁹ E.J.M.F.C. BROERS, *Geschiedenis van het straf- en schadevergoedingsrecht. Een inleiding*, Appeldoorn, Maklu, 2012, 126.

⁵⁰ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 37.

⁵¹ E.J.M.F.C. BROERS, *Geschiedenis van het straf- en schadevergoedingsrecht. Een inleiding*, Appeldoorn, Maklu, 2012, 127.

⁵² L. GILLIODTS-VAN SEVEREN (ed.), *Coutume de la salle et chatellenie d'Ypres*, Brussel, Goemaere, 1911, i.

⁵³ P. TRAEEST, *Het bewijs in strafzaken*, Gent, Mys en Breesch, 1992, 68-69.

⁵⁴ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 37.

nieuw wettenrecht bij wege van vorstelijke ordonnanties, plakkatens, decreten of ordonnantiën.⁵⁵ Vanaf de 15^e en de 16^e eeuw verliezen de meeste steden en de meeste landsheren geheel of gedeeltelijk de macht om wetten te maken. De wetgevende macht is vanaf dan inherent aan de vorstelijke macht.⁵⁶

Gelet op het feit dat de vorsten in onze gewesten er heilig van overtuigd zijn dat het strafrecht een behoorlijk vast gegeven is waarvan zij enkel de wantoestanden kunnen wegwerken, treden ze op het strafgebied slechts zeer sporadisch op.⁵⁷ Een zeer ruwe schatting van de verspreiding van ongeveer 13.000 ordonnantiën tussen 1506 en 1789 in de Zuidelijke Nederlanden geeft aan dat ongeveer acht procent tot het strafrechtelijke gebied behoort.⁵⁸ De strafrechtelijke verordeningen zijn hoogstens hervormingsordonnantiën die het bestaande strafrecht verduidelijken of bijsturen en meestal dezelfde materies behandelen, zoals het vrijwaren van de openbare orde (ordonnantiën tegen de landlopers).⁵⁹

De inhoud van deze wettelijke verordeningen is heel divers: in veel gevallen kennen de verordeningen aan de rechter een discretionaire of 'arbitraire' bevoegdheid toe om een straf op te leggen die hij passend vindt, rekening houdend met de concrete omstandigheden. In andere gevallen wordt slechts verwezen naar een andere rechtsbron, zoals het Romeins recht of het canonieke recht. In de weinige gevallen waarin de wetgever voor een bepaald delict een vaste straf heeft voorgeschreven, is de rechter niet altijd dezelfde mening toegedaan en acht hij zichzelf bevoegd tot het opleggen van een andere straf.⁶⁰

In tegenstelling tot de meeste centrale verordeningen, die beperkt van inhoud zijn, zijn de Criminele Ordonnantiën van 1570 van Filips II bedoeld om in alle Nederlanden een uniform strafrecht en strafprocesrecht in te voeren. Deze ordonnantiën bestaan uit een drietal samenhangende regelingen: de Criminele Ordonnantie van 5 juli 1570 houdende bepalingen met betrekking tot het materiële strafrecht, de Ordonnantie op de Stijl van 9 juli 1570 houdende een regeling van het strafprocesrecht en de kleinere Ordonnantie op de Cipiers, eveneens uitgevaardigd op 9 juli, met regels aangaande het gevangeniswezen.⁶¹ Gelet op de omvang van 150 artikelen, kan moeilijk van een eigenlijk wetboek gesproken worden, maar ze vormen wel een eerste ernstige poging tot de hervorming en de eenmaking van deze twee rechtstakken.⁶² Het essentiële verschil tussen enerzijds de wetgeving van 1570 en anderzijds de werken van de Vlaamse juristen en de andere wetgeving is dat de Criminele Ordonnantiën een scherp onderscheid maken tussen het formele en materiële strafrecht.⁶³

⁵⁵ E.J.M.F.C. BROERS, *Geschiedenis van het straf- en schadevergoedingsrecht. Een inleiding*, Appeldoorn, Maklu, 2012, 127.

⁵⁶ J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht. 2: De bronnen van het recht in de Belgische gewesten sedert de dertiende eeuw*, Antwerpen, Kluwer, 1989, 198.

⁵⁷ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 37.

⁵⁸ J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht. 2: De bronnen van het recht in de Belgische gewesten sedert de dertiende eeuw*, Antwerpen, Kluwer, 1989, 316.

⁵⁹ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 38.

⁶⁰ E.J.M.F.C. BROERS, *Geschiedenis van het straf- en schadevergoedingsrecht. Een inleiding*, Appeldoorn, Maklu, 2012, 129.

⁶¹ E.J.M.F.C. BROERS, *Geschiedenis van het straf- en schadevergoedingsrecht. Een inleiding*, Appeldoorn, Maklu, 2012, 128.

⁶² J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht. 2: De bronnen van het recht in de Belgische gewesten sedert de dertiende eeuw*, Antwerpen, Kluwer, 1989, 94.

⁶³ M. VAN DE VRUGT, *De criminele ordonnantiën van 1570. Enkele beschouwingen over de*

De raadsheren die deze Criminele Ordonnantiën ontwerpen, schuwen een beroep op het Romeins recht niet, wat gelet hun universitaire opleiding in het Romeins recht logisch is. Ze zien het Romeinse recht als het recht met een superieure status, dit in tegenstelling tot het inheemse recht, in hun ogen een verzameling van onduidelijke, wat boers en onbeholpen aandoende voorschriften die overal eigen plaatselijk bepaalde karakteristieken kennen. Deze raadsheren schaffen alle lokale gewoonten af en aansluitend bepalen ze dat, waar de regelingen in de Criminele Ordonnantiën niet volledig zijn of aanleiding geven tot vragen, het Romeinse recht dient gevolgd te worden.⁶⁴ Vandaar dat de verschillende rechtbanken meer en meer gedwongen worden juristen in dienst te nemen om de rechtsgeleerde adviezen in te winnen ingeval van twijfel of onzekerheid.⁶⁵

MONBALLYU voert echter aan dat de ordonnantiën zo goed als niets wijzigen aan de costumiere strafrechtspleging bij de meest lokale wetten. Enerzijds bevatten de criminele ordonnantiën een groot aantal bepalingen die de plaatselijke rechtbank reeds jarenlang toepast en anderzijds vinden de schaarse nieuwigheden die zij bij bepaalde lokale wetten introduceren, dikwijls geen ingang. Maar doordat deze ordonnantiën formeel een reeks costumierrechtelijke regels afschaffen en het geleerde Romeinse recht als aanvulling en ondersteuning van de nieuwe wetgeving erkennen⁶⁶, zien een aantal (rechts)historici⁶⁷ hierdoor de Criminele Ordonnantiën als de doodsteek voor het costumier straf(proces)recht in onze gewesten en de eerste belangrijke stap in de eenmaking van onze strafrechtspleging. Een aantal andere auteurs⁶⁸ daarentegen wijzen er op dat tot nog toe geen enkele goede studie de materiële rechtskracht van deze criminele ordonnantiën heeft aangetoond en dat vele voorheen gekende strafrechtelijke costumen ook na 1570 worden toegepast.⁶⁹

Door de diverse publicaties verkrijgen de criminele ordonnantiën formeel rechtskracht in geheel de Nederlanden, maar dit betekent nog niet dat zij van dan af aan overal feitelijk worden toegepast. Onder de 16^e en 17^e-eeuwse auteurs bestaat er grote onenigheid over de (mate van) de formele rechtskracht van de criminele ordonnantiën na de publicatie van artikel 5 van de pacificatie van Gent van 1576.⁷⁰ Dit artikel stelt dat *“Ende opdat midlertijt niemant lichtelike en stae tot eenigen begrype, captie oft pericle, zullen alle placacten, hiervoertijts gemaect ende gepubliceert op stuck van heresie, mitsgaders die criminele ordonnantie, by den hertoghe van Alve gemaect ende gevolcht ende executie van die gesuspendeert wordden, totdat bij*

strafrechtcodificatie in de Nederlanden, Zutphen, De Walburg Pers, 1978, 96.

⁶⁴ M. VAN DE VRUGT, *Aengaende criminele saken: drie hoofdstukken uit de geschiedenis van het strafrecht*, Antwerpen, Kluwer, 1982, 18-19.

⁶⁵ M. VAN DE VRUGT, *De criminele ordonnantiën van 1570. Enkele beschouwingen over de strafrechtcodificatie in de Nederlanden*, Zutphen, De Walburg Pers, 1978, 97.

⁶⁶ Art. 50 van de Ordonnantie op de hervorming van de criminele justitie; art. 73 van de Ordonnantie op de stijl crimineel.

⁶⁷ M. VAN DE VRUGT, *De criminele ordonnantiën van 1570. Enkele beschouwingen over de strafrechtcodificatie in de Nederlanden*, Zutphen, De Walburg Pers, 1978, 97-99.

⁶⁸ J. MONBALLYU, *Het gerecht in de kasselrij Kortrijk (1515-1621)*, onuitg. doctoraatsthesis Rechten KU Leuven, 1976, 691-728; S. FABER, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811: De nieuwe menslievendheid*, Arnhem, Gouda Quint, 1983, 222-224; O. MOORMAN VAN KAPPEN, “De rechtskracht van de Ordonnantie op de Stijl van procederen in criminele zaken van 9 juli 1570 in de Oostenrijkse Nederlanden. Een nieuwe bijdrage aan een oude discussie”, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 1990, 328-329.

⁶⁹ J. MONBALLYU, “Strafprocesrechtelijk gewoonterecht in Vlaanderen en Brabant voor en na de criminele ordonnantiën van 1570”, *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België* 1996, 132.

⁷⁰ J. MONBALLYU, “Strafprocesrechtelijk gewoonterecht in Vlaanderen en Brabant voor en na de criminele ordonnantiën van 1570”, *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België* 1996, 118.

de Generaele Staeten anders daerop geordineert zij, wel verstaende datter egheen scandael en gebuere in maniere voirscreven”. Enerzijds interpreteert een eerste groep vooraanstaande juristen uit de 17^e eeuw dit artikel als een schorsende werking op de Criminele Ordonnantiën, voor zover deze wetten bepalingen bevatten ten aanzien van het vervolgen van ketters. Anderzijds gaat een minderheid ervan uit dat dit artikel leidt tot een volledige schorsing van de Criminele Ordonnantiën.⁷¹ Ook in de 19^e en 20ste eeuw zetten verschillende auteurs de onder-tussen academisch geworden discussie omtrent de formele gelding of de officiële naleving van de criminele ordonnantiën sinds de Pacificatie van Gent verder. Vandaag verkondigen de meeste auteurs dat de criminele ordonnantiën grotendeels de facto van toepassing zijn geweest tot het einde van het ancien regime.⁷² MOORMAN VAN KAPPEN vindt deze opvatting onjuist en stuurt aan op een ingrijpende herziening. Bij een onderzoek naar de rechtskracht van de Criminele Ordonnantiën en meer bepaald naar de Ordonnantie op de *Styl* komt deze auteur tot de conclusie dat er drie soorten gebieden te onderscheiden vallen: ten eerste de gebieden waar de ordonnantie integraal geldt (het hertogdom Luxemburg en het graafschap Namen), in de tweede plaats de gebieden waar deze ordonnantie geen rechtskracht bezit (het Graafschap Vlaanderen) en tenslotte de gebieden waar ze slechts gedeeltelijk toepassing vindt (Henegouwen, Doornik, het Doornikse, Brabant).⁷³

AFDELING 3. RECHTSLEER

§1. Rechtsleer in de 16^e eeuw

In de eeuwen voorafgaand aan de 16^e eeuw bestaat de rechtsgeleerde literatuur vooral uit wetenschappelijke uiteenzettingen van het Romeins recht, waarbij de rechtsgeleerden dit recht tot op zekere hoogte vergelijken met het inheemse recht. Voor zover het strafrecht daarbij aan bod komt, is dat in de vorm van een bespreking van de boeken 47 en 48 van de *Digesten* (de zogenaamde *Libri Terribiles*) of een behandeling van de *Codex* of de *Instituten* van Justinianus. Vanaf de 16^e eeuw is er echter sprake van een gewoonterechtelijke of *costumiere* doctrine: praktijkjuristen schrijven juridische handboeken gewijd aan de procespraktijk in strafzaken bedoeld voor praktijkjuristen. In eigen landstaal, en niet in de taal van de wetenschap, het Latijn, zetten ze de verschillende soorten strafprocessen uiteen. De aandacht van de auteurs, die zelf ook in de rechtspraktijk werkzaam zijn, is dus in de eerste plaats uitgegaan naar de verschillende manieren waarop strafbare feiten kunnen worden vervolgd en moeten worden bestraft. Binnen dit strafprocesrechtelijk kader stellen de rechtsgeleerden vervolgens ook de strafbare feiten zelf aan de orde en vergelijken ze daarbij het eigen gewoonte- en wettenrecht met het geleerde Romeinse recht.⁷⁴

⁷¹ M. VAN DE VRUGT, *De criminele ordonnantiën van 1570. Enkele beschouwingen over de strafrechtcodificatie in de Nederlanden*, Zutphen, De Walburg Pers, 1978, 160.

⁷² M. VAN DE VRUGT, *Aengaende criminele saken: drie hoofdstukken uit de geschiedenis van het strafrecht*, Antwerpen, Kluwer, 1982, 26; J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 38; L. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkel, 1947, 32.

⁷³ O. MOORMAN VAN KAPPEN, “De rechtskracht van de Ordonnantie op de *Styl* van procederen in criminele zaken van 9 juli 1570 in de Oostenrijkse Nederlanden. Een nieuwe bijdrage aan een oude discussie”, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 1990, 336.

⁷⁴ E.J.M.F.C. BROERS, *Geschiedenis van het straf- en schadevergoedingsrecht. Een inleiding*, Appeldoorn, Maklu, 2012, 68-69.

De juridische handboeken of *traktaten* hebben een aantal gemeenschappelijk kenmerken, hun intellectuele peil en de verspreiding van de *tractaten* van de vroegmoderne tijd buiten beschouwing genomen.⁷⁵

Om te beginnen zijn het allemaal *practica* of verhandelingen die de bestaande strafpraktijk beschrijven en becommentariëren. Voor vele concrete problemen formuleren de auteurs pasklare antwoorden. Het grote voordeel hierbij is dat de *traktaten* meteen in de praktijk kunnen worden aangewend, omdat voor vele concrete problemen een pasklare oplossing geformuleerd wordt. Een eerste nadeel dat dit pragmatisme meebrengt, is het gebrek aan filosofische of morele beschouwingen waardoor men vervalt in het bestuderen van het recht om het recht, zonder oog voor de sociale, economische, politieke en culturele factoren die het strafrecht mee bepalen. Vandaar dat men weinig kritiek uit op het bestaande strafrecht. Het pragmatisme brengt ook een tweede nadeel mee: het zet de auteurs aan tot zeer analytische uiteenzettingen met een gebrek aan een synthetische behandeling van begrippen, zoals de schuld, de poging, de deelneming, de samenloop en de strafuitsluitings- en strafverminderingssgronden. Wanneer zich onderscheidende of nooit behandelde gevallen voordoen, leidt dit tot onoplosbare problemen.⁷⁶

Daarnaast wordt de procesgang in strafzaken meestal als leidraad genomen, wat de integratie van het materiële strafrecht bevordert. Er wordt met andere woorden wel degelijk een onderscheid gemaakt tussen het strafproces en het strafrecht, maar beide worden als onderdelen beschouwd van een geheel dat op de procesgang is afgestemd en aan het eigenlijke strafrecht een ondergeschikte plaats toewijst.⁷⁷

Ten slotte doen alle auteurs een beroep op het geleerde, Romeinse of canonieke recht om de leemten en tegenstrijdigheden in het costumiere of edictale strafrecht weg te werken. Dit verheft het lokale strafrecht tot een Europees niveau.⁷⁸

Bekende voorbeelden van praktijkhandboeken zijn de *Corte instructie in materie criminele* van WIELANT en de *Practijcke ende handbouck in criminele zaecken* van DE DAMHOUDER.

A. Filips Wielant (1440–1520)

De Gentenaar FILIPS WIELANT wordt gezien als een van de meest vooraanstaande Vlaamse juristen van zijn tijd. Hij schrijft een aantal werken, die samen gezien kunnen worden als een redelijk systematische en bijna volledige uiteenzetting van het Vlaamse recht van zijn tijd.⁷⁹ Op strafrechtelijke gebied is hij een belangrijk figuur, gelet op het feit dat hij de eerste in onze gewesten is die een bijdrage levert aan de verwetenschappelijk van het strafrecht. Deze Gen-

⁷⁵ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 40.

⁷⁶ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 40.

⁷⁷ J. DE DAMHOUDER, *Practijcke ende handbouck in criminele zaeken. Heruitgegeven en toegelicht door Jozef Dauwe en Jos Monballyu*, Roeselare, Den wijngaert, 1981, 256.

⁷⁸ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 40.

⁷⁹ J. GILISSEN, *Historische inleiding tot het recht. 2: De bronnen van het recht in de Belgische gewesten sedert de dertiende eeuw*, Antwerpen, Kluwer, 1989, 114.

tenaar heeft in 1510 een eerste versie van zijn handboek *Corte instructie voor de jonghe practisienen in materie criminele* uit, die hij in 1514-1515 en 1519 herwerkt.⁸⁰

WIELANT wil met zijn praktijkhandboek *Corte instructie voor de jonghe practisienen in materie criminele* de dubbele kloof van het Vlaamse strafrecht overbruggen. Ten eerste bestaat er een groot onderscheid tussen de theoretische juristenopleiding aan de universiteit en de dagelijkse strafpraktijk voor de schepenbanken en justitieraden. Ten tweede is er een verschil tussen enerzijds het praktijkrecht van de plaatselijke schepenbanken en leenhoven en anderzijds het recht beïnvloed door universitair geschoolde juristen dat men volgt bij de provinciale en centrale hoven zoals de Raad van Vlaanderen en de Grote Raad van Mechelen. Vandaar dat hij aan de hand van een soort Vlaamse syllabus jonge juristen de weg wil wijzen in de praktijk door de geldende procesgang in criminele zaken van de Raad van Vlaanderen te beschrijven, met verwijzingen naar het geleerde recht. Hij wordt grondlegger van een nieuw genre van strafrechtswetenschap dat met uitzondering van het strikt volgen van de geldende procesgang, uitblinkt door zijn vulgariserend karakter en een doorgedreven pragmatisme. Kritiek op het bestaande strafrecht blijft echter beperkt.⁸¹

B. Joos de Damhouder (1507–1581)⁸²

JOOS DE DAMHOUDER dient ongetwijfeld niet te ontbreken bij het opsommen van de belangrijkste figuren van onze Oudnederlandse rechtsgeschiedenis. Deze Vlaamse jurist heeft een grote invloed uitgeoefend op de strafpraktijk van de 16^e tot de 18^e eeuw.

Zijn faam als criminalist heeft hij vooral te danken aan het handboek *Praxis rerum criminalium*. Met dit werk boekt hij internationaal succes en wordt hij tot het einde van de 18e eeuw door de Europese strafrechtswetenschap geciteerd. Zijn invloed op de strafpraktijk van de 16e tot de 18e eeuw wordt dan ook algemeen erkend. De eerste uitgave verschijnt in 1554, dat zelfde jaar verschijnt de Franse bewerking *Practique ès causes criminelles* en het volgend jaar de zogenaamde verkorte Nederlandse vertaling, uitgegeven onder de titel *Practycke ende handbouck in criminele zaken*. Daarnaast ziet ook een Duitse vertaling het licht. Het feit dat hij als auteur zelf zijn eigen werk uitgeeft in verschillende talen is in die tijd buitengewoon in de rechtswetenschappelijke literatuur.

Dat zijn invloed op de strafpraktijk van de 16^e tot 18^e eeuw algemeen erkend is, neemt niet weg dat *Praxis rerum criminalium* geen volledig origineel werk is. DE DAMHOUDER komt namelijk in het bezit van een van de vele handschriften van de *Corte instructie voor de jonghe practisienen in materie criminele* van WIELANT. Hij vertaalt deze tekst in het Latijn, voegt er uitvoerige rechtswetenschappelijke commentaar aan toe, met hier en daar enkele nieuwe hoofdstukken en laat het werk als vrucht van eigen studie verschijnen onder de titel *Praxis rerum criminalium*. Niettegenstaande het persoonlijk aandeel van DE DAMHOUDER ongeveer tweemaal zoveel bedraagt als het oorspronkelijke werk van WIELANT, kan niet ontkend worden dat de bekendheid van DE DAMHOUDER vooral te danken is aan zijn illustere voorganger. De toevoegingen

⁸⁰ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 39.

⁸¹ J. MONBALLYU (ed.), *Filips Wielant verzameld werk. I. Corte instructie in materie criminele*, Brussel, Paleis der Academiën, 1995, 39-44.

⁸² De bespreking steunt op volgende werken, behalve indien anders vermeld: J. DE DAMHOUDER, *Practycke ende handbouck in criminele zaeken. Heruitgegeven en toegelicht door Jozef Dauwe en Jos Monballyu*, Roeselare, Den wijngaert, 1981, 251-273; E. STRUBBE, "Joos de Damhouder als criminalist", *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 1970, 1-65.

van DE DAMHOUDER, met name de vertaling in het Latijn van het werk van WIELANT en de uitvoerige commentaar met rechtsgeleerd verwijzingsapparaat, geven het werk van WIELANT enkel een meer wetenschappelijk uitzicht en vergroten de toegankelijkheid voor juristen afkomstig uit andere gebieden dan de Nederlanden. Voor de Nederlandse, de Franse en Duitse versie kan DE DAMHOUDER zich zelfs op zijn eigen verdiensten niet beroepen, die teksten zijn van het begin tot het einde zelfs voor die tijd schaamteloos plagiaat. Hierbij schrijft hij op een slinkse wijze woord voor woord af van de oorspronkelijke tekst van *Practijcke criminele*, al heeft hij bij het afschrijven alle bijzonderheden die rechtstreeks of onrechtstreeks de identiteit van WIELANT kunnen verraden, weggelaten of gewijzigd. Ondanks het schaamteloze plagiaat, is de invloed van DE DAMHOUDER veel groter dan deze van WIELANT.

De *Practijcke ende handbouck in criminele zaeken* is een praktisch hand- en leerboek voor niet-universitair gevormde juristen. WIELANT en DE DAMHOUDER hebben door hun universitaire opleiding kennis gemaakt met de recente ontwikkelingen van het strafrecht, zoals deze vooral door de Italiaanse rechtsleer op basis van het geleerde Romeinse en canonieke recht zijn uitgewerkt. Ze willen dan ook dit geleerde recht verder laten doordringen op de verdere ontwikkeling van de inheemse strafpraktijk. Deze is echter in handen van niet universitair gevormde juristen, die door hun gebrek aan de kennis van Latijn geen toegang hebben tot de Italiaanse strafrechtsleer. Vandaar dat zo'n bondig en overzichtelijk handboek dat klare en heldere oplossingen biedt voor de meest courante problemen, beantwoordt aan de behoefte van de nog steeds talrijke niet gevormde juristen die onder invloed van de centrale instellingen meer en meer met het nieuwe geleerde werk geconfronteerd worden. Vooral gewone schepengerechten en leenhoven in de Nederlanden wendden dit werk als leidraad voor de praktijk aan in de tweede helft van de 16^e eeuw en de eerste helft van de 17^e eeuw. Voor de wegwijs in het strafrecht steunen WIELANT en DE DAMHOUDER op het geleerde recht zonder het geldende gewoonterecht uit het oog te verliezen. DE DAMHOUDER beschrijft onder andere het bewijs in strafzaken tot het wijzen van het vonnis, de straffen, de verschillende delicten, de verzoening tussen de partijen, het genaderecht van de vorst, het hoger beroep in strafzaken en de executie van de strafvonnissen. Vandaar dat dit eerste systematische handboek over strafrecht ten noorden van de Alpen een mijlpaal is geworden in de West-Europese rechtsliteratuur.

§2. Rechtsleer in de 18^e eeuw

In de 17^e en de 18^e eeuw is er geen sprake van een echte opvolging van WIELANT en DE DAMHOUDER. Men teert dan ook op de verwezenlijkingen uit de 16^e eeuw. Het feit dat het aantal juristen dat over het materieel en formeel strafrecht schrijft niet bijster groot is, valt waarschijnlijk te verklaren door het feit dat het strafrecht primitieve trekken vertoont in die mate dat het sommige rechtsgeleerden kan ontmoedigen.⁸³

In onze gewesten raadpleegt men wel veel de grote Europese standaardwerken, hieronder valt het werk *De criminibus* van MATTHAEUS (1601–1654) te vermelden.⁸⁴ MATTHAEUS wordt gezien als de eerste strafrechtsgeleerde die een duidelijke aanzet geeft tot een systematische ordening van het algemeen deel van het strafrecht. Deze systematische structuur ontbreekt in de werken van WIELANT en DE DAMHOUDER. De Utrechtse professor biedt in *De criminibus*

⁸³ J. VAN DEN BROECK, *De rechtsleer in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de 18de eeuw*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Wetenschappelijk Comité voor Rechtsgeschiedenis, 2001, 87.

⁸⁴ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 39.

(1644) een algemeen deel waarin een aantal kernproblemen van het strafrecht behandeld worden.⁸⁵

In de 18e eeuw vallen het *Traité de la justice criminelle de France* (1771) van JOUSSE (1704-1781) en *Les lois criminelles de France dans leur ordre naturel* (1780) van MUYAERT DE VOUGLANS (1713-1791) te vermelden.⁸⁶

AFDELING 4. RECHTSPRAAK⁸⁷

Tijdens de 16e tot 18e eeuw wordt het verloop van de strafprocessen en de strafvonnissen in de procesdossiers en de gerechtsregisters opgetekend.

Voor het oplossen van juridische problemen doen de strafrechters in de Nederlanden ook een beroep op al dan niet uitgegeven rechtspraak van de justitieraden.

Sommige juristen hebben deze vonnissen en arresten in aparte werken verzameld en commentarieerd. Als voorbeeld kunnen we VAN CHRISTYNEN (1543-1631) met zijn *Practicarum quaestionum rerum in spemis Belgarum curiis* (1626) en STOCKMANS (1608-1671) met zijn *Decionum Curiae Brabantiae sesqui centuriae* (1670) aanhalen.

Zoals later in deze masterproef zal blijken, valt de rechtspraak niet te vergelijken met hedendaagse vonnissen en arresten.

⁸⁵ M. VAN DE VRUGT, *Aengaende criminele saken: drie hoofdstukken uit de geschiedenis van het strafrecht*, Antwerpen, Kluwer, 1982, 27.

⁸⁶ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 40.

⁸⁷ De bespreking steunt op volgende werken, behalve indien anders vermeld: J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 40.

HOOFDSTUK 4. ANALYSE VAN DE CRIMINELE STRAFPROCEDURE

Na een uiteenzetting van de bronnen van het strafrecht en voor de bespreking van de misdrijven die voorkomen in de criminele sententies van de kasselrij Ieper, analyseren we in dit hoofdstuk de gerechtelijke procedure zoals ze uit de vonnissen naar voren komt.

Enerzijds weerspiegelen de duur, de omvang, het aantal verklaringen en de bewijsvoering tot op zekere hoogte het belang dat de magistraten hechten aan de gepleegde misdrijven, anderzijds getuigen ze van de moeilijkheidsgraad van bepaalde dossiers. Ze tonen aan waarop rechters zich steunen om een vonnis te vellen.⁸⁸

Er valt op te merken dat in de ingekeken criminaliteitsstudies, de meeste auteurs zich concentreren op de misdrijven en de straffen en weinig aandacht vestigen op de procesvoering.

In de eerste afdeling pogen we een algemeen beeld te scheppen van de criminele strafprocedure in de vroegmoderne tijd. Vervolgens leggen we de focus op het criminele strafproces gevoerd door de kasselrij Ieper.

AFDELING 1. ALGEMEEN OVERZICHT VAN DE CRIMINELE STRAFPROCEDURE IN DE VROEGMODERNE TIJD

§1. De algemene kenmerken van de strafrechtspleging⁸⁹

De criminele strafprocedure vertoont een aantal kenmerken: ten eerste mankeert de procedure een uniforme, uitputtende en wettelijke regeling, ten tweede heeft de criminele procesgang een sterk inquisitoriaal karakter, vervolgens is er sprake van een gereguleerd bewijssysteem, ten vierde verloopt de criminele strafprocedure grotendeels in het geheim en ten slotte voert men de criminele procesgang overwegend schriftelijk.

A. Het ontbreken van een uniforme, uitputtende en wettelijke regeling

De criminele strafprocedure kent in de 18^e eeuw geen uniforme, uitputtende en wettelijke regeling. De criminele ordonnantiën van 1570, in het bijzonder de ordonnantie op de *styl crimineel* van 9 juni 1570 regelt slechts een aantal detailpunten van het crimineel strafproces. Dit brengt met zich mee dat elke Vlaamse rechtbank zijn eigen, met de tijd mee evoluerende *styl crimineel* heeft, die zich tot het einde van de 18^e eeuw handhaaft. Toch vertoont het strafpro-

⁸⁸ E. OTTE, *Criminaliteit in de kasselrij Oudburg, 1700-1789*, licentiescriptie Geschiedenis Ugent, 1998-99, 23.

⁸⁹ De bespreking steunt op volgende werken, behalve indien anders vermeld: J. MONBALLYU, "De hoofdlijnen van de criminele strafprocedure in het graafschap Vlaanderen (16^e tot 18^e eeuw)" in C. VAN RHEE, F. STEVENS en E. PERSOONS (eds.), *Voortschrijdend procesrecht. Een historische verkenning*, Leuven, Universitaire Pers, 2001, 69-74; J. MONBALLYU, "Het onderscheid tussen de civiele en de criminele en de ordinaire en de extraordinaire strafrechtspleging in het Vlaamse recht van de 16de eeuw", in H.A. DIEDERIKS en H.W. ROODENBURG (eds.), *Misdaad, zoen en straf. Aspecten van de middeleeuwse strafrechtsgeschiedenis in de Nederlanden*, Hilversum, Verloren, 1991, 120-132; J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 347-351.

cesrecht in de 16^e en 18^e eeuw een zekere eenheid, dankzij de verschillende auteurs⁹⁰ die deze rechtstak tot voorwerp van hun studie hebben gemaakt en hierbij het Romeins-canoniek (proces)recht als basis van hun betoog nemen.

B. Inquisitoriale procedure

De criminele procesgang vertoont daarnaast een sterk inquisitoriaal karakter. Een speciaal daartoe aangestelde functionaris, een gerechtsofficier, stelt een onderzoek in naar een strafbaar feit en gaat, als daartoe aanleiding is, over tot strafrechtelijke vervolging van de pleger van dat feit. Dit optreden vindt ambtshalve (*ex officio*) plaats, zonder dat het slachtoffer van een delict daartoe een klacht hoeft in te dienen.⁹¹

C. Het bestaan van een gereguleerd bewijssysteem⁹²

De bewijsvoering gebeurt volledig door de rechtbank zelf, die bij het vinden van de waarheid, op een zo objectief mogelijke wijze te werk dient te gaan. De magistraten moeten alle bewijzen verzamelen: zowel ten voordele als ten nadele van de verdachte.

Na de objectieve bewijsgaring dienen de rechters deze verkregen bewijzen te toetsen aan een hiërarchisch opgebouwd bewijssysteem. Deze *preuves légales* moeten zoveel mogelijk subjectiviteit bij de rechters uitsluiten en zo weinig mogelijk ruimte laten aan de innerlijke overtuiging van de strafrechters. Maar omdat deze reglementering niet wettelijk vastligt en op zichzelf een groot discussiepunt vormt tussen de strafrechtsgeleerden, mist het zijn doel en laat zij aan de strafrechters toch een relatief grote beoordelingsruimte toe. Daarnaast bezit dit bewijssysteem een operationele functie: het geldt niet alleen om te bepalen of de verdachte al dan niet schuldig is, maar ook om te bepalen welke maatregelen de magistraten in de loop van het proces kunnen nemen en hoe zwaar de straf kan zijn.

1. De bewijsmiddelen

In het ancien regime kan het bewijs geleverd worden aan de hand van vier bewijsmiddelen: de bekentenis, het bewijs door getuigen, het schriftelijk bewijs en ten slotte de vermoedens en aanwijzingen.

De bekentenis van de verdachte is het bewijsmiddel bij uitstek in de 16^e tot en met de 18^e eeuw. Er wordt zo'n grote bewijswaarde aan de bekentenis van de beklaagde gehecht, dat dit bewijsmiddel vereist is voor een veroordeling tot de doodstraf. Deze noodzaak brengt de activering van de tortuur met zich mee.⁹³ De bekentenis moet voldoen aan enkele geldigheidsvereisten: ze dient ernstig en weloverdacht te zijn, waarachtig, duidelijk en volledig. Spontaniteit behoort niet tot deze geldigheidsvereisten, het is namelijk zelf de taak van de rechter om bekentenissen uit te lokken. Bovendien moet de verdachte ofwel de bekentenis voor de rechter afleggen, ofwel na de tortuur herhalen.

⁹⁰ Bijvoorbeeld de *Corte instructie in materie criminele* (1510, 1515-1516 en 1519) van Filips Wielant, de *Praxis rerum criminalium* (o.a. Antwerpen 1554) en de *Praktycke ende handbouck in criminele zaeken* (o.a. Leuven 1555) van Joos de Damhouder.

⁹¹ E.J.M.F.C. BROERS, *Geschiedenis van het straf- en schadevergoedingsrecht. Een inleiding*, Appeldoorn, Maklu, 2012, 54.

⁹² De bespreking steunt op volgende werken, behalve indien anders vermeld: P. TRAEST, *Het bewijs in strafzaken*, Gent, Mys en Breesch, 1992, 66-82.

⁹³ R.C. VAN CAENEGEM, "La preuve dans l'ancien droit belge, des origines à la fin du XVIIIe siècle", *Recueils de la société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions*. XVII, Brussel, Librairie encyclopedique, 1965, 419.

Een tweede soort bewijsmiddel is het bewijs door getuigen. Getuigenverklaringen zijn onderhevig aan strenge voorwaarden. Om te beginnen is het vereist dat twee getuigen elk een conforme verklaring afleggen. Daarnaast gelden ook eisen met betrekking tot hun persoonlijke hoedanigheid en kwaliteiten. Getuigen moeten een goede en onbesproken naam hebben. Zo weert men bijvoorbeeld zwakzinnigen, slecht befaamden en personen uit een onwettig huwelijk geboren. Ook ouders, bloedverwanten en personeel van de beklaagden mogen niet getuigen.⁹⁴

Ten derde kan het schriftelijk bewijs als bewijs gebruikt worden, maar slechts in beperkte mate. Een strafbaar feit is nu eenmaal moeilijk vast te stellen aan de hand van een geschreven stuk. In het algemeen kent de rechter aan een authentieke akte absolute bewijswaarde toe, die de beklaagde kan aanvechten door een strafrechtelijke valsheidsprocedure.

De rechters kunnen ten slotte op grond van vermoedens of aanwijzingen een oordeel vormen. De legisten noemen deze bewijsmiddelen kunstmatig, omdat bij de hantering ervan toch wel enig logisch en rationeel denkwerk vereist is. De vermoedens en aanwijzingen bezitten niet allen dezelfde bewijskracht. Er bestaan namelijk lichte aanwijzingen, zware aanwijzingen en onbetwistbare aanwijzingen. Op basis van wiskundige berekeningen wordt de bewijswaarde van de aanwijzingen voor elk concreet geval vastgelegd. Zo kunnen meerdere lichte aanwijzingen samen een zware aanwijzing vormen en maken twee ernstige aanwijzingen op hun beurt een onbetwistbare aanwijzing uit.

Deze bewijsmiddelen kunnen worden ingedeeld volgens hun algemeen of bijzonder karakter. Algemene vermoedens zijn aan alle, of toch aan de meeste misdrijven gemeen en kunnen in verband gebracht worden met drie verschillende tijdstippen: voor, gelijktijdig en ten slotte met of na de strafrechtelijke daad. Daarnaast bestaan er aanwijzingen die specifiek zijn voor een bepaald misdrijf: slechts in geval van het bestaan van dat misdrijf kan die feitelijkheid als een aanwijzing worden aanvaard.⁹⁵

3. De bewijswaardering

De bewijswaardering door de rechter vormt wellicht het meest opmerkelijke aspect van de bewijsregeling. Zoals gezegd bestaat er geen vrij, maar een gereguleerd bewijssysteem. De rechter moet aan elk bewijsstuk een welbepaalde waarde dient te hechten. Hierbij dient hij vier graden van geloofwaardigheid te onderscheiden: het *notorium*, het *probatio plena*, het *probatio semiplena* en ten slotte het onvolledig of onvolmaakt bewijs.

Boven aan de ladder staat het *notorium*. Deze graad van geloofwaardigheid bezit met andere woorden de allerhoogste bewijswaarde. De feiten komen definitief vast te staan, waardoor de rechter wordt vrijgesteld van elk verder onderzoek.

Het *notorium* deelt zich op in drie soorten. Ten eerste onderscheiden we het *notorium facti* of wat iedereen met eigen ogen kan waarnemen en algemeen bekend is. Als voorbeelden kunnen de zittingsmisdrijven en de op het heterdaad vastgestelde feiten aangehaald worden. Ten tweede is er het *notorium iuris* of wat in rechte vast staat, zoals de gerechtelijke bekentenis en

⁹⁴ J. M. CARBASSE, *Histoire du droit pénal et de la justice criminelle*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2000, 166.

⁹⁵ L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkel, 1947, 124-125.

het gezag van gewijsde. En ten slotte zijn er nog de onweerlegbare vermoedens of het *notarium praesumptionis*.

Een trapje lager staat het volle bewijs of de *probatio plena*. De rechter moet dan de bewezen feiten voor waar houden, maar de verweerder kan met een tegenbewijs voor de dag komen. Een vol bewijs kan bijvoorbeeld verkregen worden door twee overeenstemmende ooggetuigen.

Daarnaast bestaat er het halfvol bewijs of het *probatio semiplena*. Deze graad van geloofwaardigheid voldoet voor de rechter niet om een veroordeling uit te spreken, maar laat wel de ondervraging van de verdachte op de pijnbank of een andere onderzoeksmaatregel toe. Als voorbeelden van een halfvol bewijs kunnen de enkelvoudige getuige en zware aanwijzingen, zoals de vlucht van de dader, worden gezien.

Onder aan de ladder staat het onvolledig of onvolmaakt bewijs. Dit bewijs laat enkel het bevelen van een onderzoeksmaatregel toe. Hieronder vallen bijvoorbeeld een onvolledige bekentenis of één getuige van horen zeggen.

Zowel de strikte bewijsregeling als de mogelijkheid om bepaalde onvolkomen bewijzen samen te voegen tot een volledig bewijs leiden tot een te sterk benadrukken van het belang van de maatschappij en een miskennis van de rechten van de verdediging en de algemene mensenrechten.

D. Geheime strafprocesgang

De strafrechtspleging is voor het grootste deel onttrokken aan de verdachte, de benadeelde en het publiek. Dit geheim karakter dient enerzijds het belang van het onderzoek te vrijwaren alsook de goede naam van de verdachte te behoeden. Voor de verdachte brengt dit belangrijke gevolgen met zich mee: hijzelf en zijn advocaat of de procureur krijgen geen kennis van de tegen hem geuite klachten, aangiften en vorderingen van de gerechtsofficier.

E. Overwegend schriftelijke procedure

Het laatste kenmerk is het overwegend schriftelijk karakter van het strafproces: alle gerechtelijke akten worden in een geschrift neergelegd en de strafrechtbank oordeelt uiteindelijk alleen op basis van deze geschreven stukken.

§2. Verloop van de crimineel strafproces⁹⁶

Volgens MONBALLYU steunt het verloop van het crimineel strafproces op vijf belangrijke kernmomenten: de *informatie preparatoire* of het voorbereidend onderzoek, de *examinatie* of de (gewone) ondervraging van de verdachte, het *enkwest* of het eigenlijk onderzoek van de bewijzen, het *scherp examen* of de ondervraging van de verdachte onder tortuur en ten slotte het eindvonnis en zijn uitvoering. Niet alle fasen in het proces komen altijd aan bod. Het *enkwest* en het *scherp examen* zijn twee momenten die in sommige criminele processen geheel of gedeeltelijke worden overgeslagen.

⁹⁶ De bespreking steunt op volgende werken, behalve indien anders vermeld: J. MONBALLYU, “De hoofdlijnen van de criminele strafprocedure in het graafschap Vlaanderen (16^e tot 18^e eeuw)” in C. VAN RHEE, F. STEVENS en E. PERSOONS (eds.), *Voortschrijdend procesrecht. Een historische verkenning*, Leuven, Universitaire Pers, 2001, 63-108; J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 351-364.

A. De informatie preparatoire of het vooronderzoek

Het eerste belangrijke kernmoment in elk crimineel proces is de *informatie preparatoire* of het vooronderzoek.

Het gerecht krijgt op verschillende wijzen kennis van een misdrijf: door een klacht of aangifte van het slachtoffer, via een aangifte door een gerechtsofficier of een derde, door de verklikking van een medeplichtige, door het opvangen van een openbaar gerucht, door een signalement, doordat iemand uit eigen initiatief zich aan het gerecht ter beschikking stelt om zich te zuiveren van een misdrijf waarvan men hem of haar verdacht of ten slotte door een betrapping op heterdaad. In geval van een van deze kennisnames start de bevoegde gerechtsofficier het voorbereidend onderzoek door middel van een van rekwist.

De *informatie preparatoire* is de klassieke manier om meer inlichtingen over het misdrijf en de dader te verkrijgen.⁹⁷ De gerechtsofficier gaat na of er enerzijds al dan niet een misdrijf heeft plaatsgevonden en anderzijds of er voldoende bezwaren zijn tegen een bepaalde persoon (of bepaalde personen) om hem te dagvaarden of aan te houden met het oog op ondervraging. Het gerechtelijk vooronderzoek heeft altijd plaats voor het uitbrengen van een dagvaarding of het bevelen van een aanhouding, behoudens een ontdekking op heterdaad of een klacht.⁹⁸ De aanhouding kan enkel gebeuren door de gerechtelijk officier en zijn helpers, behalve in het geval van ontdekking op heterdaad, dan mag iedereen de schuldige arresteren zolang deze binnen de vierentwintig uur aan het gerecht wordt overgedragen. De keuren en costumen beperken deze bevoegdheid. Vanaf de 16^e eeuw kan de gerechtsofficier slechts iemand met een vaste woonplaats aanhouden na een vooronderzoek en een decreet van inhechtenisneming.⁹⁹ De niet aangehouden, de voortvluchtige of de voorlopig in vrijheid gestelde beschuldigde wordt plechtig gedagvaard op vraag van de benadeelde partij of van de baljuw.¹⁰⁰

De uitvoering van een *informatie preparatoire* gebeurt in Vlaanderen in beginsel door een delegatie van de bevoegde rechtbank. De schepenbank of het leenhof duidt twee schepenen of leenmannen aan bijgestaan door een pensionaris of griffier.¹⁰¹ De gerechtsofficier kan wel zelfstandig een aantal elementaire opsporingsactiviteiten verrichten, maar deze activiteiten kennen geen enkele bewijswaarde.

Om zoveel mogelijk vaststellingen te doen omtrent het bestaan van het misdrijf, begeven de rechters-commissarissen zich naar de plaats van het misdrijf of elders waar zij dit nuttig achten. Huiszoekingen zijn mogelijk, mits toelating van de rechtbank. Voor meer technische vaststellingen worden ze bijgestaan door deskundigen, zoals chirurgijns of geneesheren die een lijkschouwing uitvoeren, vroedvrouwen die slachtoffers van verkrachting onderzoeken. Alle vaststellingen worden nauwkeurig vermeld in een proces-verbaal van de *informatie pre-*

⁹⁷ J. MONBALLYU, *Het gerecht in de kasselrij Kortrijk (1515-1621)*, onuitg. doctoraatsthesis Rechten KU Leuven, 1976, 699.

⁹⁸ L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkels, 1947, 106.

⁹⁹ L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkels, 1947, 107-108.

¹⁰⁰ L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkels, 1947, 112.

¹⁰¹ J. SIMON, "La procédure criminelle sous l'ancien régime (Grand Conseil de Malines)", *Bulletin de la Commission Royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de Belgique* 1921, 404.

paratoire. Met uitzondering van autopsies, komen deskundigenonderzoeken zeer zelden voor.¹⁰²

Daarnaast spelen de getuigen een belangrijke rol. De rechters-commissarissen verhoren enerzijds alle personen die rechtstreeks of onrechtstreeks op de hoogte zijn van het misdrijf en anderzijds de mogelijke dader(s) of medeplichtige(n). Ze moeten met andere woorden bevestigen wat ze *de visu et auditu* omtrent publieke misdrijven hebben waargenomen.¹⁰³ De rechtbank hoort iedere getuige afzonderlijk na de eedaflegging, achter gesloten deuren en buiten de aanwezigheid van de verdachte. Omdat de getuige soms uit vrees zijn verhaal niet komt doen, wordt deze vaak in het geheim verhoord.¹⁰⁴

De getuigenverklaringen van de *informatie preparatoire* krijgen pas volledige bewijskracht in het, verder te bespreken, *recollement*. Dit valt te verklaren vanuit het feit dat de onderzoekshandelingen van de *informatie preparatoire* slechts voorbereidend zijn: men gaat enkel op zoek naar bezwaren die voldoende zijn om iemand te kunnen aanhouden of te dagvaarden, niet naar doorslaggevende schuldbewijzen die gebruikt kunnen worden om een veroordeling te bekomen zoals in ons huidig gerechtelijke onderzoek.¹⁰⁵ Om kosten te besparen en om tijd te winnen, volgen de meeste schepenbanken en leenhoven deze rechtsopvatting niet en wordt reeds volle bewijskracht gegeven aan de getuigenverklaringen van de *informatie preparatoire*. Er dient wel opgemerkt te worden dat de vaststellingen van de rechters-commissarissen en de deskundigen over het bestaan van het misdrijf wel volledige bewijskracht bezitten.

Eenmaal alle onderzoekshandelingen gedaan zijn, resulteren deze in processen-verbaal die worden overgemaakt aan de bevoegde gerechtsofficier en deze kan aan de hand hiervan beslissen om de verdachte te dagvaarden of aan te houden.

B. De ondervraging van de verdachte en de regeling van de verdere procesgang

1. De ondervraging of de examinatie van de verdachte

De fase van de ondervraging of de *examinatie* van de verdachte heeft tot doel de waarheid te ontdekken. In vele gewoonterechten wordt de bekentenis als het enige volledige bewijsmiddel in strafzaken beschouwd, vandaar het belang van dit kernmoment in het procesgebeuren.

Vooraleer men kan overgaan tot de ondervraging van de verdachte, is vereist dat de verdachte of gedagvaard dan wel aangehouden wordt. Principieel gebeurt de dagvaarding of aanhouding op bevel van de bevoegde rechtbank, uitgevaardigd op een rekwest van de bevoegde gerechtsofficier. De keuze tussen dagvaarding en aanhouding hangt af van de ernst van het misdrijf en de kracht van de (tot dan) geleverde bewijzen: in criminele zaken is de aanhouding de regel, van dagvaarding is slechts sprake bij minder belangrijk geachte misdrijven of wanneer er heel weinig bewijzen voorhanden zijn. Bij aanhouding sluit men de verdachte op in de dichtst gelegen gevangenis.

¹⁰² J. SIMON, "La procédure criminelle sous l'ancien régime (Grand Conseil de Malines)", *Bulletin de la Commission Royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de Belgique* 1921, 460.

¹⁰³ F. VANHEMELRYCK, *Misdadigers tussen rechter en beul 1400 -1800*, Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1984, 27.

¹⁰⁴ F. VANHEMELRYCK, *Misdadigers tussen rechter en beul 1400 -1800*, Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1984, 27.

¹⁰⁵ J. SIMON, "La procédure criminelle sous l'ancien régime (Grand Conseil de Malines)", *Bulletin de la Commission Royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de Belgique* 1921, 402-403.

Vervolgens moet de aangehouden verdachte binnen de vierentwintig uur en ten laatste binnen de drie dagen worden ondervraagd.¹⁰⁶ Deze regel is praktisch gezien soms niet haalbaar, omdat er een vragenlijst moet worden opgesteld en rechters-commissarissen dienen te worden aangeduid vooraleer men kan beginnen aan de ondervraging.

De ondervraging gebeurt door twee rechters-commissarissen achter gesloten deuren, ofwel in de gevangenis voor de aangehouden verdachte, ofwel in de raadkamer of het huis van een rechter-commissaris voor de niet-aangehouden verdachte. Meestal is de vervolgende gerechtsofficier ook aanwezig tijdens de *examen* van de verdachte, wat volgens een strekking in de rechtsleer in strijd is met de rechten van verdediging. De verdachte moet voor de ondervraging de eed afleggen dat hij de waarheid zal spreken¹⁰⁷, maar de toepassing hiervan wordt betwist omwille van het gevaar op meineed.

De ondervraging gebeurt aan de hand van algemene vragen, op zo'n manier dat de verdachte met ja of nee kan antwoorden.¹⁰⁸ Er is een verbod op strikvrage en het intimideren van de verdachte.¹⁰⁹ Tijdens de ondervraging kan de verdachte met alle bewijsstukken, verzameld tijdens de *informatie préparatoire*, geconfronteerd worden. Hierbij houden de rechters-commissarissen de verdachte nauw in het oog en noteren nauwgezet de reacties in het proces-verbaal van de ondervraging. Onzekerheid, zenuwachtigheid, schrik, vertwijfeling worden als verdacht en veelbetekenende symptomen beschouwd.¹¹⁰ In tegenstelling tot de ordinaire rechtspleging, beschikt de verdachte in de extraordinaire procedure niet over bijstand van een advocaat of procureur voor en tijdens de ondervraging.¹¹¹ Wel geschiedt de ondervraging in de eigen taal van de verdachte, indien nodig met behulp van een beëdigde tolk.¹¹²

Een proces-verbaal stelt het verhoor van de verdachte volledig vast. Na het voorlezen van het proces-verbaal aan de verdachte, moet deze zijn verklaring ondertekenen. Bij weigering om zijn handtekening te plaatsen, wordt dat in het proces-verbaal opgetekend. Men kon de ondervraging zoveel als nodig voor het onderzoek herhalen.

2. De regeling van de verdere procesgang

De verdere procesgang kan zowel *civilijk* als *crimineel* afgehandeld worden, afhankelijk van het feit of de verdachte gedagvaard of aangehouden is. De gerechtsofficier kan met name de gedagvaarde onmiddellijk aanhouden, indien hij niet verschijnt of wanneer, na de dagvaarding of tijdens de ondervraging, nieuwe belangrijke bezwaren tegen hem aan de oppervlakte komen. Is dit niet het geval, dan blijft de verdachte op vrije voeten en wordt de zaak *civilijk* afgehandeld. Met andere woorden geldt het vervolg van de criminele procedure enkel en alleen voor aangehouden verdachten.

¹⁰⁶ Art. 2 Ordonnantie op de Stijl crimineel van 9 juli 1570.

¹⁰⁷ Art. 6 Ordonnantie op de Stijl crimineel van 9 juli 1570.

¹⁰⁸ L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkel, 1947, 127.

¹⁰⁹ J. H. LANGBEIN, *Prosecuting crime in the renaissance. England, Germany and France*, Cambridge, Harvard University Press, 1974, 229.

¹¹⁰ F. VANHEMELRYCK, *Misdadigers tussen rechter en beul 1400 -1800*, Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1984, 27.

¹¹¹ L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkel, 1947, 126-127.

¹¹² J. SIMON, "La procédure criminelle sous l'ancien régime (Grand Conseil de Malines)", *Bulletin de la Commission Royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de Belgique* 1921, 434-437.

Het voorleggen van de *criminele heesch* of *conclusie* is de volgende stap, na de ondervraging van de verdachte: de bevoegde gerechtsofficier vraagt enerzijds de veroordeling van de verdachte tot een passende straf en de betaling van de gerechtskosten of anderzijds een toelating tot (verdere) bewijsvoering. De verdachte reageert op deze *criminele conclusie* door ofwel zich neer te leggen bij deze vordering en een billijk vonnis te vragen, ofwel het bestaan van het misdrijf en/of zijn schuld te betwisten. In het laatste geval vraagt hij de rechtbank om hem vrij te spreken, voorlopig in vrijheid te stellen of ten minste toe te laten tot het leveren van tegenbewijs. Bij het maken van deze *criminele conclusie* en het verdere verloop van de procesgang, kan de verdachte gebruik maken van een procureur of een (eventueel *pro deo*) advocaat.

De strafrechters kunnen, na de confrontatie van de *criminele conclusies* van de gerechtsofficier en de verdachte, op twee manieren reageren. De strafrechters kunnen ofwel stellen dat er geen verder onderzoek vereist is, een einde maken aan het strafproces en een eindvonnis maken, ofwel beslissen tot een voortzetting van het strafonderzoek, indien er elementen ontbreken om reeds een beslissing te nemen. In het laatste geval kan het strafproces op ordinaire of extraordinaire wijze worden gevoerd.

Wanneer er sprake is van een zwaarwichtige strafzaak met nog veel onduidelijkheden, wordt de procedure ordinair gevoerd. Daarna gaat de procedure schriftelijk verder: de gerechtsofficier stelt zijn vordering op schrift, waarop de verdachte kan dupliceren, de gerechtsofficier tripliceren en de verdachte quadriceren. De verdachte kan hierbij beroep doen op een advocaat of procureur. Een ordinaire procedure vindt zijn oorsprong in de accusatoire procesgang met het grote verschil dat de private aanklager vervangen wordt door een ambtshalve optredende openbare aanklager. Het belangrijkste kenmerk van deze procedure betreft de gelijkwaardigheid tussen de gerechtsofficier en de verdachte.¹¹³ De rechtbank volgt hierbij de gewone procesgang in civiele zaken.¹¹⁴

Daartegenover, wanneer de strafrechter van mening is dat een langdurige discussie tussen de gerechtsofficier en de verdachte weinig of niets zal opleveren, gaat het strafproces extraordinair verder. In dat geval wordt de ordinaire procesgang overgeslagen: de gerechtsofficier laat onmiddellijk het (nader) bewijs of een ondervraging van de verdachte onder tortuur toe.¹¹⁵ Dit steunt op de inquisitoire procedure. Hier vallen de rechten van verdediging voor de verdachte weg. Er is geen sprake van de elementen die aanwezig zijn in een burgerlijk proces. Het betreft dus een versnelde procedure: op basis van de *informatie preparatoire* en het verhoor van de verdachte kan de verdachte veroordeeld worden.¹¹⁶ Vandaar dat minstens 95 procent van de strafzaken extraordinair wordt afgehandeld met het oog op het vermijden van proceskosten en om justitie zo spoedig mogelijk te laten verlopen. Dit wordt ook door de wetgever aangeemoedigd.¹¹⁷

¹¹³ J. MONBALLYU, *Het gerecht in de kasselrij Kortrijk (1515-1621)*, onuitg. doctoraatsthesis Rechten KU Leuven, 1976, 711.

¹¹⁴ J.M. CARBASSE, *Histoire du droit pénal et de la justice criminelle*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2000, 181.

¹¹⁵ J. SIMON, "La procédure criminelle sous l'ancien régime (Grand Conseil de Malines)", *Bulletin de la Commission Royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de Belgique* 1921, 404.

¹¹⁶ J. MONBALLYU, *Het gerecht in de kasselrij Kortrijk (1515-1621)*, onuitg. doctoraatsthesis Rechten KU Leuven, 1976, 713-714.

¹¹⁷ Artikel 32 Ordonnantie op de Styl crimineel van 9 juli 1570 en latere wetgeving.

C. Het *enkwest* of het eigenlijk onderzoek

Het *enkwest* is geen noodzakelijk kernmoment in de criminele procesgang: ze vindt plaats wanneer de rechtbank van oordeel is dat de bijeengebrachte bewijzen tijdens de *informatie preparatoire* en de *examinatie* onvoldoende zijn om een beslissing te vellen over het lot van de verdachte.

De gerechtsofficier moet in deze fase een *intendit* opstellen: een lijst die alle feiten bevat waarmee de gerechtsofficier het bestaan, de aard en de omstandigheden van het misdrijf en de schuld van de verdachte wenst te bewijzen. Bij elk feit dient vermeld te worden hoe men dit zal bewijzen, bijvoorbeeld aan de hand van een moordwapen of getuigenissen.

Ingeval van bewijs door middel van getuigenissen, worden de nieuwe getuigen op dezelfde wijze verhoord als tijdens het voorbereidend onderzoek. Getuigen die reeds tijdens de *informatie preparatoire* zijn gehoord, worden enkel *gerecolleerd*. Dit betekent dat hun vroegere verklaringen voorgelezen worden en ze eventueel zaken kunnen toevoegen of wijzigingen aanhalen. Met toestemming van de rechtbank kunnen de getuigen met de verdachte worden geconfronteerd. Tijdens de confrontatie, een bijzondere vorm van het getuigenverhoor, worden de getuigen gehoord in aanwezigheid van de verdachte met het doel deze tot een bekentenis te dwingen.¹¹⁸ In geval van verschillende verdachten kunnen ook zij onderling met elkaar geconfronteerd worden.

Alle informatie verkregen uit het *enkwest* komt uiteindelijk terecht in het proces-verbaal, dat aan de rechtbank overgemaakt wordt. De gerechtsofficier krijgt een kopie van dit proces-verbaal en kan nu beslissen op basis van de verkregen bewijzen of hij enerzijds de veroordeling van de verdachte vordert of anderzijds overgaat tot de ondervraging onder tortuur. Hij doet dit door middel van een *applicat* of *employ van preuve*.

De verdachte heeft eventueel de mogelijkheid om tegenbewijs (*contrapreuve*) te leveren. Gaat de verdachte op deze mogelijkheid in, dan dient hij de verwaarloosbare ernst van het misdrijf of zijn onschuld te bewijzen. Hij volgt hierbij dezelfde procedure als de gerechtsofficier.

De gerechtsofficier krijgt een kopie van alle akten van tegenbewijs, in tegenstelling tot de verdachte, die de bewijsstukken van gerechtsofficier niet mag inkijken. Hij krijgt enkel een kopie van de lijst van de namen van de getuigen, het *intendit* en de bewijsstukken.¹¹⁹ Vandaar dat hij door middel van zijn *reprochen* enkel de geloofwaardigheid van de getuigen kan aanvechten en niet hun verklaringen zelf¹²⁰.

De gerechtsofficier kan zich tegen deze *reprochen* schriftelijk verweren, waarop de verdachte schriftelijk kan repliceren. Op het einde vraagt de gerechtsofficier in zijn *criminele conclusie* ofwel de ondervraging van de verdachte onder tortuur ofwel de veroordeling tot een passende straf en de gerechtskosten.

¹¹⁸ F. VANHEMELRYCK, *Misdadigers tussen rechter en beul 1400 -1800*, Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1984, 27.

¹¹⁹ J. SIMON, "La procédure criminelle sous l'ancien régime (Grand Conseil de Malines)", *Bulletin de la Commission Royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de Belgique* 1921, 482-483.

¹²⁰ De verdachte kan bijvoorbeeld wijzen op de slechte reputatie als dronkaard, krankzinnige, leugenaar van de getuige of zijn stafrechtelijk verleden.

D. De ondervraging van de verdachte onder tortuur of het *scherp examen*¹²¹

Indien na de ondervraging van de verdachte en/of het *enkwest* de poging tot het verkrijgen van een bekentenis mislukt, staat er maar één weg meer open: de ondervraging van de verdachte onder tortuur of het *scherp examen*.

De tortuur ziet het leven vanaf de 13e eeuw en wordt pas op het einde van de 18e eeuw afgeschaft. Foltering vindt haar psychologische grondslag in het feit dat een verdachte tijdens het *scherp examen* niet kan liegen door het doorstaan van de helse pijn waardoor spontaan de waarheid verteld wordt. Juridisch steunt dit op de overtuiging dat iemand op grond van louter aanwijzingen niet tot de doodstraf of een zware lijfstraf veroordeeld kan worden, gelet op de strikte bewijsreglementering.

Volgens de rechtsleer¹²² is tortuur in principe enkel mogelijk bij de vervulling van een aantal voorwaarden. Ten eerste moet het misdrijf ondubbelzinnig vaststaan, bij twijfelachtig vermoeden mag men in het algemeen niet overgaan tot tortuur. Landlopers, bekende rovers en lieden van slechte levenswandel worden wel wegens geringe redenen aan foltering onderworpen, in hun geval is een louter vermoeden voldoende. Een tweede vereiste is dat er tegen de verdachte aanzienlijke bewijzen van schuld moeten bestaan. Dit is een moeilijk en ingewikkeld vraagstuk. Ten derde speelt de aard van het misdrijf mee: enkel zware, criminele of kapitale misdrijven, bestraft met een doodstraf of een zware lijfstraf, vallen er onder. Een vierde voorwaarde is de ondervraging van de verdachte in de gevangenis met geboeide voeten vooraleer men tot tortuur overgaat. Het overgaan tot tortuur is daarnaast pas geoorloofd als alle andere middelen tot geen resultaat hebben geleid. En ten slotte kan men enkel overgaan tot tortuur krachtens een rechtelijke beslissing in tegenwoordigheid van de rechter en op de wijze door deze rechter bepaald.¹²³

Ondanks het feit dat foltering zich situeert in een specifiek kader met een wettige grondslag¹²⁴ en strikte voorwaarden, is het gebruik ervan onduidelijk en ver van systematisch.¹²⁵ De folterwijze hangt namelijk af van de arbitraire bevoegdheid van de strafrechters. Deze rechters nemen de bovenvermelde vereisten weinig of niet in acht en vaak volstaan vage vermoedens om iemand op de pijnbank te leggen. In de praktijk passen de rechters tortuur toe op hen die weigeren te antwoorden, op diegenen waarvan men zeker weet dat zij het delict hebben gepleegd maar blijven ontkennen en op getuigen die zichzelf tegenspreken. Daarnaast worden ook misdadigers die bekend hebben en wier medeplichtigen men wenst te ontdekken, gefol-

¹²¹ Voor meer over tortuur, zie: E. HUBERT, *La torture aux Pays-Bas autrichiens pendant le XVIIIe siècle. Son application, ses partisans et ses adversaires. Son abolition. Etude Historique*, Brussel, Lebègue, 1897, 176 p; J.H. LANGBEIN, *Torture and the law of proof. Europe and England in the Ancien Régime*, Chicago, University of Chicago Press, 1977, 229 p; L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkels, 1947, 131-146.

¹²² Bijvoorbeeld Wielant, de Damhouder en Christinaeus.

¹²³ L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkels, 1947, 135-137.

¹²⁴ Artikelen 39 – 42 Ordonnantie op de *styl crimineel* van 9 juli 1570 zijn de eerste officiële regels betreffende de tortuur.

¹²⁵ J.M. CARBASSE, *Histoire du droit pénal et de la justice criminelle*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2000, 170.

terd, evenals vagebonden, die wegens hun marginale levenswijze verdacht zijn.¹²⁶ Voldoende waarborgen tegen misbruik zijn niet verzekerd.

Het eigenlijke folteren is het privilege van de beul of de scherprechter. Hij beschikt hiervoor over talrijke en zeer gevarieerde tortuurknepen. De meest gebruikte methoden in onze streken zijn het geselen, de halsband en het uitrekken. De scherprechter wordt bijgestaan door een chirurgijn, die het weerstandsvermogen van de verdachte observeert. De dokter moet ervoor zorgen dat de folteringen het leven van de verdachte niet in gevaar brengen of permanente verminkingen teweeg brengen. Het principiële doel is de beschuldigde zoveel mogelijk te doen lijden, zonder echter zijn levensbronnen te schaden. Ondanks dit principe hebben de rechters en de scherprechter behoorlijk vrij spel.¹²⁷

De ondervraging dient objectief te gebeuren door twee rechters-commissarissen, in aanwezigheid van de gerechtsofficier. Suggestieve vragen zijn niet toegelaten, wat niet altijd wordt gevolgd.

De bekentenis tijdens de tortuur bezit geen enkele juridische relevantie: enkel de bekentenis na de foltering bevestigt de schuld van de dader. Tot drie maal toe kan de verdachte opnieuw worden gefolterd, indien deze laatste zijn bekentenissen intrekt. Problemen stellen zich wanneer de verdachte ofwel niet bekent, ofwel zijn bekentenissen steeds opnieuw intrekt. Twee verschillende strekkingen bieden hier een antwoord op. Enerzijds verdedigt de klassieke rechtsleer, hierbij gevolgd door onder meer WIELANT en DE DAMHOUDER, de vrijspraak. Anderzijds volgen de meeste rechtbanken vanaf de 16^e eeuw een tweede, voor de verdachte veel nadeliger, rechtsopvatting: het opleggen van een mindere straf.

Alle elementen van de ondervraging worden in een proces-verbaal gegoten, op grond waarvan de gerechtsofficier een nieuwe of aanvullende *criminele conclusie* maakt.

E. Het eindvonnis

Eenmaal het strafonderzoek afgelopen is, wordt de zaak doorgestuurd naar de rechterverslaggever. Hij redigeert ten eerste een synthetisch verslag van alle processtukken en maakt vervolgens een ontwerpvonnis, dat hij voorlegt aan de verzamelde rechters. Deze laatsten beaadtlagen over dit ontwerp van vonnis en vellen uiteindelijk bij meerderheid van stemmen een eindvonnis, dat gewoonlijk in het openbaar en in aanwezigheid van de verdachte wordt uitgesproken.

Het eindvonnis kan een veroordeling tot een bepaalde straf, een voorlopige invrijheidsstelling of een vrijspraak inhouden.

Indien een veroordeling wordt uitgesproken, vermeldt het eindvonnis de feiten die tot het vonnis hebben geleid, de verzwarende en verzachtende omstandigheden, het verloop van de procedure en welke bewijzen er zijn geleverd. In dit geval veroordeelt men de verdachte ook tot de gerechtskosten.

¹²⁶F. VANHEMELRYCK, *Misdadigers tussen rechter en beul 1400 -1800*, Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1984, 39.

¹²⁷L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkel, 1947, 143.

Ontbreken er voldoende bewijzen, maar is de rechtbank overtuigd van de schuld van de verdachte, dan leggen de rechters de voorlopige invrijheidstelling op *cautio juratoire* (eed) of *fideiussio* (borgtocht) van de verdachte op. Wanneer er nieuwe bewezen feiten voorhanden zijn, moet de vrijgelatene zich verplicht opnieuw aanbieden bij de rechtbank.¹²⁸

Ingeval de rechters van oordeel zijn dat de verdachte geen schuld treft, spreken ze hem vrij. In dat geval wordt de vordering van de gerechtsofficier onontvankelijk verklaard en wordt de gerechtsofficier vervolgens tot de gerechtskosten veroordeeld.

F. De tenuitvoerlegging of de executie van het vonnis

De gerechtsofficier is belast met de *executie* van het vonnis, die hiervan zo snel mogelijk werk maakt. De uitvoering van dood- en lijfstraffen laat hij over aan een beul (*scherprechter*). Executies dienen zoveel mogelijk in het openbaar te gebeuren en hebben veelal een afschrikwekkende werking om het morele voorbeeld te benadrukken.

Als bijzondere gevallen van tenuitvoerlegging kunnen de spiegelstraf en de straf *in effigie* worden aangehaald.

De symbolische spiegelstraf is een straf waarin het delict op een of andere wijze wordt uitgebeeld.¹²⁹ Als voorbeelden kunnen aangehaald worden: het levend verbranden van de valsmunt in een ketel kokend olie of water, het verbranden van een brandstichter. Daarnaast kan de tenuitvoerlegging van spiegelstraffen ook herinneren aan niet ondergane zwaardere straffen, zoals het plaatsen van de tot de galg veroordeelde, aan wie deze straf kwijtgescholden is, op de galgenladder onder de galg met de koord om de hals.¹³⁰

Een tweede bijzonder geval betreft de straf *in effigie*. Dit is een schijnexecutie van sommige veroordelingen bij verstek. Het vonnis wordt door de beul op de openbare executieplaats tenuitvoergelegd op een beeltenis, die de voortvluchtige veroordeelde voorstelt. De beelden zijn ofwel poppen, ofwel afbeeldingen (schilderijen).¹³¹

§3. Rechtsmiddelen

A. Hoger beroep

Tegen een vonnis in criminele zaken (zowel ordinair als extraordinair) is in beginsel geen hoger beroep (*appel* of *reformatie*) mogelijk. De rechter kan alleen een dood- of lijfstraf opleggen als de verdachte bekent en die bekentenis buiten tortuur heeft herhaald. De bekentenis is het onomstotelijke en definitieve bewijs en sluit daarom voor de veroordeelde de mogelijkheid van hoger beroep uit: *confessus non appellat*.¹³² Daarnaast moet rekening gehouden worden met het feit dat de snelle tenuitvoerlegging van vonnissen het hoger beroep onmogelijk

¹²⁸ L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkell, 1947, 147.

¹²⁹ A. BLOK, "Openbare strafvoltrekkingen als rites de passage", *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 1984, 470-480.

¹³⁰ L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkell, 375-376.

¹³¹ L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkell, 465-466.

¹³² M. VROLIJK, *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen (1531-1567)*, onuitg. doctoraatsthesis Geschiedenis Katholieke Universiteit Nijmegen, 2001, 64.

lijk maakt.¹³³ Later is hoger beroep wel toegestaan voor alle vonnissen die geen kapitale straf inhouden. Daarnaast wordt een beroep tot nietigverklaring ingevoerd voor alle strafvonnissen, zelfs deze die een dood- of zware lijfstraf inhouden. Dit laatste beroep heeft echter geen schorsende werking, zodat het voor een dood- of zware lijfstraf soms veel te laat komt en enkel zorgt voor eerherstel.¹³⁴

B. Gratierecht

Gratie is een algemene term die verschillende vormen van clementie aanduidt, die het resultaat zijn van ingrepen in de rechtspleging door de dragers van de soevereine macht. Het gratierecht kan plaats hebben in alle stadia van de strafrechtsketen: tijdens de opsporing en de vervolging, gedurende de straftoemeting en tijdens de strafuitvoering. Gratie kan bestaan uit de uitwissing van een delict (amnestiemaatregelen en *abolitie*), de vergeving van een delict gepaard gaande met de kwijtschelding van een straf voor het vonnis (*remissie* en *pardon*) en een opdracht tot beëindigen van het strafproces (*abolitie* van de procedure). Gratie na een vonnis komt ook voor: het vonnis zelf wordt dan ingetrokken of veranderd (rappel van ban, *rehabilitatie* en strafverzachting).¹³⁵

Drie kenmerken van het strafrecht vergroten de behoefte aan gratie: de inquisitoire aard van de strafprocesgang, vervolgens de rechterlijke ongebondenheid en ten slotte de onmogelijkheid van een hoger beroep in strafzaken. Dit uiteraard naast het karakter van de gebruikelijke extraordinaire procesgang waarbij een behoorlijke verdediging niet mogelijk is en de verdachte dus nauwelijks tijd gegund wordt om gratie te vragen. Dit leidt er toe dat men, in ieder geval bij misdrijven waarop een lijf- of doodstraf, de vlucht verkiest.¹³⁶

AFDELING 2. KASSELRIJ IEPER

Na de algemene uiteenzetting van de gerechtelijke procedure in de vroegmoderne tijd, onderzoeken we nu de concrete werkwijze van de schepenbank van de kasselrij Ieper.

Aan de hand van de onderzochte vonnissen bekijken we de concrete werkwijze van de kasselrijschepenbank. Deze tweede afdeling wordt ingedeeld in een algemeen deel, waar we achtereenvolgens het aantal vonnissen en verdachten, de taal van de criminele sententies, de duurtijd van de processen, de bevoegde gerechtsofficiers en ten slotte de bewijsvoering bespreken. Vervolgens proberen we een beeld te scheppen van de vijf kernmomenten van de procedure voor de kasselrijschepenbank van Ieper. De bespreking van de gehanteerde rechtsmiddelen komt later aan bod.¹³⁷

¹³³ L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkels, 1947, 148.

¹³⁴ J. MONBALLYU, "Het onderscheid tussen de civiele en de criminele en de ordinaire en de extraordinaire strafrechtspleging in het Vlaamse recht van de 16de eeuw", in H.A. DIEDERIKS en H.W. ROODENBURG (eds.), *Misdaad, zoen en straf. Aspecten van de middeleeuwse strafrechtsgeschiedenis in de Nederlanden*, Hilversum, Verloren, 1991, 105.

¹³⁵ M. VROLIJK, *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen (1531-1567)*, onuitg. doctoraats thesis Geschiedenis Katholieke Universiteit Nijmegen, 2001, 10.

¹³⁶ M. VROLIJK, *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen (1531-1567)*, onuitg. doctoraats thesis Geschiedenis Katholieke Universiteit Nijmegen, 2001, 60-66.

¹³⁷ Zie hiervoor Hoofdstuk 7. De straffen, Afdeling 2. Sanctionering in de kasselrij Ieper, §2 Rechtsmiddelen, 128-130.

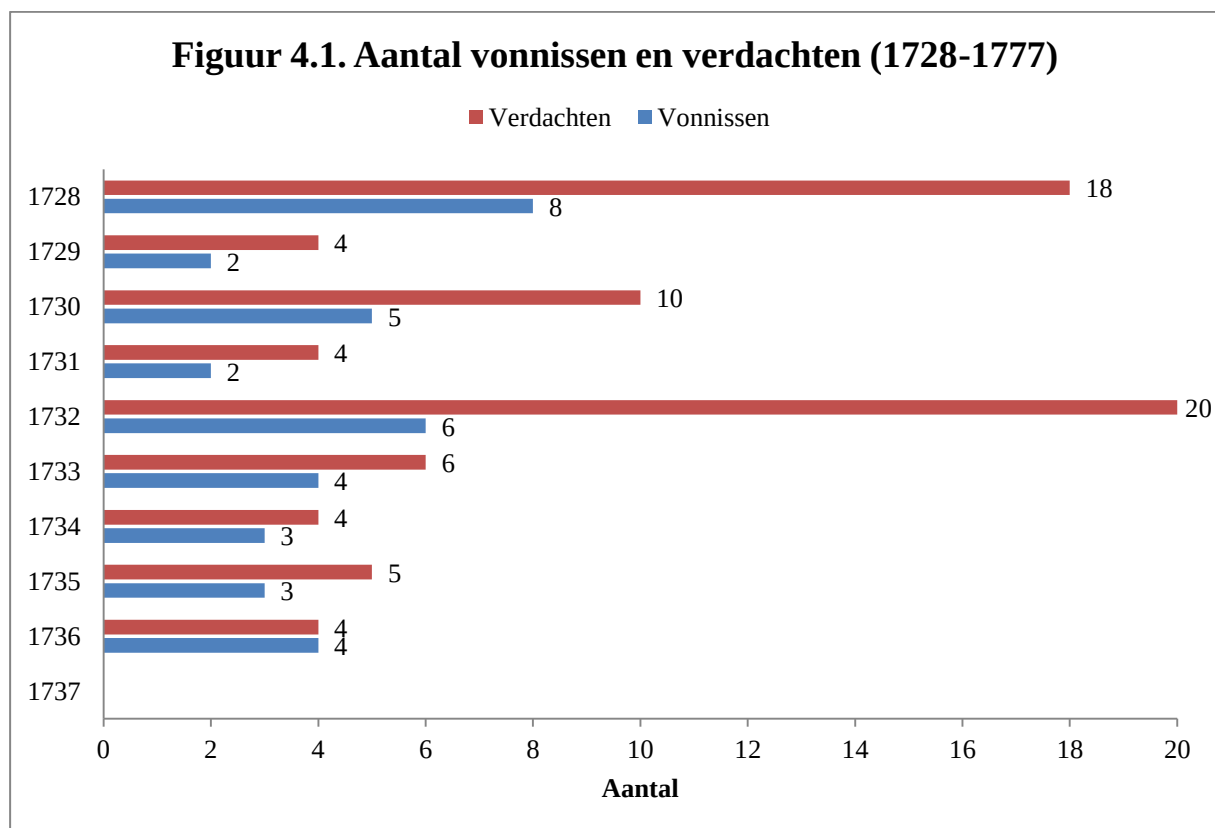
§1. Algemeen

A. Het aantal verdachten en vonnissen

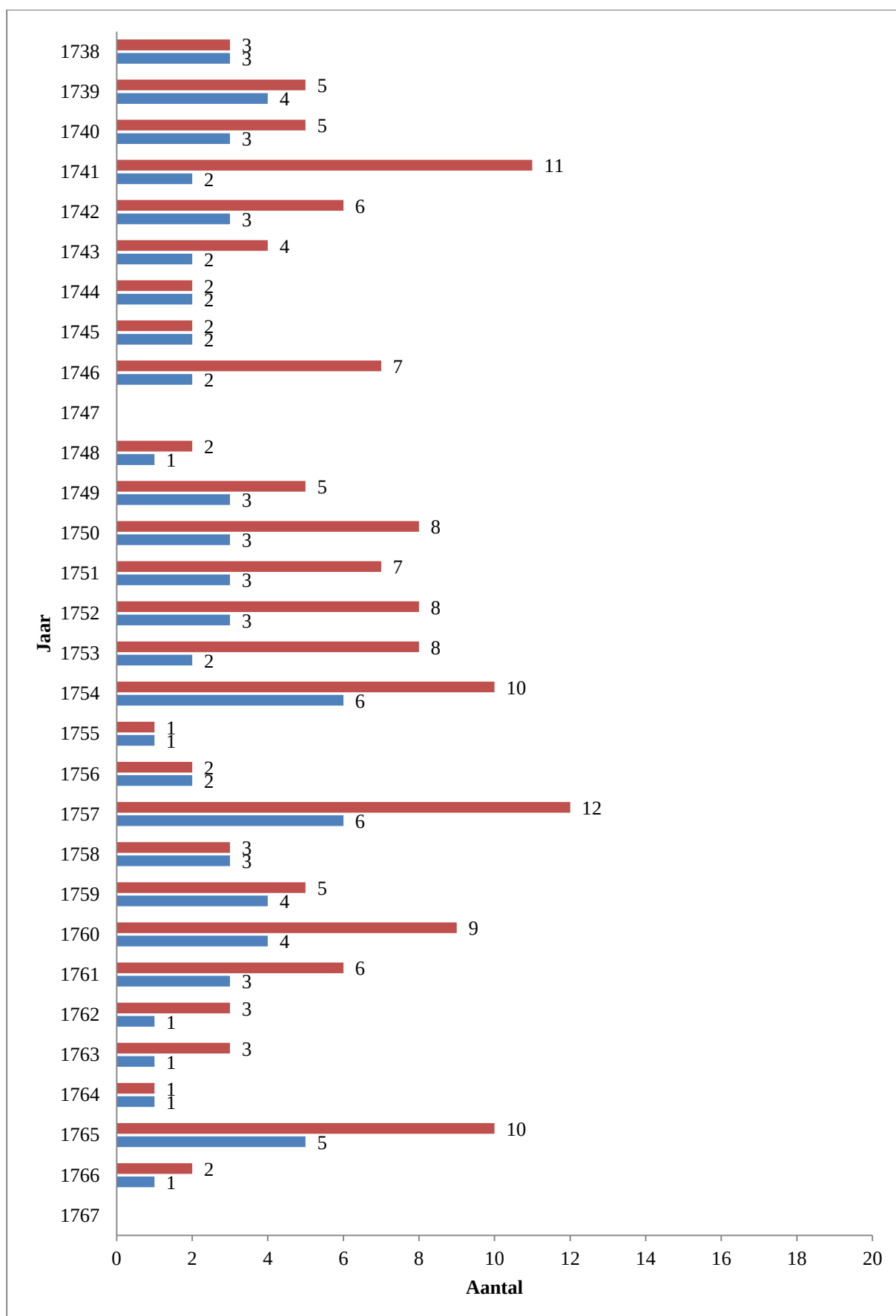
Over een tijdspanne van 50 jaar (1728-1777) komen 127 vonnissen met 254 verdachten voor in het register van de criminele sententies. De ‘criminele sententie’ van 7 oktober 1772 vormt een genadebrief, waardoor deze niet wordt meegerekend.¹³⁸ Gemiddeld komen er per jaar drie vonnissen met vijf verdachten voor.

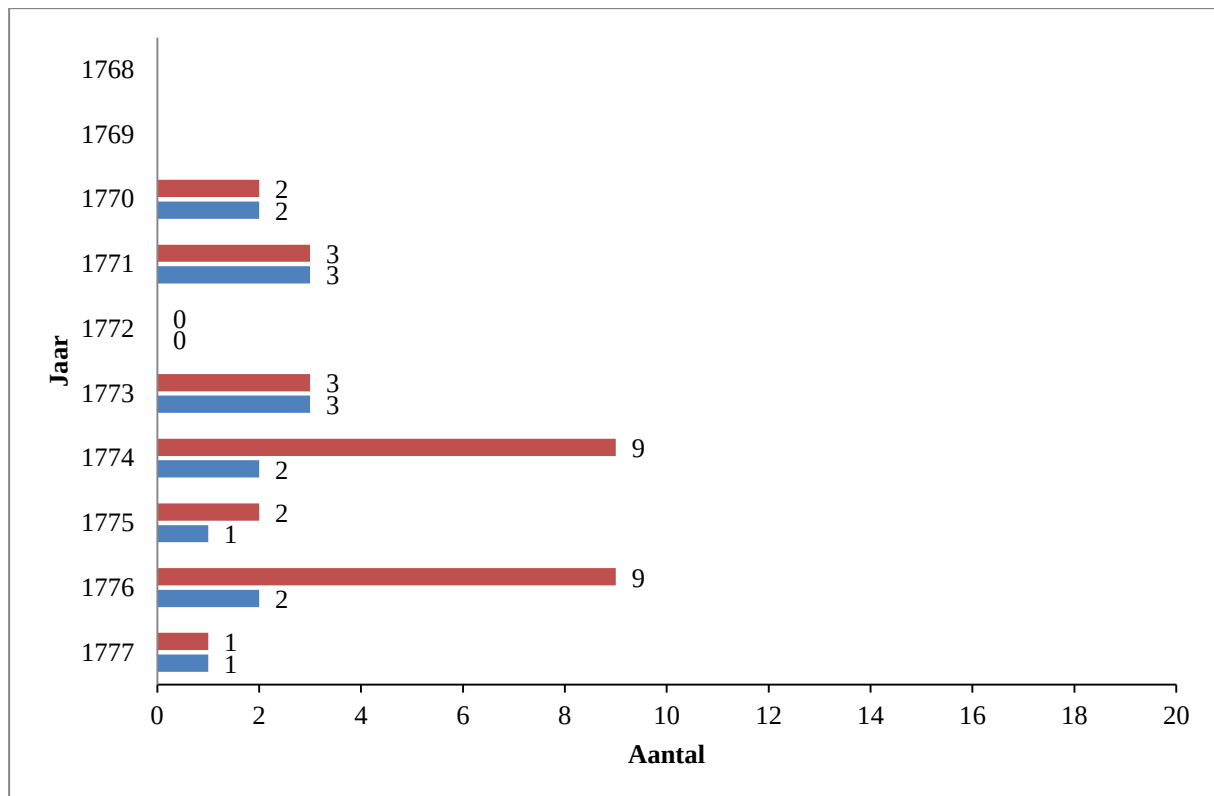
In totaal levert het eerste decennium (1728-1737) 37 vonnissen op. In die 37 criminele sententies worden 75 verdachten voorgeleid, bestaande uit 46 mannen en 29 vrouwen. Het tweede tijdperk (1738-1747) behandelt 23 vonnissen met 45 verdachten (27 mannen en 18 vrouwen). Vervolgens kunnen we uit het derde decennium (1748-1757) 63 verdachten uit 30 vonnissen halen. Deze verdachten bestaan uit 40 mannen en 23 vrouwen. Het vierde decennium (1758-1767) gaat over 23 vonnissen waar in totaal 43 verdachten een rol spelen (34 mannen en 8 vrouwen). Het vijfde en laatste decennium (1768-1777) bestaat uit het kleinste aantal vonnissen, met name 14 vonnissen (en één genadebrief in 1772). Hiervan worden 25 mannen en vier vrouwen (samen 29 verdachten) ervan verdacht een misdrijf te hebben gepleegd.

Figuur 4.1. geeft een beeld weer van de evolutie van het aantal vonnissen en verdachten per jaar. Er dient beklemtoond te worden dat dit geen beeld geeft van de criminaliteit, maar daarentegen de activiteit van het gerechtelijk apparaat weerspiegelt. Om het jaartal te bepalen, werd gekeken naar de datum van het vonnis. In geval geen datum van het vonnis voorhanden was, werd gekeken naar het jaar van de strafuitvoering.

¹³⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 3r.

Het startjaar van de onderzochte vonnissen, met name 1728, is het jaar met het meeste aantal vonnissen. In 1729 en 1731 komt een daling van criminele sententies voor, maar de jaren 1730 en 1732 behalen opnieuw een groot aantal vonnissen en verdachten. In 1737 vindt een dieptepunt plaats: geen misdrijven worden dat jaar vervolgd.

In het volgende onderzochte decennium vinden minder uitgesproken vonnissen plaats. In 1741, 1742 en 1746 zijn het aantal verdachten hoog, respectievelijk 11, zes en zeven verdachten. In 1747 vindt opnieuw een jaar van non-activiteit plaats.

Het derde onderzochte decennium komt traag op gang. In 1748 berechten de kasselrijschepenen slechts één vonnis en in 1749 twee vonnissen. Vanaf 1750 is er sprake van een lichte stijging en de komende jaren blijft het aantal vonnissen gelijklopend, tot een hoogtepunt van zes vonnissen in 1754. In 1755 is weer sprake van een sterke daling: slechts één vonnis, gevolgd door twee vonnissen in 1756. Het derde onderzochte decennium wordt afgesloten met een hoogtepunt van zes vonnissen en 12 verdachten.

In de jaren 1758-1762 vinden er gemiddeld drie-vier processen plaats per jaar plaats. Vanaf 1762 is er gemiddeld slechts één criminele sententie per jaar, met uitzondering van het 1765. Dit jaar is met vijf vonnissen en 10 verdachten het meest productieve jaar van het voorlaatste onderzochte decennium.

Van 1767 tot 1769 vinden er opnieuw geen processen plaats. Het laatste decennium wordt uiteindelijk gekenmerkt door gemiddeld net geen twee vonnissen op een jaar. In 1776 worden wel negen verdachten veroordeeld.

Uit deze beschrijving blijkt duidelijk dat het aantal vonnissen en verdachten sterk varieert van jaar tot jaar. Als verklaringen kunnen het onvolledig bronnenmateriaal, de politieke en economische gebeurtenissen, de ambtsovername door een andere baljuw of een veranderde

mentaliteit en ten slotte de individuele factoren tot het plegen van misdadigheid aangehaald worden.¹³⁹

Een eerste verklaring (vooral met betrekking tot de dieptepunten) betreft het onvolledig bronnenmateriaal. Het is niet duidelijk of het onderzochte register van de criminele sententies van de kasselrij Ieper volledig is. Als argument hiervoor kan de genadebrief van zeven oktober 1772 worden aangehaald. Hier laat de landvoogd, Karel van Lotharingen, toe dat de doodstraf van ene Pieter Leenaert wordt omgezet in een verbanning. Dat deze genadebrief in het register voorkomt, is vreemd, omdat de veroordeling tot de doodstraf van Pieter Leenaert niet voorkomt in de criminele sententies.¹⁴⁰ Een ander argument betreft het vonnis van 30 december 1775, waar de kasselrijschepenen Jan Baptiste Vanhinsberghe en Ferdinande François Noyez veroordelen wegens het plegen van twee diefstallen. Er staat in het vonnis te lezen dat de rechtbank Jan Baptiste Vanhinsberghe drie jaar geleden om gelijkaardige feiten heeft gege-seld. Desondanks is dit vonnis niet terug te vinden in het register.¹⁴¹ Het is dus mogelijk dat de griffier bepaalde vonnissen is vergeten over te schrijven in het register.

Naast de onvolledigheid van het bronnenmateriaal, kunnen ook de politieke gebeurtenissen aangehaald worden als een invloedsfactor op de criminaliteit en de bestraffing ervan. Vooral oorlogen kunnen sociale verschijnselen beïnvloeden. Enerzijds kan de oorlog zelf de repressie bemoeilijken of zelfs lam leggen en anderzijds kan het beëindigen van een oorlog de criminaliteit aanwakkeren, omdat na een oorlog heel wat soldaten (veelal gerecruteerd uit onbekwamen en werklozen) op de dool geraken en beduchte misdadigers worden.

Na de vrede van Utrecht in 1713 vindt er een stijging plaats, aangezien in 1728 het grootste aantal vonnissen wordt gevelde. Tijdens de Oostenrijkse successieoorlog (1740-1748) vallen in de jaren 1747 (geen vonnissen) en 1748 (één vonnis) op: de oorlog zorgt wel degelijk voor een zeker inactiviteit van de kasselrijschepenenbank van Ieper. Wanneer Ieper weer in Oostenrijkse handen komt in 1749, vindt er een lichte stijging plaats van het aantal vonnissen per jaar.

Een derde verklaring kan gevonden worden in de economische toestand. Een economische crisis brengt met name meer armoede met zich mee en het verband tussen armoede, landloperij, bedelarij en andere vormen van criminaliteit is gemakkelijk verdedigbaar. In de 18^e eeuw is de rurale textielindustrie van groot belang. In de loop van deze eeuw wordt ze gekenmerkt door een stijging, onderbroken door crisissen. Echter, 1760 betreft een keerpunt: vanaf dan kent de situatie van de Vlaamse linnennijverheid een achteruitgang. Verklaringen voor deze verslechtering dienen enerzijds gevonden te worden in de buitenlandse concurrentie en anderzijds in de opkomst van de stedelijke industrie. Men drukt de lonen om de hoge productiekosten op het platteland te verlagen, terwijl tegelijkertijd de prijzen voor landbouwproducten stijgen. De werkloosheid neemt steeds grotere vormen aan. Deze evolutie dient daarnaast gezien

¹³⁹ Deze verklaringen zijn onder andere gebaseerd op: E. OTTE, *Criminaliteit in de kasselrij Oudburg, 1700-1789*, licentiescriptie Geschiedenis Ugent, 1998-99, 67-70.

¹⁴⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 3r.

¹⁴¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 27r-28v.

te worden in het kader van een steeds groter wordende bevolking. Volgens DEPREZ zijn de crisisjaren: 1765, 1770-1772, 1774, 1783-1784 en 1786-1789.¹⁴²

Het jaar 1765 brengt alvast een verhoogde recessie met zich mee: na drie jaar slechts één vonnis per jaar beslecht te hebben, worden in dat jaar tien verdachten veroordeeld in vijf vonnissen. Ook de jaren 1770 en 1771 brengen een merkelijke stijging met zich mee na drie jaren van niet-activiteit. In het jaar 1774 worden maar liefst negen verdachten berecht. De opmerking dient wel gemaakt te worden dat een bepaalde economische evolutie tegengestelde invloeden kan hebben op verschillende delictengroepen. Zo stelt VANHEMELRYCK dat in perioden van grote voedselschaarste en hongersnood de vermogenscriminaliteit een sterke stijging vertoont, terwijl het gewelddadencijfer daalt.¹⁴³

Een vierde verklaring betreft de ambtsovername door een andere baljuw of een veranderde mentaliteit. Ook deze figuren kunnen hun sporen nalaten in de rechtspraak.

Als laatste dient ook rekening gehouden te worden met individuele factoren tot het plegen van misdrijven. Persoonlijke drama's zoals ziekte, gebrekkigheid en hoge leeftijd betekenen in het ancien regime bijna zeker werkloosheid en vervolgens doelloze rondzwervingen, die de kans op criminele handelingen gevoelig vergroot.¹⁴⁴ Door deze omstandigheden treedt het gerecht dan ook repressief op.

B. De taal van de criminele sententies

In totaal zijn 112 criminele sententies (88%) geschreven in het Nederlands en 15 vonnissen¹⁴⁵ (12%) in het Frans.

In de jaren 1745-1748 verklaart de Franse bezetting van Ieper tijdens de Oostenrijkse successieoorlog de Franstalige criminele sententies. De overige Franstalige vonnissen zijn waarschijnlijk te wijten aan het feit dat de verdachte Franstalig is. Zo veroordeelt één Franstalig vonnis Michel Vincent Vacheur, geboren in Steenwerk (Frans-Vlaanderen).¹⁴⁶

C. De duur van de processen

Aangezien de meeste verdachten gedurende de procedure in voorhechtenis zitten, is het bekijken van de duur van de procedure van belang. Heel wat verdachten worden aangehouden en opgesloten in de gevangenis van de kasselrij Ieper.

Om de duur van de procedure te berekenen, werd gebruikt gemaakt van de eerst vermelde datum (rekwest, proces-verbaal, getuigenis of ondervraging) als begindatum en de datum van het vonnis als einddatum. De datum van de criminele sententie werd meegerekend in het bepalen van de duurtijd.

¹⁴² P. Deprez, "Evolution économique et mouvements paysans en Belgique à la fin du 18e siècle", *Revue belge d'histoire contemporaine* 1973, 55.

¹⁴³ F. VANHEMELRYCK, *Ellendelingen voor galg en rad 1400-1800*, Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1984, 189.

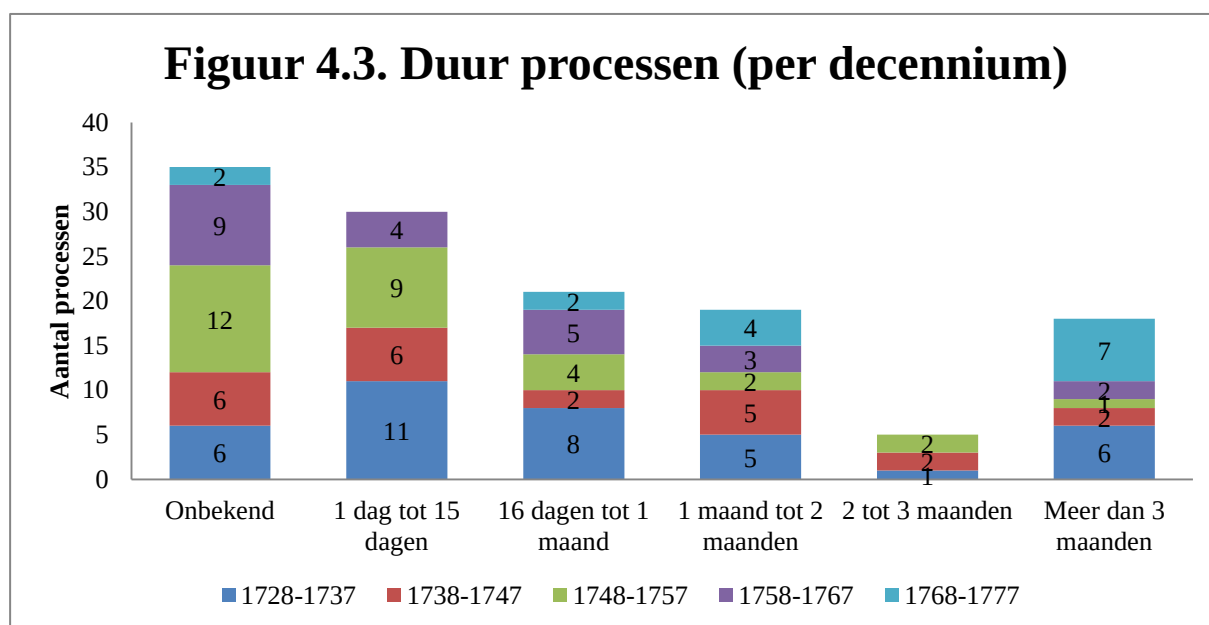
¹⁴⁴ F. VANHEMELRYCK, *Ellendelingen voor galg en rad 1400-1800*, Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1984, 189.

¹⁴⁵ Ieper, Stadsarchief, *KAS I* 217-218, Register van de Criminele Sententie van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 2r-3r, 35r-35v, 48r, 51r-52v, 76v-81v, 93v-94r, 98v-99r, 103r-103v, 121r-122v, 123v, resp. 1771-1789 f° 3r.

¹⁴⁶ Ieper, Stadsarchief, *KAS I* 217, Register van de Criminele Sententie van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 51r-52v.

Zoals uit figuur 4.2 blijkt, maakt het aantal processen waar de begin- en/of einddatum ontbreekt het grootste aandeel uit (27%). Bij de processen waarvan het volledig verloop wel gekend is, is de duur uiteenlopend. Het kortste proces duurt één dag¹⁴⁷, het langste proces neemt 411 dagen¹⁴⁸ in beslag. Gemiddeld duurt een proces 55 dagen.

Figuur 4.2. Duur van de procedure (1728-1777)		
Duur	Aantal processen	Percentage
1 dag tot 15 dagen	30	23,44%
16 dagen tot 1 maand	21	16,41%
1 maand tot 2 maanden	19	14,84%
2 tot 3 maanden	5	3,91%
meer dan 3 maanden	18	14,06%
Onbekend	35	27,34%
Totaal	128	100,00%

Figuur 4.3. geeft een overzicht van de duurtijd van de processen per decennium. In het eerste onderzochte decennium duurt een proces gemiddeld 42 dagen. Van 1738 tot en met 1747 neemt een procedure gemiddeld 44 dagen in beslag. Tijdens het derde onderzochte decennium zijn gemiddeld het minst aantal dagen nodig om een zaak op te lossen (28 dagen). Van 1758

¹⁴⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 99v.

¹⁴⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 17r – 27r.

tot en met 1767 duurt de procedure gemiddeld 43 dagen. Tijdens het laatste onderzochte decennium, met name van 1768 tot en met 1777, zijn maar liefst 123 dagen gemiddeld nodig.

Voorlandloperij, bedelarij, banbreuk en kleine diefstallen komen toe aan een spoedprocedure, terwijl over zware misdrijven tegen eigendommen eerder langer wordt gedaan. Dat de processen van landloperij en bedelarij minder langer duren, is logisch. De overheid legt namelijk op dat het proces van landlopers en bedelaars snel moet plaats grijpen. In plakaten wordt meermaals de noodzaak van een summiere procedure en een snelle uitvoering beklemtoond.¹⁴⁹

Een gerechtprocedure kan veel tijd in beslag nemen, omdat ze een ernstige of ingewikkelde materie behandelt. In sommige gevallen wordt het proces een tijdje op de lange baan geschoven wanneer een veel ernstiger en urgenter proces voorrang krijgt of wanneer de rechters van de kasselrij Ieper om een andere reden de werkzaamheden een tijdje stilleggen.¹⁵⁰

D. De bevoegde gerechtsofficiers

In totaal kunnen er over de periode 1728-1777 drie bevoegde gerechtsofficiers onderscheiden worden.

Van 1728 tot en met 1734 is François Wijnckelman¹⁵¹ de bevoegde baljuw. Hij is in totaal verantwoordelijk voor de opsporing en vervolging van gemiddeld vier vonnissen met negen verdachten per jaar.

Zijn opvolger, Jan François Joseph de Cerf¹⁵² is van 1735 tot en met 1765 de vertegenwoordiger van de vorst. Gemiddeld leidt zijn opsporing en vervolging tot drie vonnissen met vijf verdachten per jaar.

In de periode 1766-1769 is de kasselrijscopenbank niet actief. Vanaf 1770 is de bevoegde baljuw Jacques Louis Baron Bonaert¹⁵³. Eenmalig is de luitenant-baljuw Augustinus Aelen bevoegd, in afwezigheid van Jacques Louis Baron Bonaert.¹⁵⁴ Rekening houdend met zijn ambtsperiode van 1770 ten met 1777 is hij slechts verantwoordelijk voor de opsporing en vervolging van gemiddeld één vonnis met drie verdachten per jaar.

E. De bewijsvoering

We kunnen ons afvragen hoe de kasselrijscopen de feiten reconstrueren en op welke bewijsstukken de rechters zich steunen om een eindvonnis te vellen.

¹⁴⁹ W. DEPREEUW, *Landloperij, bedelarij en thuisloosheid. Een socio-historische analyse van repressie, bijstand en instellingen*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1988, 140.

¹⁵⁰ E. OTTE, *Criminaliteit in de kasselrij Oudburg, 1700-1789*, licentiescriptie Geschiedenis Ugent, 1998-99, 31.

¹⁵¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 1r-37r.

¹⁵² Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 37r-126v.

¹⁵³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217-218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 127r-132r, resp. 1771-1789, f° 1r-40r.

¹⁵⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 1-2v.

1. Bekentenis

De criminele sententies maken voor 137 verdachten melding van een bekentenis en stellen verder 5 verdachten in verdenking (*suspect, seer suspect*,¹⁵⁵ *grootelijckx suspect*¹⁵⁶). Daarnaast bekennen 58 verdachten bepaalde misdrijven, maar worden ze in verdenking gesteld andere misdrijven te hebben gepleegd. De rechters veroordelen vervolgens één verdachte op basis van zijn bekentenis en de stukken uit het dossier (*atteint et convaincu par ses confessions et outrement par les pieces du proces*)¹⁵⁷

In één geval ten slotte, vermeldt de criminele sententie van één augustus 1739 letterlijk dat de verdachte, Pieter François Verleez, tot een eeuwige verbanning uit het graafschap Vlaanderen wordt veroordeeld, zonder een bekentenis te hebben gedaan (*Wij aenghesien den gheaccuseerden heeft onderstaen den ordinairen ende extraordinairen pijnbanck sonder bekentnisse, hebben hem om de feijten ende judicien t'sijnen laste uijt den processe resulterende ghebannen voor eeuwich uijt het Graefschap van Vlaenderen*). De verdachte wordt tot drie maal toe op de *sellette* en de *ordianairen ende extraordinairen pijnbanck*¹⁵⁸ gelegd, maar zonder resultaat. De feiten waarvoor hij terechtstaat, worden niet vrijgegeven in dit vonnis.¹⁵⁹

2. Bewijs door getuigen

Het verhaal van getuigen en slachtoffers is cruciaal bij de reconstructie van de feiten.

De criminele sententies vermelden bij 106 van de 254 verdachten dat er getuigen worden verhoord. Van die 106 verdachten, worden 89 beschuldigden geconfronteerd met hun getuigen.

Om tijd te winnen en kosten te besparen, geven heel wat schepenbanken en leenhoven volle bewijskracht aan de getuigenverklaringen van de *informatie preparatoire*, waardoor ze het *enkwest* vermijden of sterk beperken. In de kasselrij Ieper kent men enkel het *recollement* (van alle getuigen) en de confrontatie.

3. Schriftelijk bewijs

Het schriftelijk bewijs speelt een belangrijke rol wanneer dit het *corpus delicti* uitmaakt. Van daar dat ter exemplum valse geschriften kunnen worden aangehaald.¹⁶⁰ Een ander voorbeeld betreft het schriftelijk bewijs van een brandbrief.¹⁶¹ Bij de criminele sententie van Marcus Joannes Gommers, die veroordeeld wordt omwille van smaad tegen justitie, stellen de rech-

¹⁵⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententie van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 127r.

¹⁵⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententie van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 129r.

¹⁵⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententie van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 76v-77r.

¹⁵⁸ Pijniging kan ordinair (zoals altijd uitgevoerd) zijn, maar soms doen ze het anders: extraordinair (op een bijzondere wijze).

¹⁵⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententie van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 53r-53v.

¹⁶⁰ Bijvoorbeeld: Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententie van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 114-114v.

¹⁶¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententie van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 56v-57v.

ters duidelijk dat ze zich, naast de bekentenis van de delinquent, beroepen op de ondertekende brief van Gommers die de beledigingen bevat.¹⁶²

4. Vermoedens en aanwijzingen

De rechters van de kasselrij Ieper steunen hun vonnissen daarnaast op vermoedens en aanwijzingen. Algemene vermoedens moeten in verband worden gebracht met drie verschillende tijdstippen: voor, gelijktijdig en ten slotte met of na de daad.

Een voorbeeld van een algemeen vermoeden die in verband gebracht kan worden met het vroeger leven betreft het slechte verleden van Pieter Van Gaveren. De rechters voeren aan dat hij *in zijn boosaerdigh leven sonder eenigen afstandt ofte beteringhe* steeds nieuwe misdrijven heeft gepleegd, *oock niet teghenstaende hij al dikwils bij justitie te vooren in het rasphuijs tot Brugghe ende inde vanghenisse aldaer is ghecolloqueert gheweest ende daeruijt ghebroken ende geëvadeert*.¹⁶³ De slechte reputatie van Joseph Bervoet en Marie Chaterine leidt onder andere tot een veroordeling wegens het plegen van overspel. De rechters motiveren: *niet jeghenstaende de berispijnghe soo van weghens den heere pastor der parochie van Brielen als van mijne heeren vanden collegie, gecontinueert te hebben in hun quaedt leven, bij middel van te hebben ghebleven t'samen cohabiteren tot schandael ende ontstichtijnghe vant publicq*.¹⁶⁴ Joannes Van Hove wordt ervan verdacht (*seer suspect*) nog andere zwaardere diefstallen te hebben gepleegd *ter causen van desen sijnen quaeden handel, ende slechte reputatie die hij deurgaendelijckis hebbende*.¹⁶⁵ Talrijke andere vonnissen wijzen op het feit dat de rechters rekening houden met het hervallen in de criminaliteit.

Een ander voorbeeld betreffen de vagebonden: zodra die geen middelen van bestaan of woonst¹⁶⁶ kunnen aantonen, zijn deze uiteraard verdacht. Ook het *ghelooopen door het lant slaepende in boere scheuren sonder te wercken ofte iet te doen om hunnen cost te winnen*¹⁶⁷ ook al zijn ze *clouck ende ghesont van leden*¹⁶⁸ werkt niet in hun voordeel.

Voor een algemeen vermoeden, ontstaan uit feiten daterend uit dezelfde tijd als het misdrijf, kan de geestestoestand van Jean François Mortier worden aangehaald. Op grond van het publiek gerucht en de ondervraging tijdens het vooronderzoek, wordt besloten dat deze persoon geestesgestoord was op het ogenblik van het plegen van de criminele feiten.¹⁶⁹

Een ander voorbeeld van een gelijktijdig vermoeden betreft het in bezit hebben van gestolen voorwerpen. Zo wordt Jan Baptiste 't Huijssere in verdenking gesteld diefstal te hebben ge-

¹⁶² Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 82v-83r.

¹⁶³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 8r-11v.

¹⁶⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 82r-83v.

¹⁶⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 127r-127v.

¹⁶⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, 84r-85r.

¹⁶⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 118v-119r.

¹⁶⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 19r-24r.

¹⁶⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 76v-77r.

pleegd, omdat bij hem thuis onder andere een rok en een schort te vinden zijn, gestolen van de huisvrouw van Pieter Huijssere.¹⁷⁰

Als voorbeeld van een algemeen vermoeden, ontstaan uit na de daad daterende feiten, kan een verdachte worden aangehaald die reeds de vlucht neemt vooraleer het onderzoek begint.¹⁷¹

§2. Verloop van het proces

A. De informatie preparatoire of het vooronderzoek

1. Kennisname

In de meeste vonnissen maakt men enkel melding van de *rekwest* en het vooronderzoek dat er op volgt. De vonnissen zijn als volgt opgebouwd: *de req^{te} vanden heere tenderende tot moghen informen met onse permissie daerop ghevolght*’.

Op dit klassieke stramien bestaan een aantal uitzonderingen. In één vonnis vermeldt de griffier dat het gerecht kennis krijgt door ontdekking op heterdaad. Zo worden Maerten Baillieu en Pieter Johannes Ghelein *op den vijften deser maendt alhier opgehebracht ten zaelhove door de ambulerende casselriegasten ende ghearresteert op de prochie van Langemarck gheaccuseert van het landt te doorloopen ende aldaer te hebben ghebedelt alhoewel ghesont van lichaem ende capabel van te aerbeijden ende hunnen cost te winnen*.¹⁷² In dit concrete geval is het nogal eigenaardig om landlopers op heterdaad te betrappen.

Zeven vonnissen¹⁷³ stellen dat het gerecht kennis krijgt van het misdrijf op grond van een klacht. Dit is bijvoorbeeld het geval bij Andries Joseph Sobrij en Pieter François Corneillie (*de clachte van den 13 oughst 1735 draeghende permissie van te moghen informeren van de faitelijckheden aldaer vervat*).¹⁷⁴

In een aantal zaken wordt, omwille van de onbevoegdheid van een lagere rechtbank, de zaak aanhangig gemaakt bij de kasselrijschepensbank van Ieper, die hoge justitie bezit.¹⁷⁵ Zo wordt de zaak van Joseph Goudeseune, aanhangig gemaakt bij de baljuw van de parochie en heerlijkheid van Zonnebeke, overgemaakt aan de rechters van de kasselrij Ieper, *inghevolghe seker concordat tusschen ons ende d’Edele vassaelen deser zaele ende casselrie ghemaect soudon willen aenveerder de vermelde ontgonnen criminele zaecke*. Een apostille vermeldt echter dat de overeenkomst om het begonnen proces over te dragen, naderhand vernietigd is

¹⁷⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 95v-96v.

¹⁷¹ Bijvoorbeeld: Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 28v-32r.

¹⁷² Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 36v-37r.

¹⁷³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 39v-40v, 73v-74v, 82v-83r, 84r-85r, 88v-89v, 89v-92r, 93r-93v.

¹⁷⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 39v-40v.

¹⁷⁵ Bijvoorbeeld: Ieper, Stadsarchief, KAS I 217-218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 3v-5r, 27r-28r, 66v-67v, 111r-114r, resp. 1771-1789, f° 123v-125r.

door het decreet van de Majesteijt nardies verleent ten jaere 1736 rustende in het Secrete comptoir.¹⁷⁶

2. Onderzoekshandelingen

Zoals hierboven wordt gesteld, begeven de rechters-commissarissen zich naar de plaats van het misdrijf of elders waar zij dit nuttig achten, om de sporen van het misdrijf vast te stellen. Zo gaan de rechters-commissarissen naar het huis van François Warlop, het slachtoffer van diefstal om de schade van de koffer waaruit gestolen is geweest, op te meten.¹⁷⁷ In een ander geval begeven de *casselrijegasten* zich naar het bos, waar de bosschendingen plaatsgevonden hebben.¹⁷⁸

In een aantal gevallen verrichten de rechters-commissarissen ook huiszoekingen. Zo vermeldt het vonnis van 22 september 1755 de *perquisitie* in het huis van de verdachte, gedaan door de *amman*.¹⁷⁹

Voor meer technische gevallen laten de rechters-commissarissen zich bijstaan door deskundigen. Zo voeren één chirurgijn en één geneesheer een lijkschouwing uit op Joanna Ovijn, een vrouw die op brutale wijze vermoord is.¹⁸⁰ Een ander voorbeeld betreft de schouwing van een kinderlijkje bij een geval van kindermoord. In dit concrete geval wordt de verdachte Marianne de Spaigne, de tweeëntwintigjarige dienstmeid, ook onderzocht door een expert, die moet nagaan of ze al dan niet een zwangerschap heeft volbracht.¹⁸¹ Ook in geval van slagen en verwondingen worden chirurgijns en geneesheren geconsulteerd.¹⁸²

Een ander voorbeeld dat kan worden aangehaald is het vonnis van Pieter van Gavere en Marie Anthoinette de Moredae. De littekens van deze landlopers worden door de scherpreechter onderzocht, om na te gaan of ze brandmerken moeten voorstellen.¹⁸³

In twee vonnissen wordt bij het voeren van het gerechtelijk onderzoek advies gevraagd aan een rechtsgeleerde.¹⁸⁴ Daarnaast wordt de hulp van experts gevraagd om brandbrieven¹⁸⁵ en valse geschriften¹⁸⁶ te onderzoeken.

¹⁷⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 27r-28r.

¹⁷⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 27r-28r.

¹⁷⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 13r-14r.

¹⁷⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 100r-101r.

¹⁸⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 111r-114r.

¹⁸¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 10v-14r.

¹⁸² Bijvoorbeeld: Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 73v-74v.

¹⁸³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 8r-11v.

¹⁸⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 10v-14r, 28v-32v.

¹⁸⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 56v-57v.

Personen die verdacht worden van bepaalde misdrijven, worden soms ook publiek tentoongesteld teneinde eventuele slachtoffer de gelegenheid te geven hen te erkennen en te beschuldigen. Dit is vooral het geval bij verdenking van diefstal als het gevolg van het feit dat men in het bezit van gestolen voorwerpen is of dat men op heterdaad betrapt wordt. In deze gevallen is er geen sprake van een straf, maar een onderzoeksmaatregel.¹⁸⁷

In bepaalde gevallen wordt ook beroep gedaan op pastoors. Zo vragen de rechters-commissarissen het certificaat *nopende het leven ende ghedrach van de geseijde Cecile Meinx*.¹⁸⁸

In totaal wordt bij 106 van de 254 verdachten in de vonnissen vermeld dat getuigen worden verhoord. Van die 106 verdachten, worden 89 beschuldigden geconfronteerd met hun getuigen.

B. De ondervraging van de verdachte en regeling van de verdere procesgang

1. De ondervraging of de examinatie van de verdachte

Voor men kan overgaan tot de ondervraging van de verdachte, is vereist dat de verdachte ofwel gedagvaard dan wel aangehouden wordt. Zoals hierboven wordt vermeld, is de aanhouding van de verdachte de regel. Van de 254 verdachten houdt de kasselrij Ieper 142 verdachten aan. Dagvaarding komt 36 keer voor, waarvan vijf gevallen naderhand leiden tot aanhouding. Van 137 verdachten komt duidelijk in de criminele sententies naar voor dat ze in voorhechtenis zitten. Zo worden François Gheert en Christoff Janssen *gheëcroueert*, wat slaat op het gevangen zetten.¹⁸⁹

In totaal wordt er van 198 verdachten melding gemaakt in het vonnis dat de rechters-commissarissen ze hebben ondervraagd. In de kasselrij Ieper laat men de verdachte een eed afleggen dat hij de waarheid zal spreken.¹⁹⁰ De ondervragingen worden bij veel verdachten meermaals herhaald.

In bepaalde gevallen werd de laatste ondervraging in aanwezigheid van alle kasselrijschepe-
nen gehouden. Zo meldt het vonnis van 20 oktober 1731 dat een veroordeling van Jan Hendrijck Fromentin inhoudt: *d'interrogatoire heden door den selven Fromentin onderstaen in onse camere staende achter den barreau*.¹⁹¹ Een ander voorbeeld betreft de veroordeling van

¹⁸⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 127v-130r.

¹⁸⁷ P. DE WIN, *De schandstraffen in het wereldlijk strafrecht in de Zuidelijke Nederlanden van de Middeleeuwen tot de Franse Tijd bestudeerd in Europees perspectief*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 1991, 145; bijvoorbeeld: Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 81r-81v.

¹⁸⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 15v-17v.

¹⁸⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 18r-18v.

¹⁹⁰ J. MONBALLYU, "De hoofdlijnen van de criminele strafprocedure in het graafschap Vlaanderen (16^e tot 18^e eeuw)" in C. VAN RHEE, F. STEVENS en E. PERSOONS (eds.), *Voortschrijdend procesrecht. Een historische verkenning*, Leuven, Universitaire Pers, 2001, 85.

¹⁹¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 22r-22v.

Jacobus van Roabijs in 1766: *d'interrogatoires bij de geaccuseerde onderstaen in volle college*.¹⁹²

2. De regeling van de verdere procesgang

In bijna alle gevallen procedeert men *extraordinaerlijck*. Bij 240 verdachten maakt men melding van *de stucken vanden processe extraordinaerlijck*.

Slecht in één uitzonderlijk geval beslist de kasselrijrechtbank dat het strafonderzoek nog niet voltooid is en dat het strafproces verder moet gaan als *proces ordinaire*.¹⁹³

De kasselrijschepenen stellen in het vonnis van 24 december 1735 het volgende:

Wij hebben partijen ontfanghen in proces ordinaire, ordonnerende ten dien effecte dat d'informatien beleidt ten versoucke vanden heer h^{re} sullen verandert worden in enqueste ende bij ghevolghe aenden verw^{re} ghepermitteert van preuve te beleeden van sijnen cant binnen de veerthien daegen ende dat den h^{re} sal gehouden worden aenden verw^{re} te verleenen een extrait vande naemen, toenaemen, ouderdom, qualiteijt ende woonste vande ghetuighen ghehoort inde ghemelde informatien om te dienen van reprochen jeghens him, duncket hem goedt, behoudens te ernemen het vervolgh extraordinaire indien dat er valt.¹⁹⁴

Ze laten met andere woorden toe dat er overgegaan zal worden tot een *enkwest*. Dit tegenprekelijk debat vindt slechts plaats wanneer de rechtbank van oordeel is dat de bewijzen verzameld tijdens de *informatie preparatoire* en de *examinatie*, onvoldoende zijn om een oordeel uit te spreken over de verdachte. Aan de verdachte, Pieter Godtschalk, wordt gevraagd een tegenbewijs te leveren (*preuve*) binnen de veertien dagen. De verdachte krijgt enkel een lijst met de namen, leeftijd, hoedanigheid en woonplaats van de getuigen die de rechters-commissarissen hebben gehoord in de *informatie preparatoire* en niet de processen-verbaal van hun verklaringen. De verweerder krijgt de kans om in zijn *reprochen* de geloofwaardigheid van de getuigen van de gerechtsofficier aan te vechten (en niet hun verklaringen).

C. Het *enkwest* of het eigenlijk onderzoek

In de onderzochte criminele sententies is slechts eenmaal sprake van een *enkwest*. Dit vonnis werd hierboven al besproken.

D. De ondervraging van de verdachte onder tortuur of het *scherp examen*

Van de 254 verdachten, wordt van 26 (10%) in de criminele sententies vermeld dat ze op de pijnbank worden gelegd.¹⁹⁵ In totaal betreffen het acht vrouwen en 18 mannen. De meeste gevallen van tortuur komen voor van 1728 tot 1738 (13 gevallen). Vanaf dan daalt het aantal sterk tot er uiteindelijk van 1752 tot 1773 geen verdachten meer op de pijnbank worden gelegd. Figuur 4.4. toont met andere woorden doorheen de eerste vier onderzochte decennia een

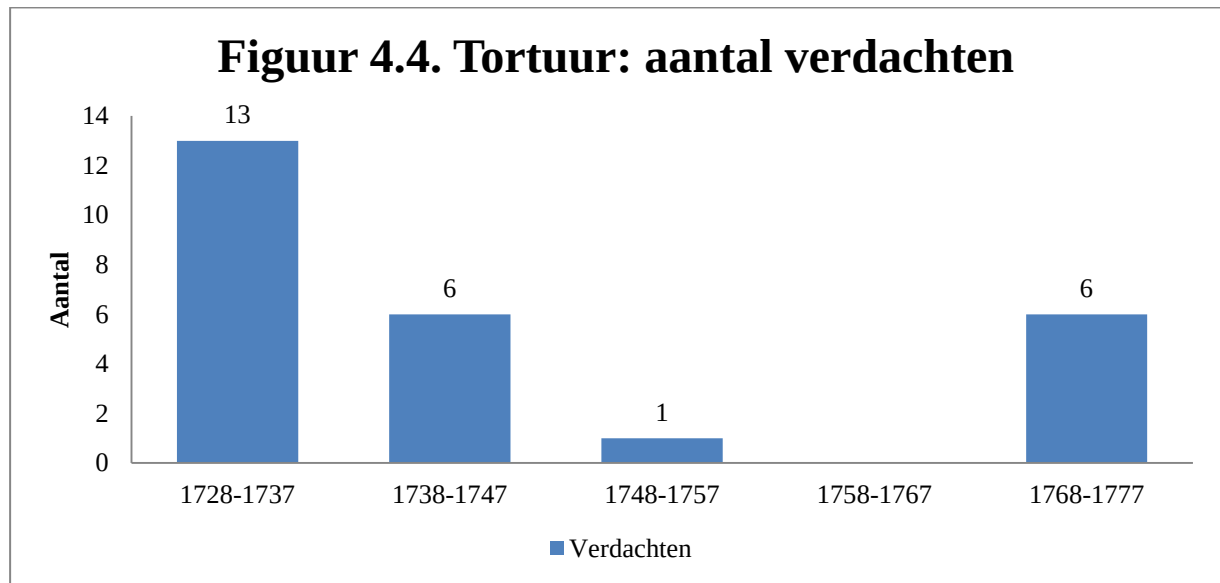
¹⁹² Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 125r-126r.

¹⁹³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 40v-41r.

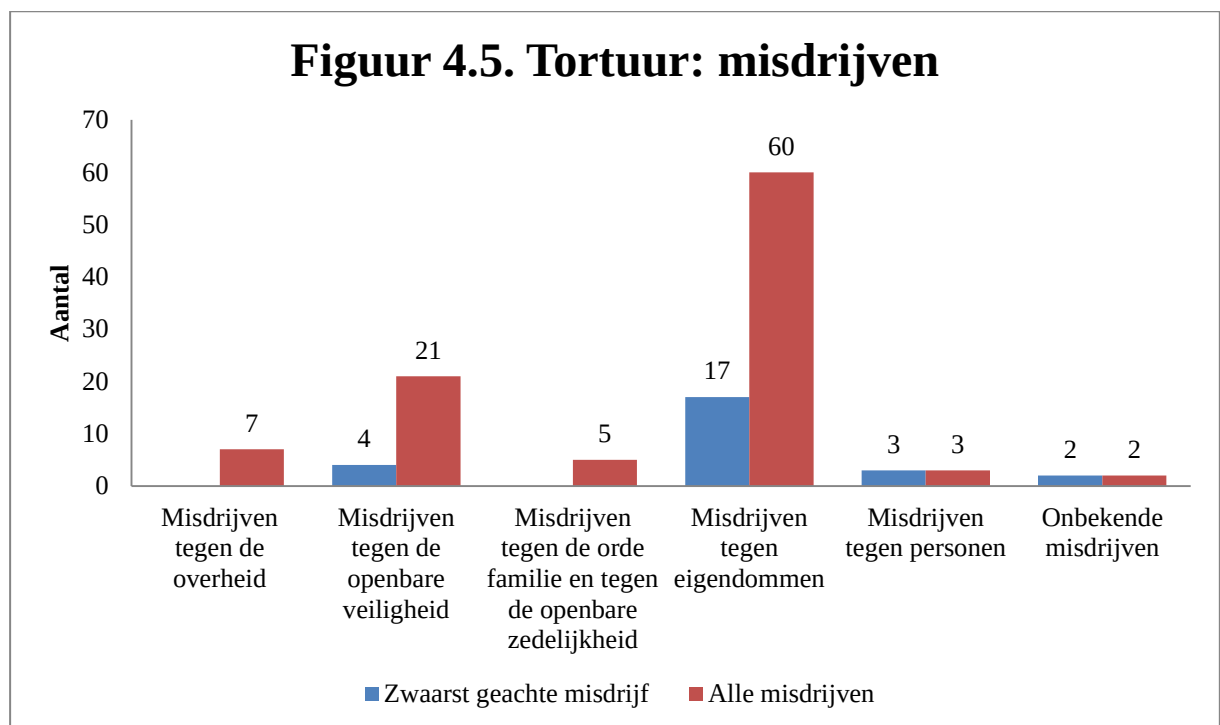
¹⁹⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 41r.

¹⁹⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217-218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 1r-3r, 8r-13r, 15v-17v, 30v-33r, 43r-47v, 48v-49v, 51r-53v, 66v-67v, 78v-81r, 88v-89v resp. 1771-1789, 3r-14r, 17r-27r.

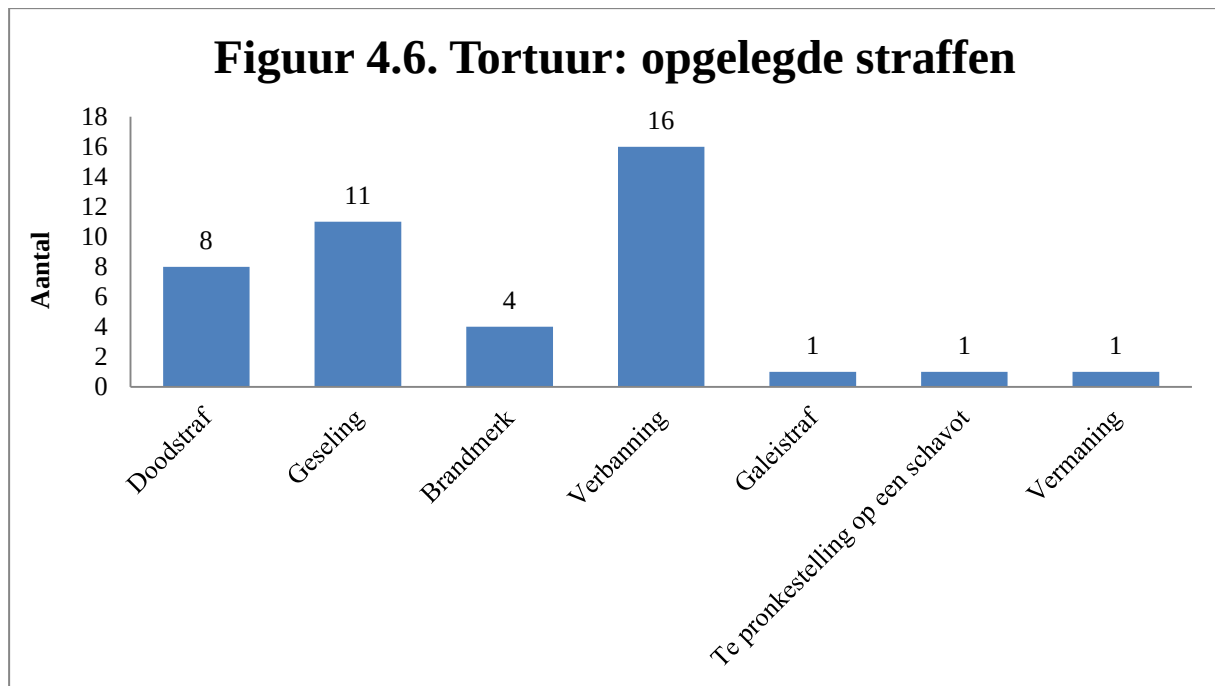
duidelijke tendens tot humanisering van het strafrecht. Maar het vijfde laatste decennium (1768-1777) toont zes verdachten op de pijnbank.

Zoals uit figuur 4.5. blijkt, wordt tortuur voornamelijk toegepast op personen die verdacht worden van misdrijven tegen eigendom (vooral diefstal) en misdrijven tegen de openbare veiligheid (vooral landloperij). Twee mensen worden in verdenking gesteld een moord te hebben gepleegd.

Figuur 4.6. geeft een beeld van de opgelegde straffen van de personen, die veroordeeld worden na een ondervraging op de pijnbank. In totaal worden acht delinquenten bestraft met de doodstraf en zestien personen worden verbannen.

Ofwel gebeurt de ondervraging van de verdachte op de *sellette*, ofwel op het *blocxken*. Deze tortuurzadels zijn klassieke Vlaams tortuurmiddelen.

E. Het eindvonnis en de tenuitvoerlegging van het vonnis

Bij de meeste verdachten wordt het eindvonnis (of tussenvonnis) gevelde op tegenspraak. Daarentegen laten 12 verdachten verstek¹⁹⁶.

Bij zeven verdachten wordt de zaak anhangig gemaakt bij de kasselrijschepbank, maar wordt de zaak op grond van onbevoegdheid doorgestuurd naar een andere rechtbank.¹⁹⁷

In geval van minderjarigheid treedt strafvermindering op. Kinderen boven de zeven jaar zijn strafrechtelijk verantwoordelijk, maar worden gestraft met een lagere door de rechter arbitrair te bepalen straf die in verhouding staat tot hun toerekeningsvatbaarheid.¹⁹⁸ Zo moet Catherine Laurens *achtnemende op haere cleene jonckheijt* aanwezig zijn op het schavot tijdens de geseling van haar mededaders in plaats van zelf gezeseld te worden.¹⁹⁹ Jean Baptiste Vanhinsberge en Ferdinande François Noyez, respectievelijk 16 en 14 jaar, worden veroordeeld tot vier jaar opsluiting in het tuchthuis.²⁰⁰

De *costen ende misen van justitie* worden aan iedere veroordeelde opgelegd.

¹⁹⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217-218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 3v-5r, 19r-21r, 37r-39r, 89v-92r, resp. 1771-1789 218 17r-27r.

¹⁹⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 3v-5r, 85r-87r, 95v-96v, 109r-109v, 123r-125v, 126r-126v.

¹⁹⁸ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 124.

¹⁹⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 95r-95v.

²⁰⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 27r-28v.

De vaste dag van de tenuitvoerlegging van de vonnissen betreft de zaterdag. De tenuitvoerlegging van de criminele sententies gebeurt voor het schepenhuis van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, dat zich bevindt op de grote markt van Ieper.²⁰¹ De schandpaal staat opgesteld op de Grote Markt ten oosten van het ‘Nieuwerck’ en de Lakenhalle. Deze schandpaal wordt in 1793 door Franse troepen omvergeworpen.²⁰²

Bijzondere vormen van tenuitvoerlegging worden verder besproken.²⁰³

AFDELING 3. BESLUIT

In het graafschap Vlaanderen is de criminele procesgang een specifieke procedure, die niet (volledig) wettelijk geregeld is, maar onder invloed van de rechtsleer toch een zekere eenheid vertoont. De strafprocedure kenmerkt zich door haar geheim, overwegend schriftelijk en inquisitoriaal karakter en het bestaan van een gereguleerd bewijssysteem.

In de criminele strafprocesgang kan men volgens MONBALLYU vijf belangrijke fasen onderscheiden: ten eerste de *informatie preparatoire* of het vooronderzoek, vervolgens de *examinatie* of de ondervraging van de verdachte (na aanhouding of dagvaarding van de verdachte), ten derde het *enkwet*, ten vierde het *scherp examen* of de ondervraging van de verdachte onder tortuur en ten slotte het eindvonnis en de tenuitvoerlegging. Fase één, twee en vijf komen voor in elk crimineel proces, terwijl fase drie en vier kunnen wegvallen.

Tegen een vonnis in criminele zaken (zowel ordinair als extraordinair) is in beginsel geen hoger beroep (*appel* of *reformatie*) mogelijk. De soeverein kan daarentegen gratie verlenen.

In het onderzochte register van criminele sententies komen over een tijdspanne van vijftig jaar (1728-1777) 127 vonnissen met 254 verdachten voor. In totaal zijn 112 criminele sententies (88%) geschreven in het Nederlands en 15 vonnissen²⁰⁴ (12%) in het Frans. Aangezien de meeste verdachten gedurende het volledige proces in voorhechtenis zitten, is het bekijken van de duur van de procedure van belang. Bij de processen waarvan het volledig verloop gekend is, is de duur uiteenlopend. Het kortste proces duurt één dag, het langste proces neemt 411 dagen in beslag. Gemiddeld duurt een proces 55 dagen. In totaal kunnen er over de periode 1728-1777 drie bevoegde gerechtsofficiers onderscheiden worden: François Wijnckelman, Jan François Joseph de Cerf en Jacques Louis Baron Bonaert. In de criminele sententies vallen ten slotte verschillende voorbeelden van bewijsstukken aan te halen. Zowel de bekentenis, getuigenverhoren, schriftelijke bewijzen en ten slotte vermoedens en aanwijzingen worden gebruikt.

In het register van de criminele sententies komt in het algemeen de *informatie preparatoire* of het vooronderzoek voor, vervolgens de *examinatie* of de ondervraging van de verdachte (na aanhouding of dagvaarding van de verdachte) en ten slotte het eindvonnis en de tenuitvoerlegging. Bij 26 verdachten vindt ook fase vier plaats, het *scherp examen* of de ondervraging

²⁰¹ L. GILLIODTS- VAN SEVEREN (ed.), *Coutume de la salle et chatellenie d'Ypres*, Brussel, Goemaere, 1911, ix.

²⁰² P. DE WIN, *Inventaris van de feodale schandpalen op het Belgisch grondgebied. 2: Provincies Oost- en West-Vlaanderen*, Brussel, 1996, 164.

²⁰³ Zie hiervoor Hoofdstuk 7. De straffen, 95-96; 110.

²⁰⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217-218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1771, f° 2r-3r, 35r-35v, 48r, 51r-52v, 76v-81v, 93v-94r, 98v-99r, 103r-103v, 121r-122v, 123v, resp. 1771-1789 f° 3r.

van de verdachte onder tortuur. En in slecht één geval komt de derde fase het *enkwest* of het eigenlijk onderzoek voor.

Bij de meeste verdachten wordt het eindvonnis (of tussenvonnis) geveld op tegenspraak. Daarentegen laten 12 verdachten verstek. De vaste dag van de tenuitvoerlegging van de vonnissen betreft de zaterdag. De tenuitvoerlegging van de criminele sententies gebeurt voor het schepenhuis van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, dat zich bevindt op de grote markt van Ieper.

HOOFDSTUK 5. DE MISDRIJVEN

De definitie van criminaliteit kan verschillen van land tot land en van tijd tot tijd. De term criminaliteit staat in het algemeen voor het breken van de strafwet.

In dit hoofdstuk doen we een poging een beeld te scheppen van de misdrijven die voorkomen in de onderzochte criminele sententies van de kasselrij Ieper van 1728 tot en met 1777.

Voorafgaand dient wel opgemerkt te worden dat de omvang van de geregistreerde criminaliteit niet overeenkomt met het abstracte totaal van doen en laten in strijd met het geldende recht (een *dark number* is nu eenmaal niet te kennen).²⁰⁵ Dit onderzoek schetst dan ook een beeld over de werking van het juridisch apparaat en de niet reële omvang van de criminaliteit van de kasselrij Ieper in de 18^e eeuw.

AFDELING 1. ALGEMEEN OVERZICHT

Aan de hand van de criminele sententies kunnen we een algemeen overzicht maken van de misdrijven van 1728 tot en met 1777. Onder de misdrijven verstaan we ook de beschuldigingen waarvoor de verdachte vrijgesproken is. Om een overzicht weer te geven van de delicten, zijn vele wijzen van kwalificeren en indelen van delicten mogelijk.

Bij het coderen doen zich wat het aantal en de aard van de misdrijven betreft drie mogelijkheden voor: per verdachte ten eerste één delict, ten tweede twee of meer dezelfde delicten of delicten van dezelfde aard en ten slotte twee of meer delicten van verschillende aard.²⁰⁶ Van daar dat de misdrijven worden bekeken vanuit twee invalshoeken. Enerzijds coderen we slecht één misdrijf per verdachte, met name het zwaarste misdrijf. Anderzijds maken we elk van de misdrijven los van de delinquenten en houden we rekening met alle gepleegde misdrijven.

De verschillende misdrijven worden ingedeeld volgens de hedendaagse indeling van het Strafwetboek, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen misdrijven tegen de overheid (misdrijven tegen de openbare trouw en misdrijven tegen de openbare orde), misdrijven tegen de openbare veiligheid, misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid, misdrijven tegen eigendommen en ten slotte misdrijven tegen personen.

In deze indeling ontbreken religieuze misdrijven. Dit is logisch, gezien schendingen van het canonieke recht eerder terug te vinden zijn in de kerkelijke archieven. Volledigheidshalve dient opgemerkt te worden dat in de vonnissen sprake is van één religieus misdrijf, met name het verhinderen van de vrije uitoefening van de eredienst. Gelet op het enig in soort zijn, wordt deze gekwalificeerd onder het verstoren van de openbare rust in de hoofdcategorie misdrijven tegen de overheid.²⁰⁷ Kerkdiefstal zou eventueel ook gezien kunnen worden als een schending van het canonieke recht. Maar omdat kerkdieven hoofdzakelijk het opzet hebben

²⁰⁵ S. FABER, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811: De nieuwe menslievendheid*, Arnhem, Gouda Quint, 1983, 51.

²⁰⁶ S. FABER, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811: De nieuwe menslievendheid*, Arnhem, Gouda Quint, 1983, 54.

²⁰⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententie van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 64r-66r.

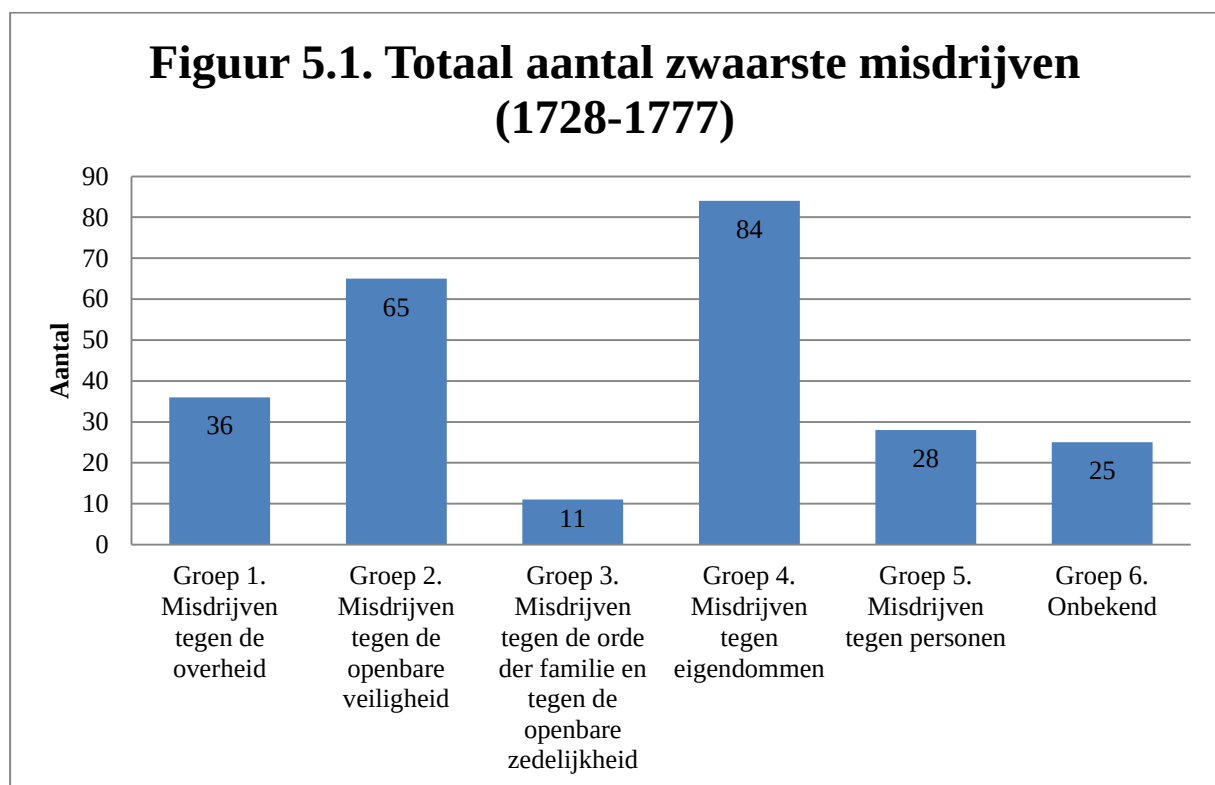
kostbare voorwerpen uit de kerk toe te eigenen, eerder dan het huis van God oneer aan te doen, vinden we dit misdrijf terug bij misdrijven tegen eigendommen. Wel wordt kerkdiefstal gezien als een misdaad, omdat het heiligschennend karakter een verzwarende omstandigheid uitmaakt. Naast kerkdiefstal kunnen ook sommige misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid (zoals ontuchtig leven en overspel) als een schending van een canoniek recht geïnterpreteerd worden.²⁰⁸

§1. Totaalcijfers

A. Volgens de zwaarste misdrijven

Omdat in de onderzochte 126 vonnissen²⁰⁹ 249 verdachten de hoofdrol spelen, komen er in totaal 249 zwaarste misdrijven voor in de vonnissen. Die 249 verdachten bestaan uit 172 mannen (=69%) en 77 vrouwen (31%).

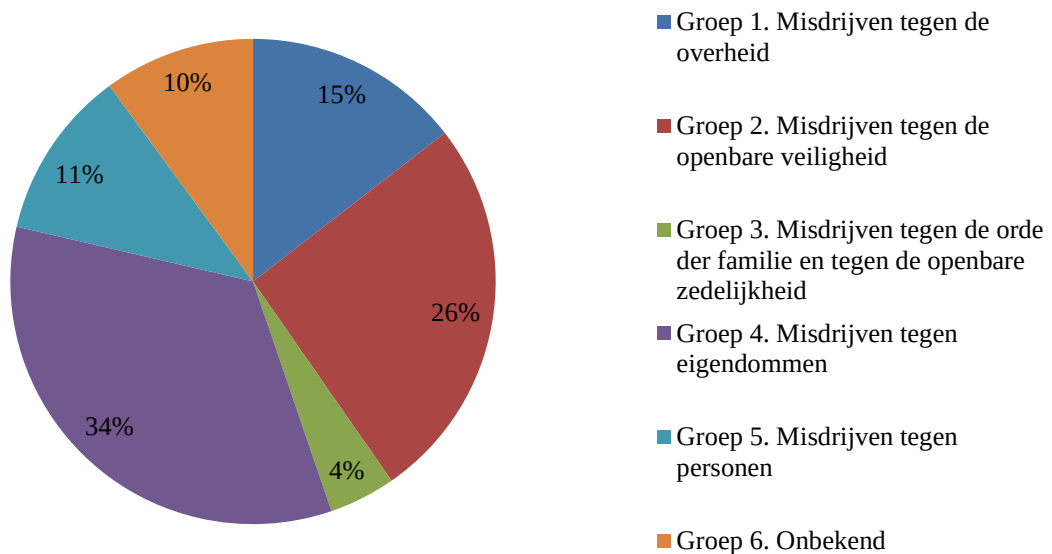
Figuren 5.1 en 5.2 tonen aan dat de misdrijven tegen eigendommen (34%) en de misdrijven tegen de openbare veiligheid (26%) de twee uitschieters vormen. Ze worden gevolgd door de misdrijven tegen de overheid (15%) en de misdrijven tegen personen (11%). De misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid (4%) komen slechts zelden voor in de kasselrij Ieper. In totaal zijn 10% van de misdrijven onbekend.

²⁰⁸ E. OTTE, *Criminaliteit in de kasselrij Oudburg, 1700-1789*, licentiescriptie Geschiedenis Ugent, 1998-99, 59.

²⁰⁹ Eén van de 127 criminele sententies komt niet in aanmerking, omdat er geen strafbaar feiten te laste worden gelegd. Er worden namelijk vijf landlopers in voorhechtenis genomen en als onderzoeksmaatregel op het schavot tentoongesteld. Tijdens het moment van aanhouding ontdekken de rechters-commissarissen dat de schepbank van Kortrijk de vijf vrouwen nog maar net verbannen heeft uit de *dominatie van haere keijserlijke ende conincklijkcke Majesteijt*, waaronder ook de kasselrij Ieper valt. Vandaar dat ze worden vrijgelaten om het grondgebied te verlaten (Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 93r-93v).

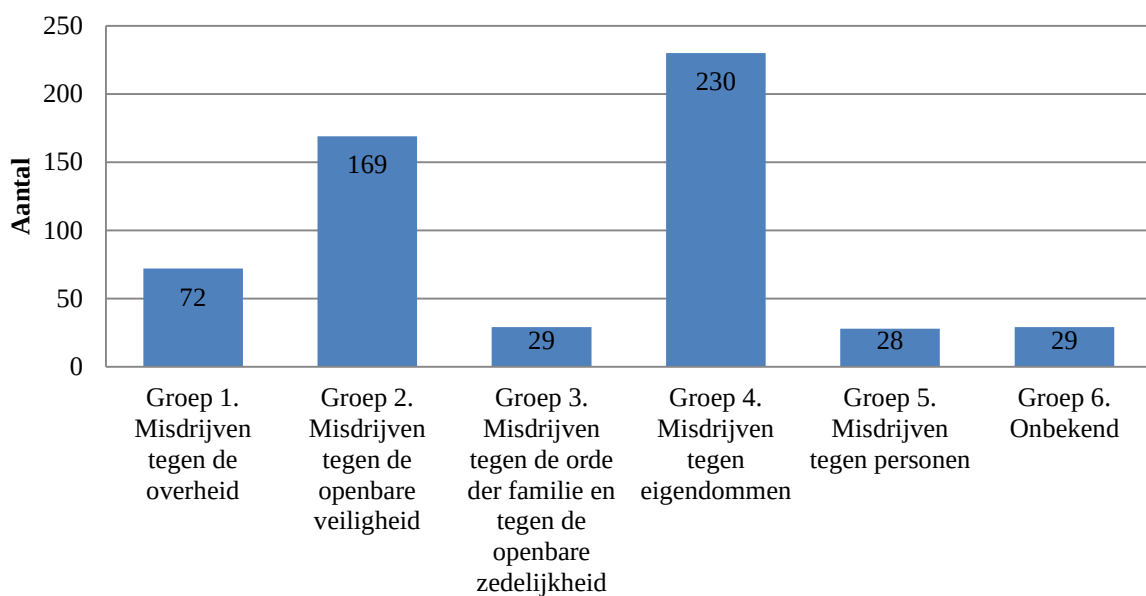
Figuur 5.2. Totaal aantal zwaarst geachte misdrijven (1728-1777)

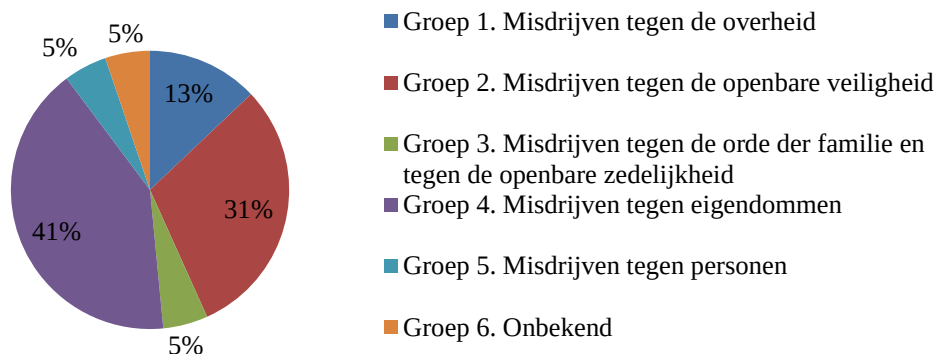
B. Volgens alle misdrijven

Over die vijftig jaar behandelt de kasselrij Ieper 557 misdrijven. Figuren 5.3. en 5.4. beklemtonen het grote aandeel van de misdrijven tegen eigendommen (41%). De tweede grootste groep betreft de misdrijven tegen de openbare veiligheid (31%). Op de derde plek bevinden zich de misdrijven tegen de overheid (13%). Ze worden gevolgd door de misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid (5%), de misdrijven tegen personen (5%) en de onbekende misdrijven (5%).

Figuur 5.3. Totaal aantal misdrijven (1728-1777)

Figuur 5.4. Totaal aantal misdrijven (1728-1777)

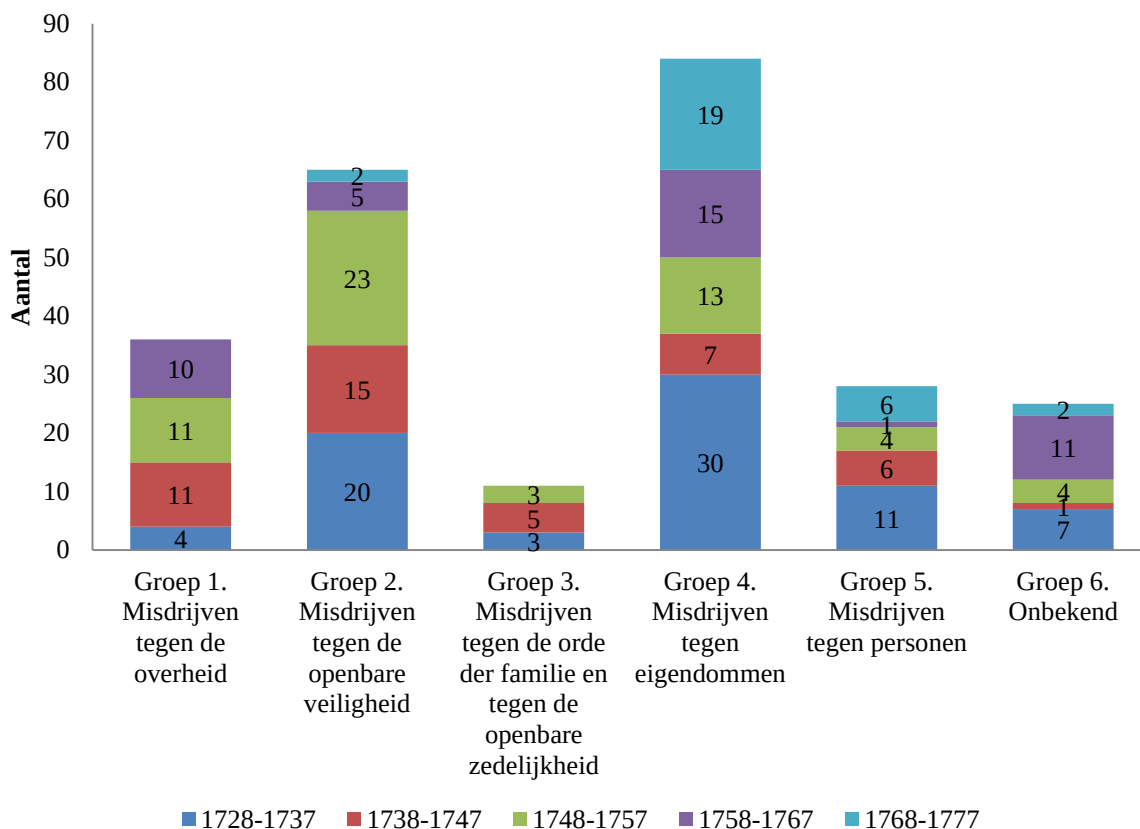

§2. Cijfers per decennium

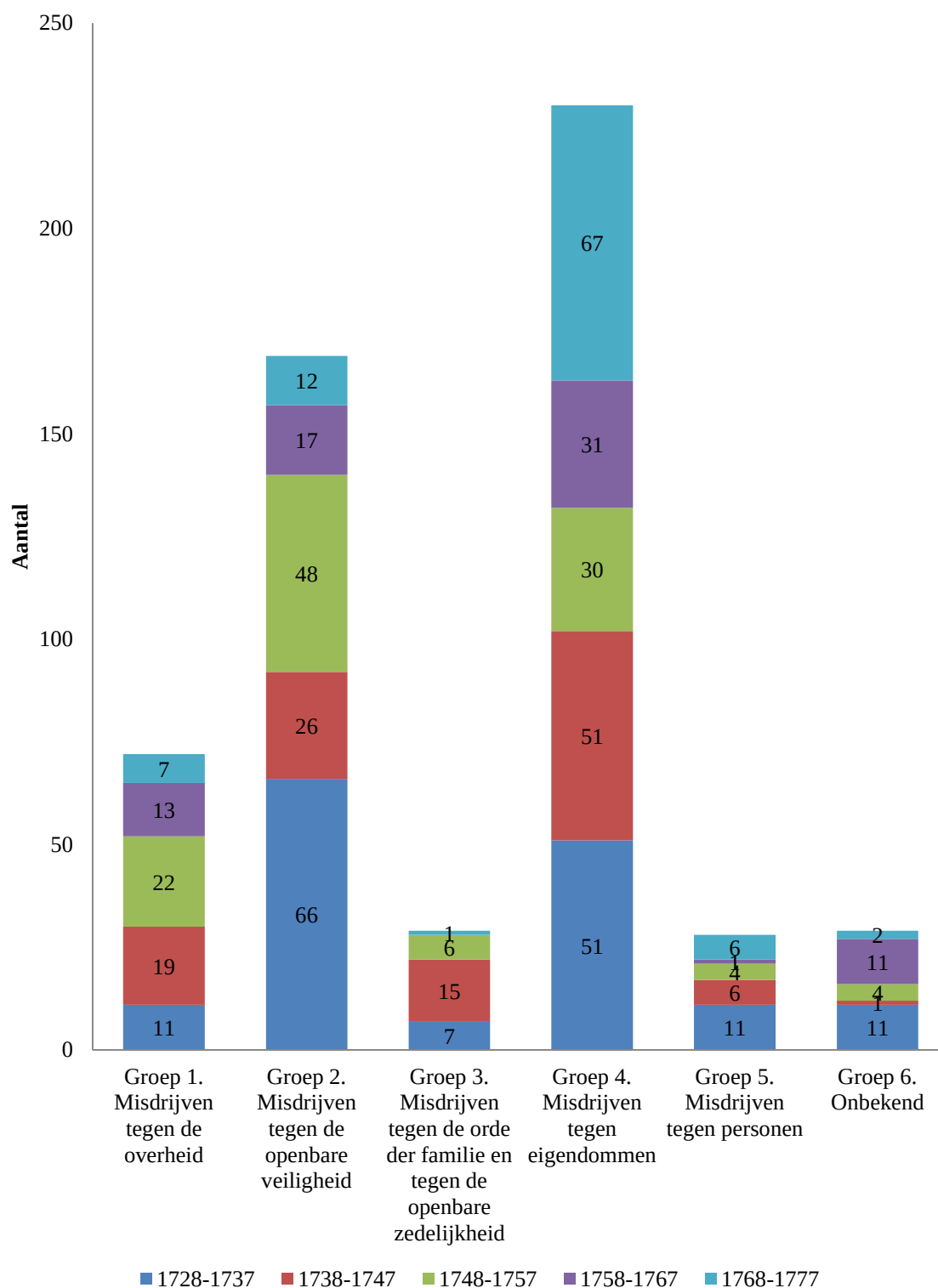
Het aantal misdrijven dat per jaar door het gerecht wordt vervolgd, fluctueert. Daarnaast wijzigt ook de verhouding tussen de verschillende delictengroepen.

Verklaringen voor deze evoluties kunnen gevonden worden in de onvolledigheid van het bronnenmateriaal, de politieke en economische situatie, een ambtsovername door een andere baljuw of een veranderde mentaliteit en ten slotte de individuele factoren tot het plegen van misdrijven, zoals dronkenschap, passie, waanzin en wraak.

Figuur 5.5. Zwaarste misdrijven: evolutie per decennium

Figuur 5.6. Alle misdrijven: evolutie per decennium

A. 1728-1737

In totaal is er sprake van 157 misdrijven gepleegd door 75 delinquenten. Als we de zwaarste misdrijven bekijken van 1728 tot en met 1737 vormen de misdrijven tegen eigendommen de grootste groep, met 40%. Bekijken we daarentegen het totaal aantal van alle misdrijven, dan schuiven de vermogensdelicten op naar de tweede plaats en maken de misdrijven tegen de openbare veiligheid de grootste groep uit met 42%.

Een mogelijke verklaring valt te vinden in de gehanteerde ergheidsschaal van de zwaarste misdrijven. Heel wat landlopers en bedelaars plegen in dit onderzochte decennium diefstallen en worden veroordeeld voor zowel landloperij als diefstal. In dat geval wordt vanuit hedendaags perspectief het misdrijf tegen eigendommen als zwaarste misdrijf gezien en het misdrijf tegen de openbare veiligheid als bijkomstige misdrijf. Hierbij valt de bedenking te maken dat dit toen misschien niet als zo evident werd ervaren.

Misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid vormen het kleinste aandeel.

Figuur 5.7. Verhouding delictengroepen (1728-1737)		
	Zwaarste misdrij- ven	Alle misdrijven
Misdrijven tegen de overheid	5,33%	7,01%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	26,67%	42,03%
Misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid	4,00%	4,46%
Misdrijven tegen eigendommen	40,00%	32,48%
Misdrijven tegen personen	14,67%	7,01%
Onbekend	9,33%	7,01%

B. 1738-1747

Van 1737 tot en met 1747 plegen 45 verdachten 118 misdrijven. In het tweede onderzochte decennium stoten de misdrijven tegen de openbare veiligheid de vermogensdelicten van de troon als we kijken naar het zwaarste misdrijf per verdachte. Daarentegen vormen misdrijven tegen eigendommen de grootste categorie bij het bekijken van alle misdrijven. Een explicatie hiervoor betreft het feit dat in dit decennium een aantal individuen een groot aantal diefstallen pleegt.

Het aantal onbekende misdrijven is minder groot dan het eerste decennium. Het aantal misdrijven tegen personen is gedaald, terwijl misdrijven tegen de overheid zijn toegenomen.

Figuur 5.8. Verhouding delictengroepen (1738-1747)		
	Zwaarste misdrijven	Alle misdrijven
Misdrijven tegen de overheid	24,45%	16,10%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	33,33%	22,03%
Misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid	11,11%	12,71%
Misdrijven tegen eigendommen	15,56%	43,22%
Misdrijven tegen personen	13,33%	5,09%
Onbekend	2,22%	0,85%

C. 1748-1757

In totaal vinden er 114 misdrijven plaats, gepleegd door 58 verdachten. De groep met het grootste aandeel in de zwaarste en alle misdrijven betreft opnieuw de misdrijven tegen de openbare veiligheid. Meer zelfs, er is sprake van een enorme stijging. Het totaal aantal misdrijven kent een verdubbeling. De daling van de misdrijven tegen eigendommen valt dus samen met een stijgend aantal vagebonden en bedelaars.

De nasleep van de Oostenrijkse successieoorlog (1740-1748) kan dit fenomeen verklaren: na oorlogsperiodes worden veel soldaten werkloos en trekken ze als vagebonden door het land. Het is ook mogelijk dat het gerecht in de eerste plaats aan deze ongewenste landloperij en bedelarij een eind wil stellen en bijgevolg minder aandacht schenkt aan de vermogensdelicten.²¹⁰ Het is opvallend dat het totaal aantal misdrijven tegen eigendommen stijgt als het totaal aantal misdrijven tegen de openbare veiligheid daalt (en omgekeerd).

Het aantal misdrijven tegen personen zakt opnieuw met 1,5%, terwijl het aantal onbekende misdrijven weer stijgt.

Figuur 5.9. Verhouding delictengroepen (1748-1757)		
	Zwaarste misdrijven	Alle misdrijven
Misdrijven tegen de overheid	18,97%	19,30%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	39,66%	42,11%
Misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid	5,17%	5,26%
Misdrijven tegen eigendommen	22,41%	26,32%
Misdrijven tegen personen	6,90%	3,51%
Onbekend	6,90%	3,51%

²¹⁰ E. OTTE, *Criminaliteit in de kasselrij Oudburg, 1700-1789*, licentiescriptie Geschiedenis Ugent, 1998-99, 73.

D. 1758-1767

Van 1758 tot en met 1767 plegen 42 verdachten 73 misdrijven. Werpen we een blik op het totaal aantal misdrijven, dan kan opgemerkt worden dat de misdrijven tegen de eigendommen een enorme stijging kennen, terwijl de misdrijven tegen de openbare veiligheid halveren. De vermogensdelicten nemen dus grotere proporties aan, terwijl de misdrijven tegen de openbare veiligheid een vrij laag percentage vormen. Het aantal van de misdrijven tegen personen blijft verminderen, terwijl de cijfers van de misdrijven tegen de overheid ongeveer gelijklopen. Dit decennium komen er geen seksuele en morele misdrijven voor, dit is dan ook de kleinste groep.

Het valt op dat in het eerste onderzochte decennium vooral landlopers en bedelaars diefstallen plegen, terwijl naar het einde van de 18^e eeuw relatief meer ingeburgerde dorpelingen hun toevlucht nemen tot diefstallen en aanverwanten.

Vanaf 1760 is er sprake van een toenemende verarming. Volgens DEPREZ²¹¹ kent de Vlaamse linnenindustrie vanaf 1760 een definitief verval, die het direct gevolg is van concurrentie van het buitenland. Terwijl het nominale loonpeil van het landelijk industrieel proletariaat gedurende de achttiende eeuw nagenoeg constant blijft, zullen de stijgende trend van de graanprijzen en de stijging van het levensonderhoud in het algemeen vanaf 1750-1760 de levensstandaard van het grootste deel van de plattelandsbevolking gevoelig aantasten.²¹² DEPREZ heeft het over toenemende verarmingsgolven in de jaren 1765, 1770-1772, 1774, 1780 en 1783-1784.²¹³

VANHEMELRYCK stelt dat in perioden van grote voedselschaarste en hongersnood de vermogenscriminaliteit een sterke stijging vertoont. Er bestaat met andere woorden een correlatie tussen economische toestanden en vermogenscriminaliteit: de curve van misdrijven tegen eigendommen volgen in belangrijke mate dezelfde grote bewegingen als die van de graanprijzen en van de koopkracht. De verklaring ligt voor de hand. De stijging van de graanprijzen treft vooral de laagste en meest kwetsbare lagen van de maatschappij. De prijs van de lonen volgt in deze onzekere tijden per slot van rekening nooit de stijging van de graanprijzen. De honger blijft knagen, waardoor een deel van de bevolking zich vergrijpt aan misdrijven tegen eigendommen.²¹⁴

Verder haalt VANHEMELRYCK aan dat tussen de geweldscriminaliteit en de prijs van de levensmiddelen een omgekeerde verhouding bestaat. Dit kan verklaard worden doordat de hongersnood verzwakking, ondervoeding en algemene verarming met zich meebrengt. Men mag veronderstellen dat in perioden van voedselschaarste door een gebrek aan calorieën, de veerkracht, de vitaliteit om conflicten uit te lokken en tot gewelddaden te komen, gebroken is. De reactiemogelijkheden op prikkels worden afgestompt. De agressieve impulsen verzwakken en de kracht ontbreekt om tot uitputtende misdrijven tegen personen over te gaan. Daarbij dient ook opgemerkt te worden dat in perioden van economische moeilijkheden ook het alcoholge-

²¹¹ P. DEPREZ, "Evolution économique et mouvements paysans en Belgique à la fin du 18e siècle", *Revue belge d'histoire contemporaine* 1973, 49-65.

²¹² E. AERTS EN J. DELBEKE, "Problemen bij de sociaal-economische geschiedenis van het Vlaamse platteland, 1700-1850", *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 1983, 589.

²¹³ P. DEPREZ, "Evolution économique et mouvements paysans en Belgique à la fin du 18e siècle", *Revue belge d'histoire contemporaine* 1973, 55.

²¹⁴ F. VANHEMELRYCK, *Ellendelingen voor galg en rad 1400-1800*, Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1984, 168-169.

bruik gevoelig daalt. De algemene ontreding van het gemeenschapsleven wordt uitgesteld en vermindert de gelegenheid tot prikkelbaarheid en agressiviteit, wat dus een daling van de geweldsmisdrijven met zich meebrengt.²¹⁵

Er bestaat daarnaast de hypothese dat de stijging van het vermogensdelict diefstal gepaard gaat met de afname van geweldsdelicten of misdrijven tegen personen. Heel wat auteurs verklaren dit fenomeen met behulp van de algemeen socio-economische evolutie: de maatschappij van de 18^e eeuw kenmerkt zich door een toegenomen welvaart, geletterdheid en moreel besef. Geweld hangt vast met de aristocratische, feodale maatschappij, terwijl diefstal gezien wordt als een karakteristiek voor de burgerlijke, kapitalistische maatschappij. Deze interpretatie wordt echter in vraag gesteld. Om te beginnen ontkennen sommige auteurs de link tussen geweld en diefstal. Vervolgens wordt aangehaald dat de politie en de notarissen lichte misdrijven tegen personen afhandelen, terwijl het gerecht zich bezighoudt met het oplossen van de diefstallen.²¹⁶ Daarnaast mag het zogenaamde *dark number*²¹⁷ niet uit het oog worden verloren: mensen zijn moeilijker te overhalen om gewelddaden aan de overheid te melden en lossen dit zelf op. Dit in tegenstelling tot diefstal, waar ze wel overtuigd zijn om samen te werken met de autoriteiten.²¹⁸

Het dalen van het aantal misdrijven tegen de openbare veiligheid kan waarschijnlijk verklaard worden door de crisis in de Vlaamse plattelandsnijverheid. Deze impasse drijft meer landlopers en bedelaars naar de steden, waar ze hopen steun te kunnen genieten. Daarnaast kan een veranderde houding van de overheid tegenover misdrijven tegen de openbare veiligheid de cijfers beïnvloeden. Voor de 2^e helft van de 18^e eeuw zijn veel minder ordonnances tegen vagebonden terug te vinden.²¹⁹

Figuur 5.10. Verhouding delictengroepen in 1758-1767		
	Zwaarste misdrijven	Alle misdrijven
Misdrijven tegen de overheid	23,81%	17,80%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	11,91%	23,29%
Misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid	0%	0%
Misdrijven tegen eigendommen	35,71%	42,47%
Misdrijven tegen personen	2,38%	1,37%
Onbekend	26,19%	15,07%

²¹⁵ F. VANHEMELRYCK, *Ellendelingen voor galg en rad 1400-1800*, Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1984, 171-172.

²¹⁶ X. ROUSSEAU, "From medieval cities to national states, 1350-1850: The historiography of crime and criminal justice in Europe" in C. EMSLEY en L.A. KNAFLA (eds.), *Crime history and histories of crime: studies in the historiography of crime and criminal justice in modern history*, Londen, Westport, 1996, 14-15.

²¹⁷ Het aantal daadwerkelijk gepleegde misdrijven.

²¹⁸ E. OTTE, *Criminaliteit in de kasselrij Oudburg, 1700-1789*, licentiescriptie Geschiedenis Ugent, 1998-99, 74.

²¹⁹ E. OTTE, *Criminaliteit in de kasselrij Oudburg, 1700-1789*, licentiescriptie Geschiedenis Ugent, 1998-99, 73.

E. 1768-1777

Het laatste decennium kenmerkt zich door slechts 29 verdachten die samen 95 misdrijven plegen. Een sterke stijging vindt opnieuw plaats bij de misdrijven tegen eigendommen: meer dan de helft van de misdrijven betreft vermogensdelicten. De tweede grootste groep betreft de misdrijven tegen personen, als we kijken naar het zwaarste misdrijf per verdachte en de misdrijven tegen de openbare veiligheid, als we kijken naar alle misdrijven.

Misdrijven tegen de overheid dalen sterk en de misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid betreffen nog steeds de kleinste groep, met slecht één gepleegd misdrijf in dit laatste onderzochte decennium.

Bij de misdrijven tegen personen vindt een sterke stijging plaats. Nochtans zou het aantal geweldsdelicten in de tweede helft van de 18e eeuw moeten afnemen. Enerzijds zouden we kunnen veronderstellen dat de reële gewelddadigheid inderdaad is afgenomen en dat de plattelandsbevolking het geweld dat nog voorkomt, niet langer tolereert en aanklaagt bij de overheid. Anderzijds, als we veronderstellen dat de reële gewelddadigheid wel is toegenomen, kunnen we een mogelijke verklaring vinden in de socio-economische situatie. De crisis van de proto-industrie kan sociale spanningen doen ontstaan, wat op zijn beurt meer vermogensdelicten en een stijgend aantal geweldsdelicten met zich mee kan brengen.²²⁰

Figuur 5.11. Verhouding delictengroepen in 1768-1777		
	Zwaarste misdrijven	Alle misdrijven
Misdrijven tegen de overheid	0%	7,37%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	6,90%	12,63%
Misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid	0%	1,05%
Misdrijven tegen eigendommen	65,52%	70,53%
Misdrijven tegen personen	20,69%	6,32%
Onbekend	6,90%	2,11%

AFDELING 2. DELICTENGROEPEN NADER BESCHOUWD

§1. Misdrijven tegen de overheid

De misdrijven tegen de overheid, bestaande uit de misdrijven tegen de openbare trouw en delicten gepleegd tegen de openbare veiligheid vormen de derde grootste groep bij de zwaarste misdrijven en alle misdrijven. In totaal plegen 36 verdachten als zwaarste misdrijf een misdrijf tegen de overheid en vinden er 72 misdrijven plaats. Het minst aantal misdrijven tegen de overheid vindt plaats in 1728-1737 (7% van alle misdrijven). Vanaf dan stijgen het totaal aantal misdrijven tegen de overheid tot ze een piek bereiken in het decennium van 1748 tot en met 1757 (19% van alle misdrijven). Dit hoogtepunt blijft behouden tot het volgende decennium (18%). Daarna vindt een sterke daling plaats.

²²⁰ E. OTTE, *Criminaliteit in de kasselrij Oudburg, 1700-1789*, licentiescriptie Geschiedenis Ugent, 1998-99, 126.

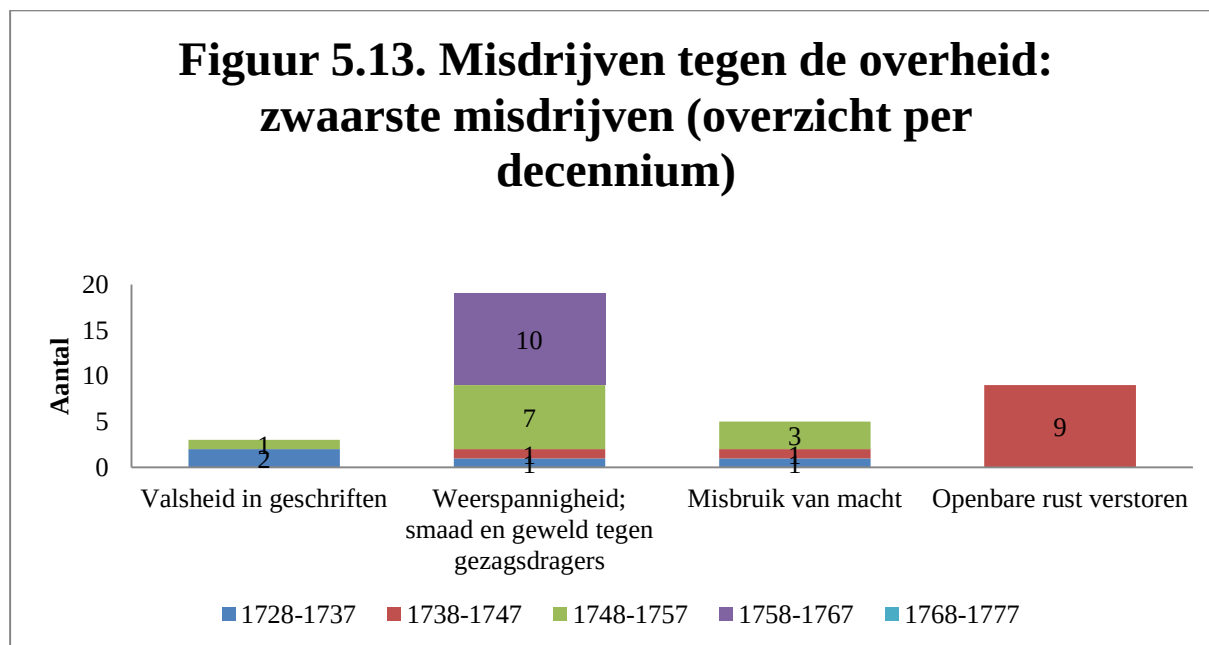
Onder misdrijven tegen de openbare trouw vallen de misdrijven valsheid in geschriften, vervolgens het gebruik van een valse naam of een valse attestatie om te mogen bedelen en ten slotte het afleggen van een valse getuigenis. De delicten tegen de openbare orde bestaan uit weerspanningheid en smaad en geweld tegen de gezagsdragers, vervolgens misbruik van macht, zegelverbreking, het verstoren van de openbare rust en tot slot de ontvluchting van gevangenen.

Figuur 5.12. Overzicht misdrijven tegen de overheid (1728-1777)		
Zwaarste misdrijven		
Misdrijven tegen de openbare trouw		
Valsheid in geschriften	3	8,33%
Misdrijven tegen de openbare orde		
Weerspanningheid, smaad en geweld tegen gezagsdragers	19	52,78%
Verstoren van de openbare rust	9	25,00%
Misbruik van macht	5	13,89%
Totaal	36	100%
Alle misdrijven		
Misdrijven tegen de openbare trouw		
Valse naam of valse attestatie om te mogen bedelen	11	15,28%
Valsheid in geschriften	7	9,72%
Valse getuigenis	1	1,39%
Misdrijven tegen de openbare orde		
Weerspanningheid, smaad en geweld tegen gezagsdragers	28	38,89%
Verstoren van de openbare rust	11	15,28%
Ontvluchting van gevangenen	6	8,33%
Misbruik van macht	5	6,94%
Zegelverbreking	3	4,17%
Totaal	72	100%

Het opgeven van valse identiteitsgegevens of het gebruiken van een valse attestatie om te mogen bedelen vormen het grootste aandeel van alle misdrijven tegen de overheid, met name elf gevallen. Deze misdrijven zijn typerend voor vagebonden en bedelaars. In de 18^e eeuw wor-

den verschillende maatregelen ingesteld tegen landlopers, waaronder de maatregel dat enkel personen met een certificaat het recht hebben op aalmoezen.

Ook valsheid in geschriften komt een aantal keer voor en komt bijna altijd voor bij oplichting of verduistering door ambtenaren.²²¹ Het verkondigen van een valse getuigenis komt slecht eenmaal voor: Pieter Joannes Mortier probeert te ontsnappen aan de schuld van zijn zes diefstallen en heling door andere mensen (onterecht) de schuld te geven.²²²

Uit de figuren 5.12., 5.13. en 5.14. valt af te leiden dat de delicten weerspannigheid en smaad en geweld tegen gezagsdragers de uitschieters vormen van de misdrijven tegen de overheid. Weerspannigheid is het zich verzetten met geweld of bedreiging tegen personen die bevoegd zijn om de openbare macht uit te oefenen in de uitvoering van overheidsbeslissingen. Smaad en geweld tegen gezagsdragers zijn beledigingen of geweldplegingen gepleegd ten aanzien van personen die bevoegd zijn om de openbare macht uit te oefenen.

Zo bestraffen de schepenen van de kasselrij Ieper Isabelle Therese de Zeure en haar kinderen Jacobus, Carel, Pieter Joseph en Marie Catherine le Febre op 31 maart 1753, omdat ze *met ghewelt geresisteert ende gherebelleert hebben jeghens d'handt vande justitie*. De komst van de amman op hun erf en diens poging tot inbeslagname van een koe ter uitvoering van een gerechtelijk vonnis zijn de feiten die hebben geleid tot deze weerspannigheid. Die dag weigert Isabelle Therese de Zeure namelijk de amman de toegang tot het koestal, terwijl ze gewapend met een stok moord en brand schreeuwt. Als reactie op haar luid geroep, komen haar kinderen de weduwe tegemoet met in de hand een drietand en andere scherpe voorwerpen. Daarom blameren de kasselrijschepenen de familieleden dit misdrijf en stellen ze vervolgens het gezin te pronk op het schavot gedurende twee uur. Tijdens die tentoonstelling worden ze behangen met een opschrift op de borst waarop de boodschap *weerspannigh aende justitie* wordt vermeld en moet ieder van hen het wapen in de hand nemen waarmee ze de weerspannigheid tot

²²¹ Bijvoorbeeld: Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 114r-114v.

²²² Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 5r-10v.

uiting hebben gebracht, teneinde het misdrijf aan het publiek duidelijk te maken. Het vonnis wordt afgesloten met de straf om op zondag *twee sacken cooren gheconverteert in broodt* de leveren aan de kerk van Langemark.²²³

Het verstoren van de openbare rust is, na weerspanning en smaad en geweld tegen gezagsdragers, het meest voorkomende misdrijf. Op te merken valt dat deze 11 misdrijven enkel voorkomen van 1738 tot en met 1747, wat waarschijnlijk te relateren valt met de Oostenrijkse successieoorlog (1740-1745). Onder het verstoren van de openbare rust valt onder meer het vreesachtig maken onder het volk²²⁴ en het verhinderen van de vrije uitoefening van de erediens.

Dit laatste geval houdt een religieus misdrijf in, maar door zijn enig zijn in soort, kwalificeren we dit delict onder het verstoren van de openbare rust. Deze criminele sententie vertelt het verhaal van zeven huisvrouwen, die zich 's morgens vroeg op de feestdag van Maria-Lichtmis verduiken rond de kerk van Brielen. Om verwarring te zaaien rond hun identiteit, bedekken ze hun gelaat met schorten. Een ijverige huisvrouw gaat nog een stapje verder en heeft haar gezicht zwart gemaakt met kolen. Daar wachten ze geduldig tot de komst van de koster. Wanneer deze laatste de sleutel in het sleutelgat van het kerkportaal poogt te steken, lopen de huisvrouwen naar hem toe en vallen ze hem aan. Terwijl de koster erg te keer gaat, grijpt de ene huisvrouw hem vast, houdt de andere hem vast bij de schouders en pakt een derde huisvrouw zijn sleutels af. Daarna gaan ze er allemaal vandoor *tot groot schandael ende misaghtinghe vande heijlighe plaetse ende van den feestdagh*. Door de streken van de huisvrouwen kan de openbare eredienst niet door gaan, waardoor aan vaste kerkgangers de mis op Maria-Lichtmis wordt ontzegd.²²⁵

Het derde misdrijf tegen de openbare orde betreft de ontvluchting van de gevangenen. In tegenstelling tot nu maakte de ontvluchting van de gevangenen toen wel een misdrijf uit in hoofde van de ontsnapte delinquent.

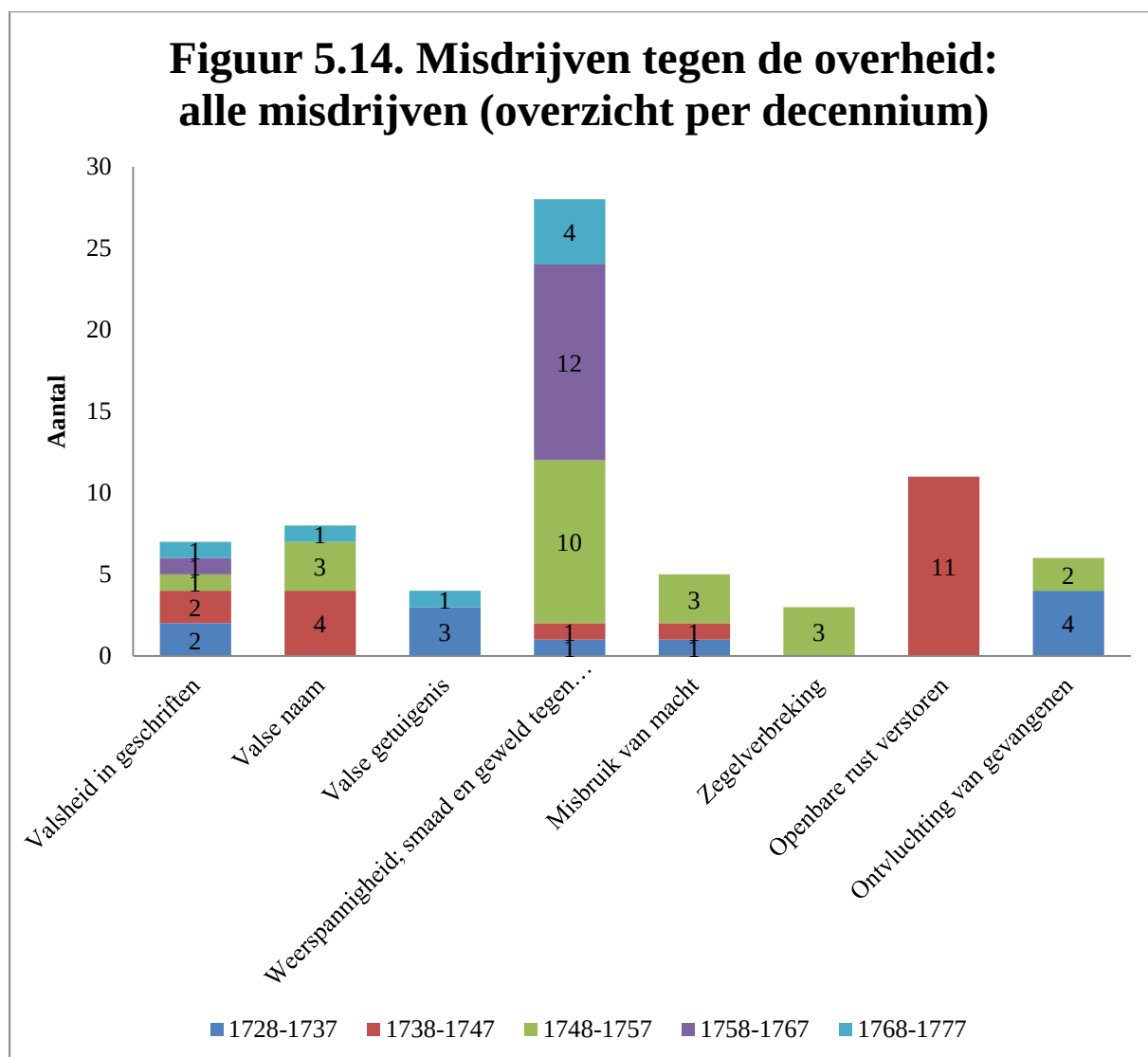
Daarnaast komt misbruik van macht een aantal keer voor en is er drie maal sprake van zegelverbreking. Wegens de enorme pachtsschuld van Louis Rubbens wordt beslag gelegd op al zijn meubels, dieren en andere bezittingen. Met hulp van de wettebode, nochtans ingezet door de overheid om toezicht te houden op de bezittingen, begaan Louis Rubbens en zijn vrouw Marie Françoise Rosseeuw zegelverbreking en laden ze al hun bezittingen in een kar, waarmee ze te paard vluchten naar de Franse grens. De wettebode, Carel Benedictus Rijdtant, raadt verder in beschonken toestand het koppel aan om het fruit van de bomen te oogsten en te verkopen. Hun snode plannen worden gedwarsboomd, want in Frankrijk arresteert de politie het koppel. Louis Rubbens weet echter te ontsnappen, waardoor de kasselrijschepenen hem op 14 oktober 1751 het zwaarst veroordelen. Hij dient geselsd te worden met de strop aan de hals aan de boom van de galg en daarna gebrandmerkt te worden. Gelet op het feit dat Rubbens voortvluchtig is, wordt de straf *in effigie* uitgevoerd: in plaats van Rubbens wordt een tafereel aan de galgenboom gehecht. Verder wordt hij levenslang gebannen uit het Graafschap Vlaanderen met een verbod terug te keren op straffe van de galg. Zijn vrouw komt ervan af met het aanwezig zijn op het schavot tijdens de executie van de straf *in effigie* van haar man. Nadien

²²³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 94r-95r.

²²⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 68r-70r.

²²⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 64r-66r.

wordt ze gebannen uit de stad en kasselrij van Ieper voor de tijd van vijf jaar. De wettebode die misbruik heeft gemaakt van zijn macht, wordt in volle college geblameerd, moet een uur tentoongesteld worden op het schavot en wordt uiteindelijk voor drie jaar gebannen uit de stad en kasselrij van Ieper.²²⁶

§2. Misdrijven tegen de openbare veiligheid

In totaal maken 169 van de 557 delicten misdrijven tegen de openbare veiligheid uit, wat 31% uitmaakt van het totaal aantal gepleegde misdrijven. Bekijken we alle zwaarste misdrijven, dan plegen 65 van de 249 verdachten een misdrijf tegen de openbare veiligheid (26%).

Het aandeel van deze delictengroep is gedurende de onderzoeksperiode onderhevig aan sterke schommelingen. Deze fluctuaties zijn waarschijnlijk gedeeltelijk een weerspiegeling van de repressie. Zo maken de misdrijven in het eerste onderzochte decennium 42% uit van het totaal aantal misdrijven, terwijl dat percentage van 1738 tot en met 1747 bijna wordt gehalveerd met 22%. Het volgende decennium is er echter weer sprake van een stijging en vormen de mis-

²²⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 89v-92r.

drijven tegen de openbare veiligheid de grootste delictengroep, zowel als we de zwaarste misdrijven als alle misdrijven bekijken. Vanaf dan dalen de misdrijven tegen de openbare veiligheid en vormen ze de laatste twee decennia telkens de tweede grootste delictengroep, na de misdrijven tegen eigendommen.

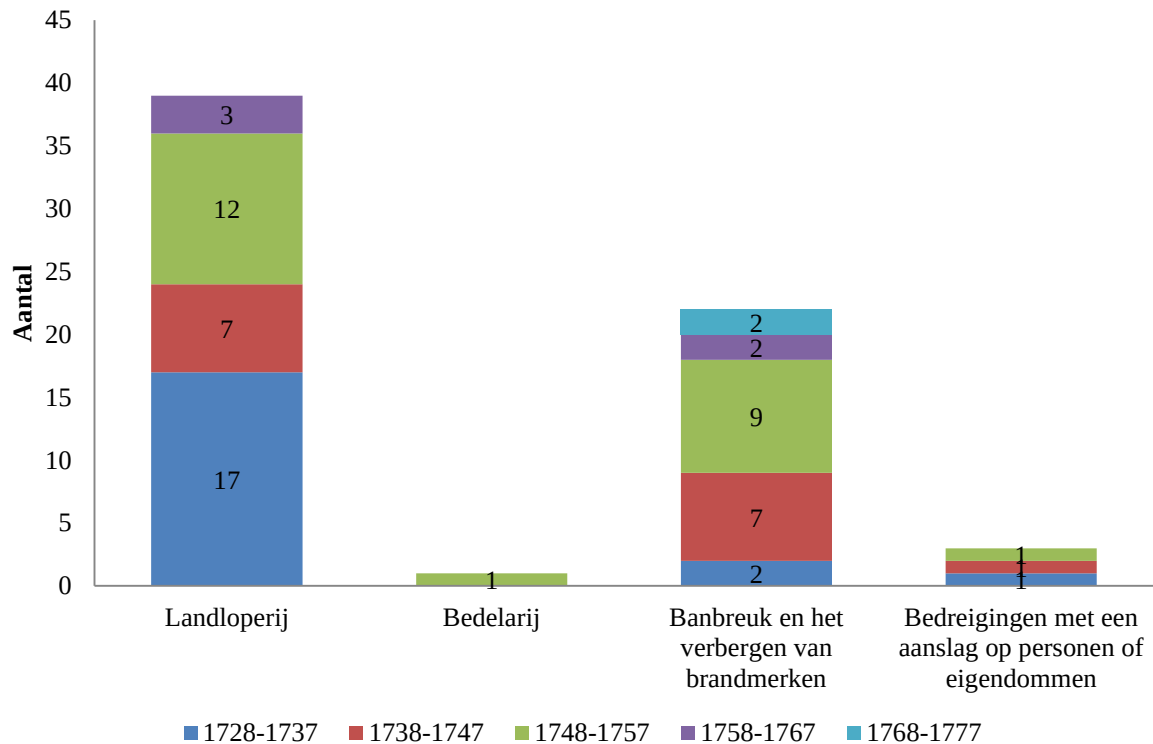
Onder de delicten tegen de openbare veiligheid worden landloperij, bedelarij, banbreuk (en het verbergen van brandmerken), vereniging met het oogmerk om een aanslag te plegen op personen of op eigendommen (*bendevorming*) en als laatste bedreigingen met een aanslag op personen of op eigendommen bedoeld. Sommige criminaliteitsstudies kwalificeren deze misdrijven onder overtredingen van politiereglementen, met uitzondering van de bedreigingen, die gekwalificeerd worden als persoonsdelicten.

Figuur 5.15. Overzicht misdrijven tegen de openbare veiligheid (1728-1777)		
Zwaarste misdrijven		
Landloperij	39	60,00%
Banbreuk en het verbergen van brandmerken	22	33,85%
Bedreigingen met een aanslag op personen of eigendommen	3	4,62%
Bedelarij	1	1,54%
Totaal	65	100%
Alle misdrijven		
Landloperij	74	43,79%
Bedelarij	39	23,08%
Banbreuk en het verbergen van brandmerken	29	17,16%
Bedreigingen met een aanslag op personen of eigendommen	18	10,65%
Vereniging met het oogmerk om een aanslag te plegen op personen of op eigendommen	9	5,33%
Totaal	169	100%

Landloperij en bedelarij zijn de misdrijven tegen de openbare veiligheid die het meest voorkomen, vooral als we het decennium van 1728 tot en met 1737 onderzoeken. Door economische crisis en werkloosheid, strenge winters, graancrisissen en oorlog ontstaat een groep van onmaatschappelijken die rondzwerven en zich bewegen op de rand van de criminaliteit. Ze nemen niet deel aan het traditionele productieproces en hun levenswijze strookt niet met de gangbare gedragsnormen.²²⁷

²²⁷ F. VANHEMELRYCK, *Marginalen in de geschiedenis. Over beulen, joden, hoeren, zigeuners en andere zondebokken*, Leuven, Davidsfonds, 2004, 11-20.

Figuur 5.16. Misdrijven tegen de openbare veiligheid: zwaarste misdrijven (overzicht per decennium)

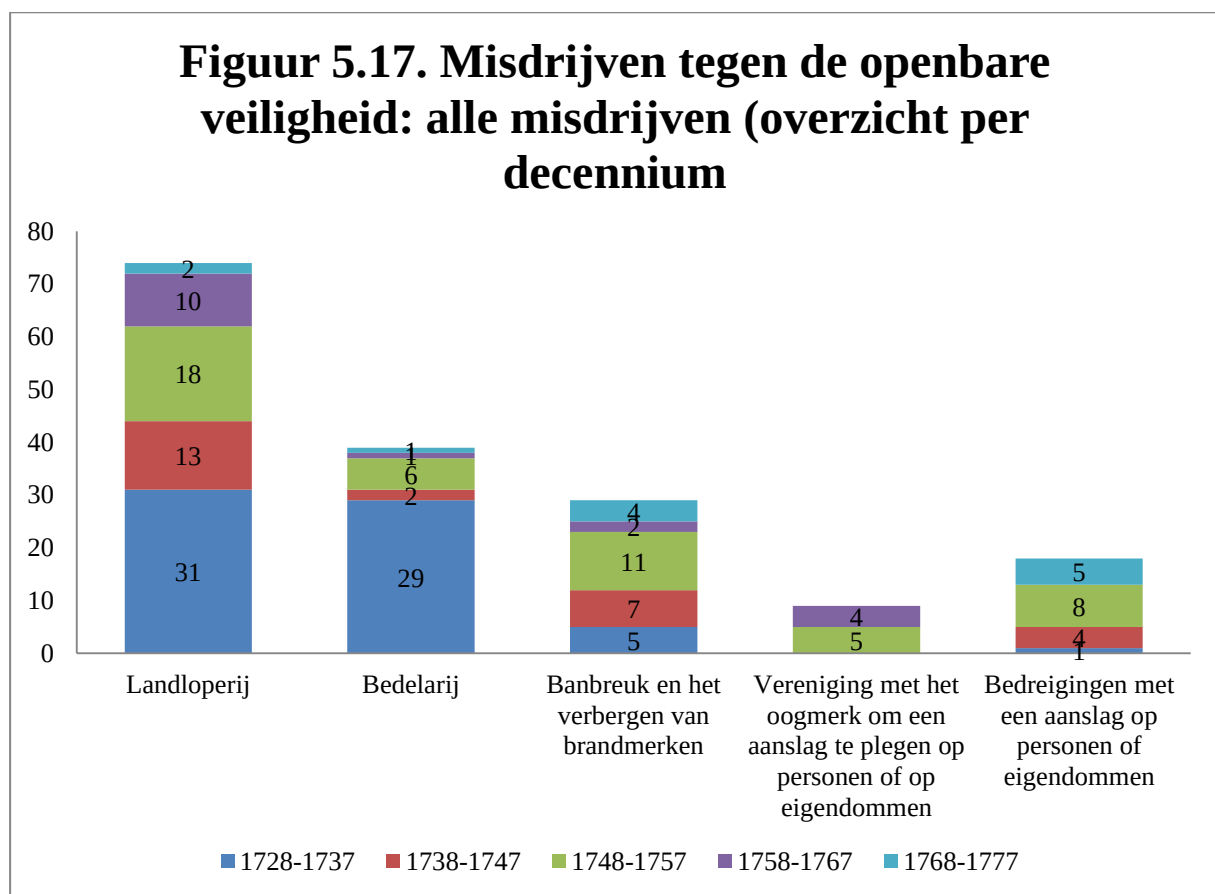
Het gerecht koestert een ingeworteld wantrouwen tegen deze zwervers, waardoor ze niet dezelfde juridische waarborgen genieten als de gewone burger. Op het platteland en dus ook in de kasselrij Ieper vormen landlopers en bedelaars een ware plaag. De overheid wil deze groep dan ook hardhandig aanpakken. Voor het minste worden ze opgepakt en verdacht van gepleegde misdrijven: omdat er een overval of een diefstal in de omgeving is gepleegd, omdat de verdachte een huis is binnengegaan, omdat de persoon zich overgaf aan verboden spelen, omdat hij door de streek zwerft, omdat hij verdachte taal heeft gesproken, omdat hij bedreigingen heeft geuit, omdat hij er verdacht of slecht uit ziet, omdat hij geen paspoort bezit, afgedwaald is van de grote weg, een wapen draagt of zonder toelating in een schuur logeert. Alle omstandigheden zijn goed om de haveloze zwerver op te pakken en op te sluiten.

In een aantal gevallen heeft men inderdaad te maken met criminelen die de weg van de bedelarij en landloperij naar de criminaliteit hebben overbrugd. Zo worden heel wat landlopers en bedelaars ervan verdacht in huizen te zijn binnengedrongen en levensmiddelen, kledingstukken en andere bezittingen te hebben onttreemd. De ongeregelde levenswijze van bedelaars en landlopers leidt ook op seksueel vlak vaak tot een losse moraal. Heel wat leegloopsters trekken door het land met kleine kinderen, het resultaat van een kortstondige relatie, een *vleesche-*

lijcke conversatie, met een andere vagebond die zij toevallig in een schuur hebben ontmoet en daarna nooit meer terugzien.²²⁸

Onder de vele soorten landlopers en bedelaars vormen de zogenaamde Egyptenaren of heidenen, ook nog zigeuners genoemd, een zelfstandige groep. In totaal zijn 40 van de 249 verdachten zigeuners. In veel gevallen motiveren de rechters hun vonnis overeenkomstig het plakkaat van 29 december 1725. Dit plakkaat meldt dat het aantal en de organisatie van Egyptenaren hun vervolging bemoeilijkt. Deze vervolging is noodzakelijk om *zonde en ontucht* te bestrijden en de rust te verzekeren.²²⁹

De vonnissen waarin landlopers worden veroordeeld, worden meestal op dezelfde wijze gestaafd: *niet jeghenstaende sij jonck ende ghesont sijn van leden* en *ter exempel*.²³⁰

Naast landloperij en bedelarij is banbreuk een ander veelvoorkomend misdrijf. Dit misdrijf wijst op recidivisme en betekent de terugkeer op het grondgebied waaruit men verbannen is voor het verstrijken van de verbanningstermijn. In vele gevallen gaat het breken van de ban gekoppeld met landloperij en bedelarij. Daarnaast proberen heel wat reeds veroordeelden hun

²²⁸ F. VANHEMELRYCK, *Marginalen in de geschiedenis. Over beulen, joden, hoeren, zigeuners en andere zondebokken*, Leuven, Davidsfonds, 2004, 63-66.

²²⁹ W. DEPREUW, *Landloperij, bedelarij en thuisloosheid. Een socio-historische analyse van repressie, bijstand en instellingen*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1988, 135.

²³⁰ Bijvoorbeeld: Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententie van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 11v-13r.

brandmerken te verbergen, om het stigma dat eraan vast hangt, kwijt te geraken. Daarnaast wordt bendeforming of het georganiseerd optreden in groepen bestraft.

Op vier juli 1757 arresteert men op het grondgebied van de kasselrij Ieper Agi Thonse en drie andere bendeleden. Aangezien deze persoon met *het ghelaet der soo ghenaeemde pragenegen* in een bende het land doorloopt, bedelt en geen vaste woonst heeft, dient hij gestraft te worden. Ook verklapt zijn brandmerk (*het scandaleus teecken representerende eene galge*) zijn eerder uitgesproken verbanning, waardoor hem ook het misdrijf banbreuk verweten wordt. Samen met deze misdrijven wordt hij op verdenking (*suspect*) van diefstal van drie hennen, die hij de dag voordien met de drie andere verdachten heeft opgegeten, geëxecuteerd op het schavot met een strop aan de hals, gebonden aan een staak. Vervolgens krijgt hij het teken van een galg gebrandmerkt met een gloeiende ijzer. En tot slot veroordelen de rechters hem opnieuw tot een levenslange verbanning uit de Nederlanden. Onder zijn drie andere bendeleden bevindt zich landloopster Marie Valentin, wiens littekens op haar rug ervan worden verdacht brandmerken te zijn. Ook zij wordt geëxecuteerd, gebrandmerkt en uiteindelijk eeuwig verbannen uit de Nederlanden.²³¹

Bedreigingen met een aanslag op personen of eigendommen betreffen vooral bedreigingen met doodslag of bedreigingen met brandstichting. Zo wordt Marijn van Belleghem op zeven november 1739 gebannen uit het graafschap Vlaanderen gedurende de tijd van 15 jaar op verdenking van brandbrieven te hebben geschreven en deze te hebben gelegd op het erf van Jan Obrij te Zonnebeke.²³²

§3. Misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid

Bekijken we de zwaarste misdrijven, dan maken de misdrijven tegen de orde van de familie en de openbare zedelijkheid met 11 gevallen de kleinste delictengroep uit. Dit zijn met andere woorden de seksuele of zedenmisdrijven. Bekijken we het totaal aantal misdrijven dan vormen ze samen met de misdrijven tegen personen de kleinste delictengroep (29 misdrijven).

De meeste zedendelicten vinden plaats in het tweede onderzochte decennium, dezelfde periode waarin de Oostenrijkse successieoorlog plaatsvindt. In de laatste twee decennia komen er, op één geval na, geen seksuele delicten meer voor in de kasselrij Ieper.

De misdrijven tegen de orde der familie bestaan ten eerste uit losbandige relaties, ten tweede incest en ten slotte overspel. De delicten tegen de openbare zedelijkheid kunnen worden opgesplitst in ten eerste aanranding van de eerbaarheid, ten tweede verkrachting en als laatste prostitutie. Tegen de openbare zedelijkheid worden drie gevallen ontdekt.

Figuren 5.18., 5.19. en 5.20. maken duidelijk dat misdrijven tegen de orde van de familie de grootste groep vormen (26 misdrijven van de 29 delicten).

²³¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 104r-106v.

²³² Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 56v-57v.

Figuur 5.18. Overzicht misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid (1728-1777)

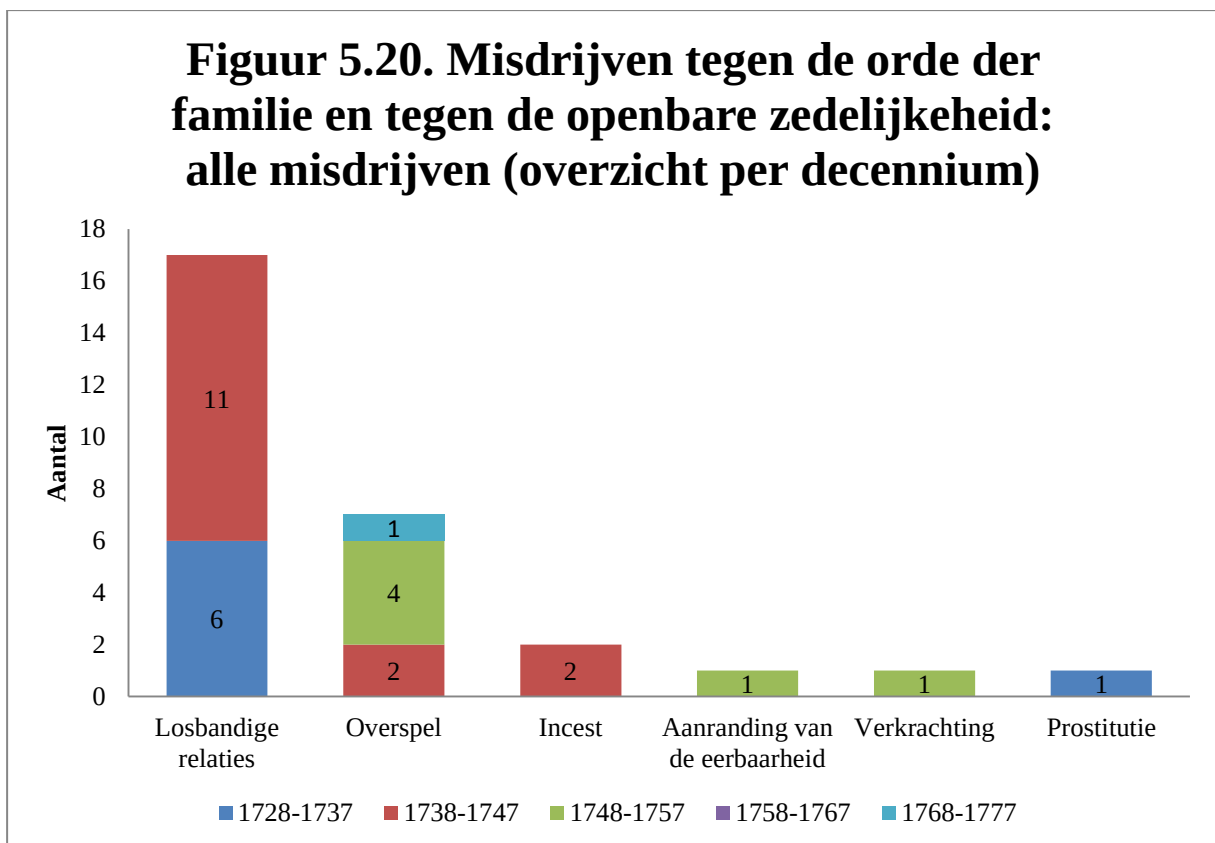
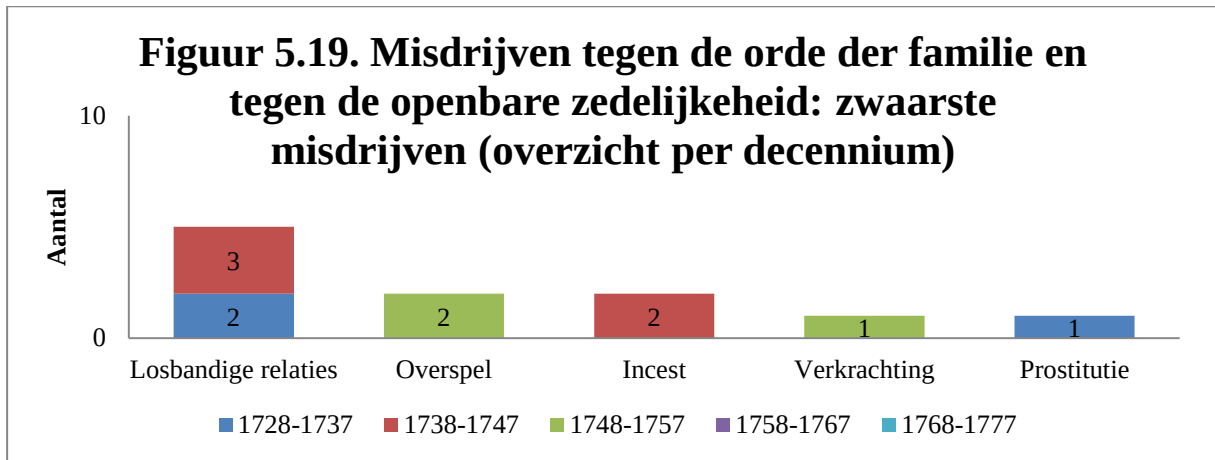
Zwaarste misdrijven			
Misdrijven tegen de orde der familie			
Losbandige relaties	5	45,46%	
Incest	2	18,18%	
Overspel	2	18,18%	
Misdrijven tegen de openbare zedelijkheid			
Prostitutie	1	9,09%	
Verkrachting	1	9,09%	
Totaal	11	100%	
Alle misdrijven			
Misdrijven tegen de orde der familie			
Losbandige relaties	17	58,62%	
Overspel	7	24,14%	
Incest	2	6,90%	
Misdrijven tegen de openbare zedelijkheid			
Aanranding van de eerbaarheid	1	3,45%	
Prostitutie	1	3,45%	
Verkrachting	1	3,45%	
Totaal	29	100%	

Losbandige relaties of concubinaat is het meest voorkomende misdrijf tegen de orde der familie, het komt maar liefst zeventien keer voor. Losbandige relaties slaan vooral op landlopers die zeer ruime opvattingen hebben over liefdesverhoudingen.

In de vonnissen gebruiken de rechters vaak het woord *bouleren* ter omschrijving van het misdrijf. Zo worden vagebonden Nicolais Cornelis Herman en Hantie Hantijncx onder andere veroordeeld wegens *t'hebben ghebouleert onder den naem van ghetrouwde lieden*.²³³ Bij vrouwen gebruikt men vaak het woord *hoereren*. Zo wordt Marij Joanna Vlamijncx op 20 augustus 1740 gegeseld op haar blote rug in de gevangenis van het zaalhof met 30 scherpe

²³³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 54r-56v.

roeden ontvangende van ieder drie slagen wegens het verbreken van haar ban en het voortzetten van haar hoerachtig leven. Vervolgens wordt ze gebannen voor de tijd van 20 jaar uit de kasselrij Ieper.²³⁴

Er vinden 11 gevallen van losbandige relaties plaats in het tweede onderzochte decennium (1738-1747). Heel wat losbandige relaties gebeuren met soldaten, gelet op het feit dat de Oostenrijkse successieoorlog tussen 1740 en 1748 woedt. Zo wordt Cornelia van Audonck ge-

²³⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°58r-58v.

straft omdat ze verschillende malen geslachtsgemeenschap heeft gehad met soldaten in de bossen en op andere verborgen plekjes.²³⁵

Daarnaast zijn drie verdachten veroordeeld wegens hun ontuchtig leven, wat ook wordt ingedeeld onder losbandige relaties. Zo blameren de rechters van de kasselrij Ieper op 16 juni 1631 *twee onbekende vrouwpersoonen d'eene haer segghende ghenaeemt te wesen Marguerite le Grand, ende d'ander Nanon Seguin over hun schandaleus leven*, vervolgens dragen ze de 'casselrijegasten' op hen uit de kasselrij te zetten en krijgen ze het verbod om terug te komen.²³⁶

Het tweede meest voorkomende misdrijf dat door het gerecht als indruisend tegen de orde der familie wordt opgevat, betreft overspel. Dit delict wordt maar liefst zeven maal gepleegd. Zo worden Joseph Bervoet en Marie Catherine veroordeeld op 19 november 1749 van overspel *gecommitteert te hebben door hinne te samen genomen vleesschelicke commerce ten tijde dat Joannes du Mortier echten man vande tweede gheaaccuseerde Marie Goderis noch in't leven is*. Ondanks de reeds gedane berispingen van de pastoor van de parochie van Brielen en van de rechters van de kasselrij Ieper, hebben ze *gecontinueert in hun quaedt leven* en heeft dit overspel uiteindelijk geleid tot het ter wereld brengen van een pasgeboren kind. Daarom verbannen de rechters Catherine Goderis en leggen ze haar een geldboete van zestig ponden op. Joseph Bervoet daarentegen komt er met een mildere straf van af: hij moet enkel een geldboete van dertig ponden paretis betalen, met het verbod niet te hervallen.²³⁷ De vrouw wordt in dit geval duidelijk strenger gestraft dan de man voor hetzelfde misdrijf.

Een ander voorbeeld van overspel betreft Joannes de Rassij, geboren te Brugge, die wordt gestraft voor banbreuk, bedelarij en landloperij, *niet tegenstaende dat hij daer over tot drie mael toe bij sententie hadde gecorrigeert geweest*. Daarnaast heeft hij al 10 jaar zijn wettige vrouw verlaten en meermaals overspel gepleegd met andere getrouwde vrouwen. De laatste vrouw met wie hij 'gebouleert' heeft, wordt 's anderdaags dood terug gevonden in een waterput.²³⁸

Verder zijn er twee gevallen van incest bekend: naast een waslijst van strafbare feiten, verdenken de rechters Maerten Carein er ook van met Veronica du Chateau gedurende een jaar te hebben *ghebouleert, niet jeghenstaende de selve hem is bestaende in den tweeden graedt van affiniteijt*.²³⁹

Het typische stadsdelict prostitutie komt slecht eenmaal voor in de onderzochte vonnissen. Marie Conraet wordt op 30 juni 1728 onder andere veroordeeld *van haer publijckelijck te*

²³⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 62r-63v.

²³⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 21v.

²³⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 82r-82v.

²³⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 130r-131v.

²³⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 68r-70r.

*hebben geprostitueert ende haer lichaem te hebben ghegeven tot gebruik van jder een levende.*²⁴⁰

Ten slotte vindt ook aanranding van de eerbaarheid en verkrachting plaats. Jacobus Duthois bekent om op 26 mei 1754 in de herberg ‘den hert’ te Brielen een meisje van 12 jaar en vier maanden *onkuschelijck aenghetast* te hebben en *sijne handt geleijt te hebben op de vrouwelijckheijt*. Na haar te hebben betast, wordt hij ervan verdacht haar achter het ‘waeghecodt’ te hebben verkracht. Naast deze aanranding van de eerbaarheid en verkrachting van een minderjarige pleegt hij tot drie maal toe overspel. Vandaar dat de scherprechter hem op 22 juni 1754 publiekelijk te pronke stelt, bekleed met roeden, op het *pilorin* voor de tijd van twee uur. Daarna moet hij gedurende vijf dagen op water en brood een gevangenisstraf ondergaan en uiteindelijk wordt hij gebannen voor de tijd van vijf jaar uit de kasselrij Ieper.²⁴¹

§4. Misdrijven tegen eigendommen

De misdrijven tegen eigendommen maken tussen 1728 tot en met 1777 de grootste delictengroep uit. Van de 230 misdrijven tegen eigendommen, plegen 84 verdachten een misdrijf tegen eigendommen als zwaarste misdrijf. Vooral het laatste onderzochte decennium (1768-1777) maken ze een significant aandeel uit van het totaal aantal misdrijven: maar liefst 70% zijn misdrijven tegen eigendommen.

De vermogensdelicten die in de vonnissen voorkomen, zijn afpersing, ten tweede brandstichting, diefstal, heling, vervolgens zich onvermogen maken, oplichting, overnachting zonder toestemming en ten slotte vernietiging en verwoesting van bomen en planten.

Figuur 5.21. Overzicht misdrijven tegen eigendommen (1728-1777)		
Zwaarste misdrijven		
Diefstal	69	82,14%
Heling	3	3,57%
Onvermogen maken	3	3,57%
Oplichting	3	3,57%
Vernietiging en verwoesting van bomen en planten	3	3,57%
Afpersing	2	2,38%
Brandstichting	1	1,19%
Totaal	84	100%
Alle misdrijven		
Diefstal	169	73,48%

²⁴⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 5v-6r.

²⁴¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°98r-98v.

Heling	25	10,87%
Vernietiging en verwoesting van bomen en planten	16	6,96%
Oplichting	12	5,22%
Onvermogen maken	4	1,74%
Afpersing	2	0,87%
Brandstichting	1	0,43%
Overnachting zonder toestemming	1	0,43%
Totaal	230	100%

Het grootste aandeel van de misdrijven tegen eigendommen bestaat uit diefstallen. Maar liefst 82% van de zwaarste misdrijven en 74% van alle misdrijven betreffen diefstallen. Verschillende individuen worden ervan verdacht meerdere diefstallen te hebben gepleegd. Vooral het laatste onderzochte decennium kent een piek van diefstallen. In het eerste decennium plegen veel landlopers en bedelaars diefstallen, maar vanaf 1760 valt merkkelijk op dat relatief meer ingeburgerde dorpingen hun toevlucht nemen tot diefstal.

De vonnissen vermelden verschillende soorten diefstallen: gewone huisdiefstallen, diefstallen met braak, winkeldiefstallen²⁴², diefstal door dienstpersoneel en één kerkdiefstal.

Heel wat diefstallen betreffen gewone diefstallen in huizen of schuren: de misdadiger komt binnen via een openstaand venster of profiteert van onbewaakte voorwerpen. Zo steelt Jan Baptiste de Roules onder andere een paar kousen die liggen te drogen.²⁴³ Laat de bewoner van het huis zijn gastvrijheid (of goedgegelovigheid) tonen door een vreemdeling onderdak voor de nacht te schenken, dan kan de gastheer of gastvrouw de volgende dag voor een verrassing komen te staan. Zo ontvreemdt Joanne Santij drie vrouwenhemden uit het huis van Marie Michelle Mule in Wijtschate, waar ze de nacht mag doorbrengen en *violerende aldus het reght van hospitaliteit*.²⁴⁴

Diefstallen met braak komen ook voor. Zo plegen Pieter Flamez, Joannes Hommez en andere mededaders verschillende gewapende inbraken. Deze bende gaat georganiseerd te werk, volledig uitgerust met pistolen, geladen met buskruit en *hun swart gemakt hebben in het aensicht met gestampde colen*. Ingeval ze stoten op slachtoffers, worden deze meermaals met de dood bedreigd. Vandaar dat op 21 maart 1774 de rechters bijna alle leden van de bende de doodstraf opleggen. Philippus Jacobus Flamez, zoon van Pieter Flamez, die zijn vader vergezelde in zijn gewapende plundertochten ontsnapt aan de galg *indacht nemende geaccuseerdens jonge jaeren alsmede dat hij, soo het schijnt daertoe door sijnen geseijden vader geinstigeert ende misleijt is geworden*. Vandaar dat deze minderjarige na een vermaning in volle college,

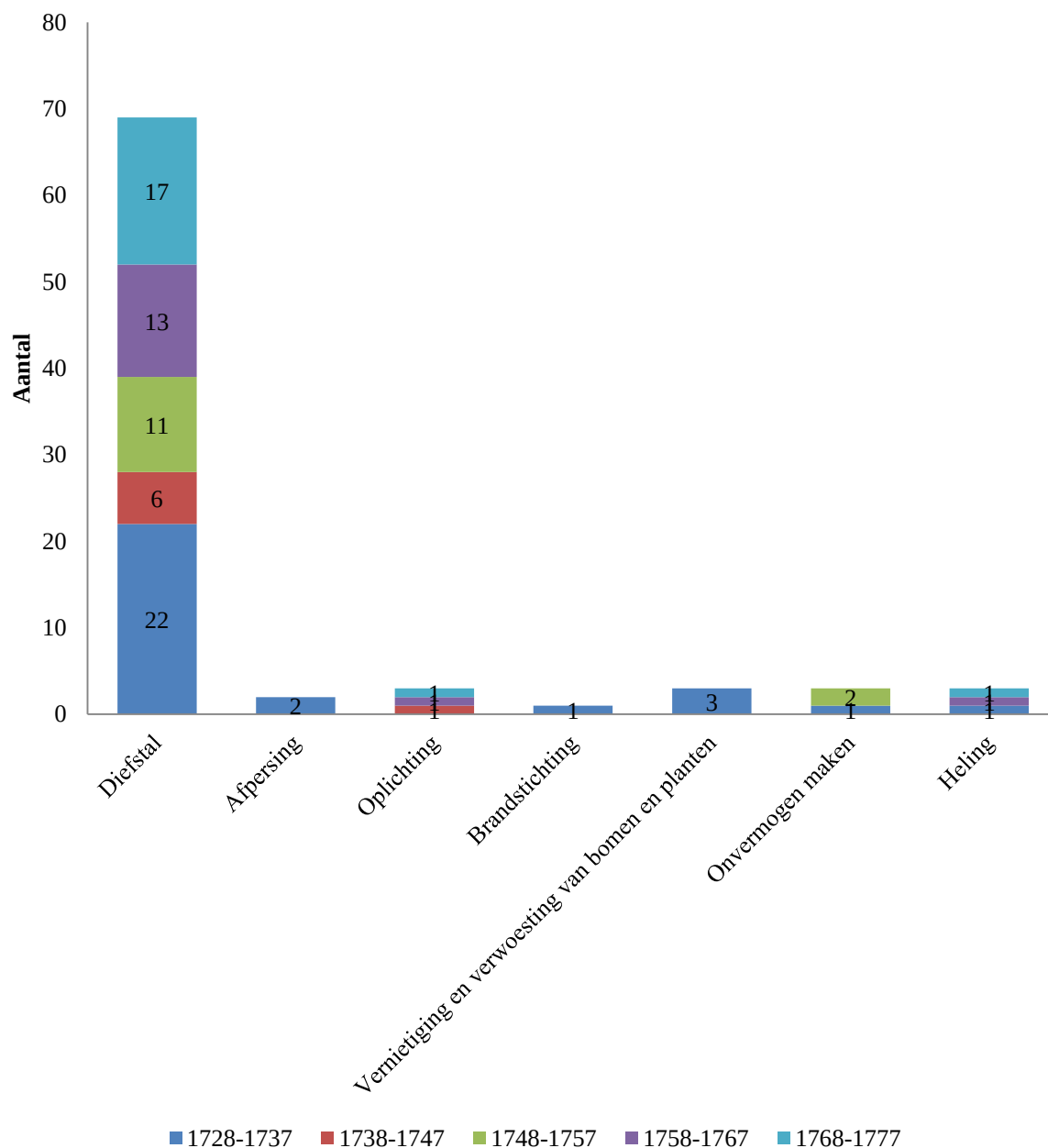
²⁴² Bijvoorbeeld: Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 19v-21r.

²⁴³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 119r-120r.

²⁴⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 117v-118r.

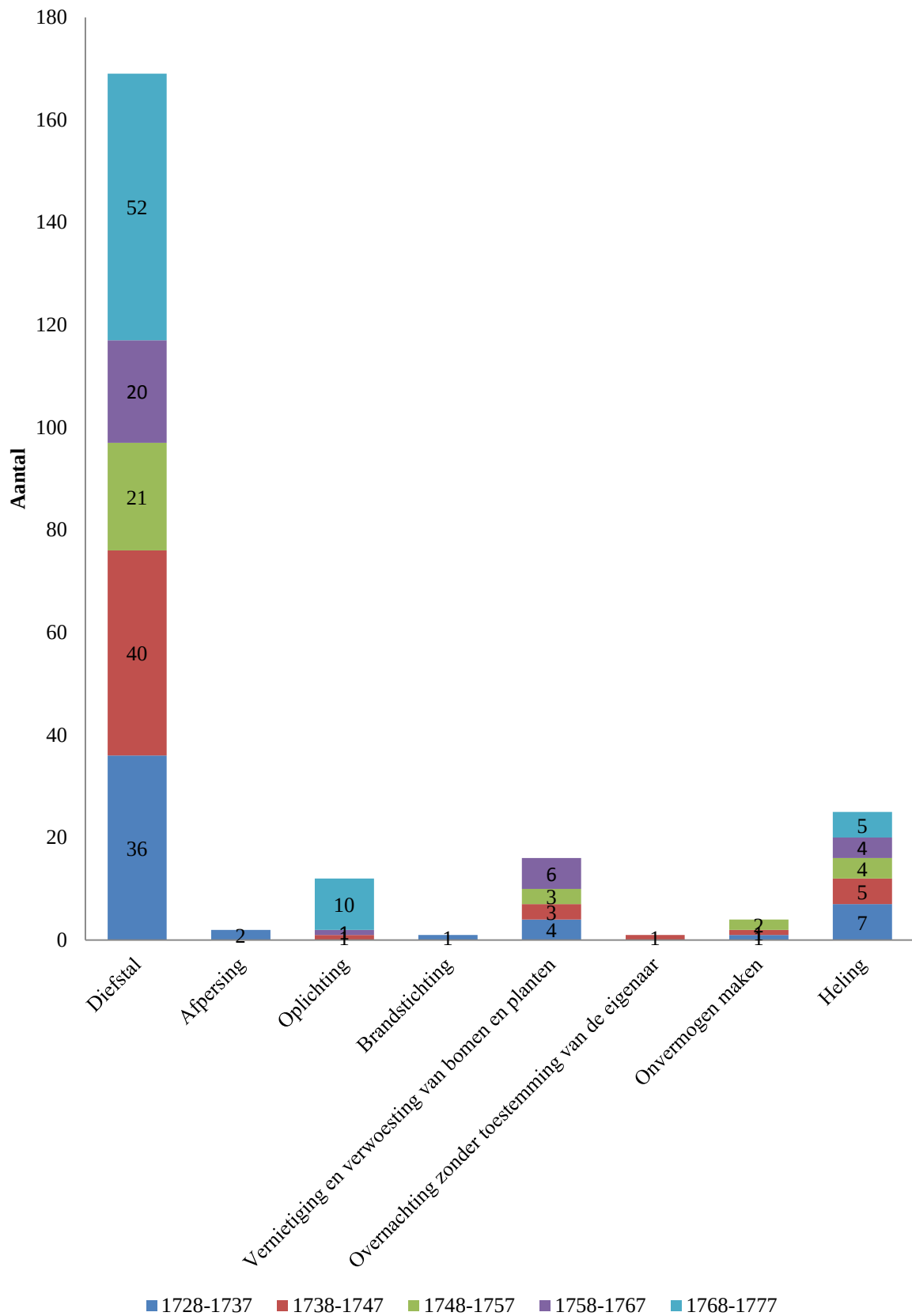
een gevangenisstraf moet ondergaan van 14 dagen en de laatste dag gegeseld wordt achter gesloten deuren.²⁴⁵

**Figuur 5.22. Misdrijven tegen eigendommen:
zwaarste misdrijven (overzicht per
decennium)**

²⁴⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f°17r-27r.

**Figuur 5.23. Misdrijven tegen eigendommen:
alle misdrijven (overzicht per decennium)**

Kerkdiefstal komt eenmaal voor in de vonnissen. Naast vier andere diefstallen ontvreemdt de minderjarige Crepin Joseph de le Salle ook kostbare voorwerpen uit een kerk. Daarom wordt hij op zes april 1765 publiekelijk geblameerd. Naderhand wordt hij omwille van zijn minderjarigheid geseseld in de gevangenis tot lopende bloede. Na deze geseling wordt hij 15 dagen opgesloten in de gevangenis, waarbij hij de laatste dag opnieuw geseseld wordt. Vervolgens wordt hij verbannen uit het graafschap Vlaanderen voor de tijd van 20 jaar.²⁴⁶

De waslijst van gestolen goederen is uiteenlopend: naast textiel (vooral kledingstukken²⁴⁷, maar ook beddengoed, neusdoeken en zakdoeken), veldvruchten (zowel op het veld als geoogst) en hout, zijn ook geld, voorwerpen van edelmetaal, dieren en voorwerpen voor huishoudelijk gebruik, gegeerde voorwerpen. De buit van Jean Baptiste Huijsere bestaat onder andere uit: neusdoeken, slaapmutsen, hemden, geld, hout, schorten, rokken. Omwille van zijn verscheidene diefstallen veroordelen de rechters van de kasselrij Ieper in 1754 hem tot een publieke geseling op zijn blote rug en bannen hem uit het graafschap Vlaanderen voor de tijd van 25 jaar.²⁴⁸

Vaak willen de delinquenten de gestolen goederen niet zelf houden, maar doorverkopen aan anderen. Heling van gestolen goederen is dan ook het tweede meest gepleegde misdrijf tegen eigendommen. Zo wordt Joannes Bogaert op verdenking gesteld (*suspect*) van 's nachts een koe te hebben gestolen en de morgen nadien te hebben verkocht voor 14 ponden pars en één schellink. Bij de beraadslaging nemen de rechters wel in overweging dat de eigenaar van de koe in zijn nopjes is met de opgeleverde waarde van zijn koebeest.²⁴⁹

De vernietiging en verwoesting van bomen en planten is een typisch plattelandsdelict. Als voorbeeld kan het vonnis uit het eerste hoofdstuk worden aangehaald, waar drie mannen een kerselaar en andere bomen met buskruit in Passendale doen ontploffen.²⁵⁰

Naast een geval van brandstichting²⁵¹ en een casus van overnachting zonder toestemming van de eigenaar²⁵², plegen twee verdachten het misdrijf afpersing. Andries Joseph Sobrij en Pieter François Corneillie hebben de handen en voeten van hun slachtoffer Pieter Gouwij vastgebonden en hebben gepoogd met geweld een kwijschelding af te persen. Vandaar dat de misdadigers worden geblameerd in volle college op 24 december 1735 en Corneillie een gevangenisstraf wordt opgelegd van acht dagen.²⁵³

Het ontlopen van de schuldeisers door het zich bedrieglijk onvermogen te maken, komt ook in een aantal gevallen voor. Nicolaijs Bourdeau uit Langemark verhuist diep in de nacht zijn

²⁴⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°121r-122v.

²⁴⁷ Textiel was in die tijd heel kostbaar.

²⁴⁸ Bijvoorbeeld: Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°95v-96v.

²⁴⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°45r-46r.

²⁵⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°34r-35r.

²⁵¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°26r-26v.

²⁵² Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°70v-72r.

²⁵³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°39v-40v.

twee paarden, zijn jong veulen en vijf koebeesten, *alles in fraude ende prejuditie van [...]* sijne crediteuren. Hij wordt echter betrapt en de rechters blameren hem op 24 april 1733.²⁵⁴

Oplichting lijkt met zijn 12 gevallen veel voor te komen. Maar er dient rekening mee gehouden te worden dat een verdachte (Joannes de Coene) tien maal oplichting te laste wordt gelegd, naast het gebruik van een valse naam en valsheid in geschriften.²⁵⁵

§5. Misdrijven tegen personen

Als we alle misdrijven in rekening houden, maken de misdrijven tegen personen of geweldsmisdrijven het kleinste aandeel uit met 28 misdrijven. De meeste gepleegde misdrijven tegen personen komen voor van 1728 tot 1738, met name 10 delicten. De geweldsmisdrijven maken op dat moment 15% van de zwaarste misdrijven uit en 7% van alle misdrijven. In de loop van de 18^e eeuw daalt het aantal misdrijven tegen personen telkens met 2%, tot 1768 tot en met 1777, waar een stijging plaatsvindt tot zes delicten, wat 20% uitmaakt van de zwaarste misdrijven en 6% van alle misdrijven.

In deze misdrijvengroep valt op dat vrouwen, die in de criminaliteit algemeen ondervertegenwoordigd zijn, een absolute minderheid vormen. In totaal plegen slechts twee vrouwen een misdrijf tegen personen, met name kindermoord en begaan 26 mannen misdrijven tegen personen.

In de onderzochte vonnissen komen moord, doodslag, slagen en verwondingen en ten slotte schuldig verzuim voor. Op te merken valt dat de bedreigingen vallen onder de misdrijven tegen de openbare veiligheid.

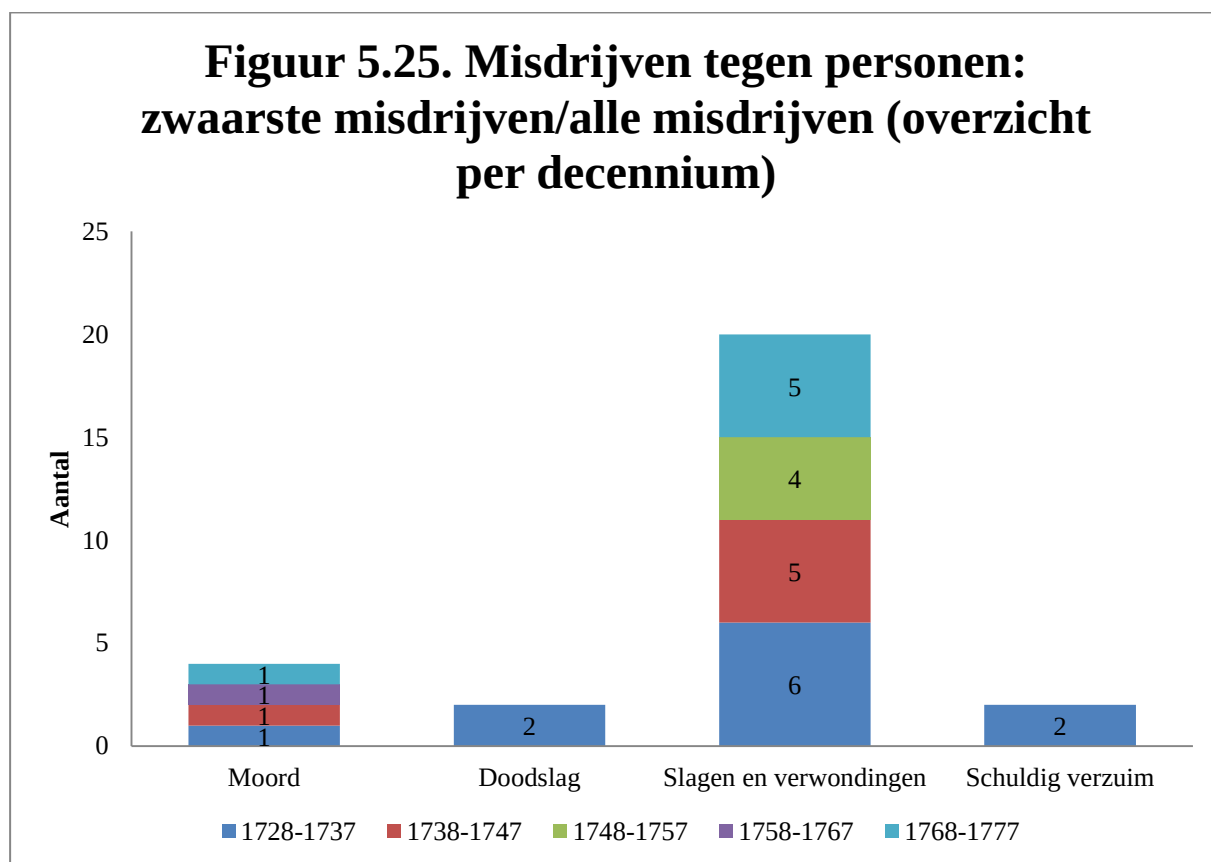
Figuur 5.24. Overzicht misdrijven tegen personen (1728-1777)		
Zwaarste misdrijven en alle misdrijven		
Slagen en verwondingen	20	71,43%
Moord	4	14,29%
Doodslag	2	7,14%
Schuldig verzuim	2	7,14%
Totaal	28	100%

Er komen slechts vier moordgevallen voor in de bekeken vonnissen. Op 22 april 1759 wurgt landloper François Cneudde op brutale wijze de eenenvijftigjarige vrouw Joanna Ovijn met haar eigen halsdoek, vervolgens kleedt hij haar volledig uit en steekt hij al haar kleren en bezittingen in zijn plunjezak. *In sijne ommenschelieke vreetheijt* steekt hij haar lijk meerdere keren door met een mesje, snijdt daarna haar buik open en haalt haar darmen en ingewanden uit. Daarnaast snijdt hij haar linkerbeen vanaf de knie af en haar linkerarm meerdere keren tot op het bot, haalt hij haar billen aan de binnenkant door en om het verhaal af te maken, snijdt

²⁵⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°33r-34r.

²⁵⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°128v-130r.

hij haar keel tot het nekbeen door. Op 17 mei 1759 veroordeelt de kasselrij Ieper hem tot de doodstraf voor het plegen van deze gruweldaad.²⁵⁶

Naast deze roofmoord, komt kindermoord drie maal voor. Eén man en twee vrouwen plegen deze bijzondere vorm van moord, waarbij men doodslag pleegt op een kind bij of kort na zijn geboorte.

Jean François du Mortier gooit zijn dochttertje van 15 of 16 maanden uit het raam, terwijl hij op de eerste verdieping staat. Het gerucht gaat dat de man krankzinnig is en dit ook duidelijk blijkt uit het vooronderzoek. Vandaar dat de uitspraak van de kasselrij Ieper in 1745 hem zich te interneren in *une maison forte* op zijn eigen kosten.²⁵⁷

Zo bekent Marie Anne Huijsere dat ze in de maand mei van 1736 een doodgeboren kind ge-
baard heeft van slecht vier maanden oud. Ze beweert het kindje te hebben begraven in de wa-
terput, uiteindelijk vinden de onderzoekers het kindje langs een beek bij Dikkebus vijver. Na
grondig onderzoek van overheidswege ontdekt men dat het kindje wel levensvatbaar moet
geboren zijn geweest. Vandaar veroordelen de rechters haar tot een publieke geseling *op hae-
ren blooten rugghe met dertigh scherpe roeden ontfanghende van jder drie slaeghen* en ban-
nen haar voor altijd uit de provincie van Vlaanderen.²⁵⁸

²⁵⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 111r-114r.

²⁵⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 76v-77r.

²⁵⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 43v-44v.

Dienstmeid Marie Anne de Spagne verzwijgt en ontkent haar ongewenste zwangerschap. Bij de bevalling 's morgens vroeg laat ze haar pasgeboren zoontje stikken en verbergt het twee dagen lang onder haar bed, bedekt met stro. Vervolgens begraaft ze het kleine lijkje onder een dunne laag aarde in een gracht langs de weg, waar het kadaver later wordt ontdekt. Als straf wordt de delinquente publiek gezeseld op 17 juli 1779 en verbant de kasselrij Ieper haar *ten eeuwighen daeghe* uit Vlaanderen.²⁵⁹

De criminele sententies kennen één geval van doodslag, gepleegd in de nacht tussen zeven en acht maart 1728. Charles en Gheeraert Driessens volgen Pieter de Coster en starten een gevecht met hem. Na meerdere slagen en verwondingen haalt een van de twee daders een mes 'ofte andere scherpsnijdende instrument' uit en steekt Pieter de Coster in het hart en in de zijde. De Coster overlijdt onmiddellijk na het toebrengen van deze snijwonden. De daders worden beiden voor eeuwig verbannen uit Vlaanderen, maar omdat ze op de vlucht zijn, wordt de straf *in effigie* uitgevoerd. Daniel Viane en Joannes Verhaeghe worden in dit vonnis veroordeeld tot schuldig verzuim.²⁶⁰

Uit deze gevallen kunnen we besluiten dat misdrijven tegen personen met een dodelijke afloop minder frequent voorkomen. De meest gepleegde delicten onder misdrijven tegen personen zijn slagen en verwondingen, die bijna 80% uit van het totaal aantal gepleegde misdrijven tegen personen uitmaken. Zoals reeds hierboven vermeld, plegen enkel mannen deze delicten.

Op acht mei 1754 dringen twee mannen, Laurent Barois en Gabriel Turez de slaapkamer van het huis van Jean Baptiste De Riddere te Zonnebeke binnen. Ze bedreigen De Riddere en zijn zwangere vrouw met een mes en Laurent Barois stampt de vrouw twee maal met zijn voet, waardoor deze haar kind verliest. De kasselrij Ieper veroordeelt Laurent Barois tot een gevangenisstraf van acht dagen op water en brood en bant deze delinquent voor drie jaar uit de kasselrij Ieper. Gabriel Turez komt er van af met een vermaning.²⁶¹

AFDELING 3. BESLUIT

Over de onderzochte periode van 50 jaar behandelt de kasselrij Ieper 557 misdrijven, waarvan 249 als zwaarste misdrijf werden aangeduid. De misdrijven werden in verschillende delictengroepen ingedeeld: misdrijven tegen de overheid, misdrijven tegen de openbare veiligheid, misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid, misdrijven tegen eigendommen en ten slotte misdrijven tegen personen.

We kunnen besluiten dat in het eerste onderzochte decennia, met name 1728-1737 de misdrijven tegen de openbare veiligheid de bovenhand halen. Het volgende decennium vormen de misdrijven tegen eigendommen de uitschieters. Van 1748-1757 verdubbelen de misdrijven tegen de openbare veiligheid, waardoor ze 42% uitmaken van het totaal aantal misdrijven. Vanaf 1758 halen de vermogensdelicten de bovenhand en dalen de misdrijven tegen de openbare veiligheid opmerkelijk. Het laatste onderzochte decennium maken de misdrijven tegen

²⁵⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 10v-14r.

²⁶⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 3v-5r.

²⁶¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 98v-99r.

eigendommen 71% van het totaal aantal misdrijven uit, waarvan diefstal het meest gepleegde misdrijf vormt.

Deze stijging van misdrijven tegen eigendommen naar het einde van de 18^e eeuw valt waarschijnlijk te verklaren door de economische crisis, die woedt vanaf de jaren 1760. Het grote aantal kan ook verklaard worden door het vertrouwen dat de burger bezit in de overheid, waardoor men stapt naar de overheid om de gestolen zaken terug te krijgen.

Daarnaast valt op dat tijdens de eerste vier onderzochte decennia er eerder sprake is van weinig misdrijven tegen personen. Tijdens het laatste onderzochte decennium vindt echter een sterke stijging plaats. Nochtans zou het aantal geweldsdelicten in de tweede helft van de 18^e eeuw moeten afnemen. Enerzijds zouden we kunnen veronderstellen dat de reële gewelddadigheid inderdaad is afgenomen en dat de plattelandsbevolking het geweld dat nog voorkomt, niet langer tolereert en aanklaagt bij de overheid. Anderzijds, als we veronderstellen dat de reële gewelddadigheid wel is toegenomen, kunnen we een mogelijke verklaring vinden in de socio-economische situatie. De crisis van de proto-industrie kan sociale spanningen doen ontstaan, wat op zijn beurt meer vermogensdelicten en een stijgend aantal geweldsdelicten met zich mee kan brengen.²⁶²

De daling van de misdrijven tegen de openbare veiligheid valt waarschijnlijk te verklaren door de veranderde houding van de overheid tegen landlopers en bedelaars. De twee laatste onderzochte decennia tonen aan dat landlopers niet de belangrijkste, of toch zeker niet de enige, vermogensdelinquenten zijn, maar dat de schuldigen evenzeer te zoeken zijn onder de kasserijbewoners zelf.

²⁶² E. OTTE, *Criminaliteit in de kasselrij Oudburg, 1700-1789*, licentiescriptie Geschiedenis Ugent, 1998-99, 126.

HOOFSTUK 6. DE STRAFFEN

AFDELING 1. INLEIDING

In dit hoofdstuk is het niet de bedoeling een algemeen overzicht te geven van alle mogelijke straffen toegepast in het ancien regime,²⁶³ maar om een beeld te geven van de straffen die toegepast werden door de kasselrijschepenenbank van Ieper tussen 1728 tot en met 1777. Het onderzoek naar de straffen kan nagaan of in de vroegmoderne tijd elk gerechtshof effectief eigen gebruiken en een eigen rechtspraak heeft.

Bij de studie van de repressie van de kasselrij Ieper gaan we na welke straffen voorkomen en onderzoeken we per straf welke delicten gepleegd zijn. De relatie tussen misdrijven en straffen is een vrij complexe aangelegenheid en niet te veralgemenen, maar mits de nodige nuances geeft ze een beeld van de werking van de kasselrij Ieper.

In de eerste paragraaf geven we een overzicht van de straffen en vervolgens zien we de gehanteerde rechtsmiddelen. Ten slotte is de recidivegraad aan de beurt.

AFDELING 2. SANCTIONERING IN DE KASSELRIJ IEPER

§1. Overzicht van de straffen

In de onderzoeksperiode van 1728 tot en met 1777 hebben we 127 vonnissen onderzocht met 254 verdachten. Hiervan sanctioneren de kasselrijschepenen 229 schuldigen. Van de overige verdachten worden er 12²⁶⁴ vrijgesproken. Bij zeven verdachten²⁶⁵ wordt de zaak overgeheveld naar een andere rechtbank wegens onbevoegdheid en in één geval²⁶⁶ wordt de zaak omgezet in een ordinair proces. Ten slotte kan in vijf gevallen niet van veroordeling van een persoon gesproken worden. Zo worden vijf landlopers in voorhechtenis genomen en als onderzoeksmaatregel op het schavot tentoongesteld. Tijdens het moment van aanhouding ontdekken de rechters-commissarissen dat de schepenenbank van Kortrijk de vijf vrouwen nog maar net verbannen heeft uit de *dominatie van haere keijserlijke ende conincklijke Majesteijt*, waaronder ook de kasselrij Ieper valt. Vandaar dat ze worden vrijgelaten om het grondgebied te verlaten.²⁶⁷

De verschillende straffen die tegen deze 228 schuldig bevonden personen zijn uitgesproken, zijn te vinden in figuur 6.1. In totaal worden 416 straffen uitgesproken. Onder de straffen

²⁶³ Hiervoor kunnen we verwijzen naar: L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkels, 1947, 371-469; J. M., CARBASSE, *Histoire du droit pénal et de la justice criminelle*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2000, 243-293.

²⁶⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217-218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 5v-6r, 22r-22v, 64r-66r, 73v-74v, 85r-87r, 96v-98r, 99v, 116v-117r, 120v-121r, resp. 1771-1789, 17r-27r.

²⁶⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 3v-5r, 85r-87r, 95v-96v, 109r-109v, 123r-125v, 126r-126v.

²⁶⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 40v-41r.

²⁶⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 93r-93v.

worden ten eerste de doodstraffen, ten tweede de lijfstraffen (de geseling en het brandmerk), ten derde de vrijheidsstraffen (de verbanning, de opsluiting in de gevangenis of het tuchthuis, de dwangarbeid op galeien en de internering), vervolgens de vermogensstraffen (de geldboete, de verbeurdverklaring en de ontzetting uit een ambt of functie), ten vijfde de schandstraffen (de tentoonstelling op een schavot, de blaam, de vermaning en de bekendmaking van de uitspraak) en ten slotte de religieuze straffen (de openbare bede om vergiffenis en profijtelijke betering) gerekend.

De meest voorkomende straf is de verbanning, zowel voor mannen als vrouwen (33%). De rechters passen in de meeste gevallen vrijheidsstraffen toe (43%), gevolgd door ontterende straffen (25%), lijfstraffen (18%), religieuze straffen (6%), vermogensstraffen (5%) en ten slotte doodstraffen (4%).

Daarenboven wordt in de meestal gevallen een straf in geval van recidive opgelegd. Zo moeten Marie Vollaert en Lena Elisabet Lombaerts hun ban onderhouden *op pijn van ghestraft te worden volghens het rigeur van haere Majesteijts placcaeten*.²⁶⁸

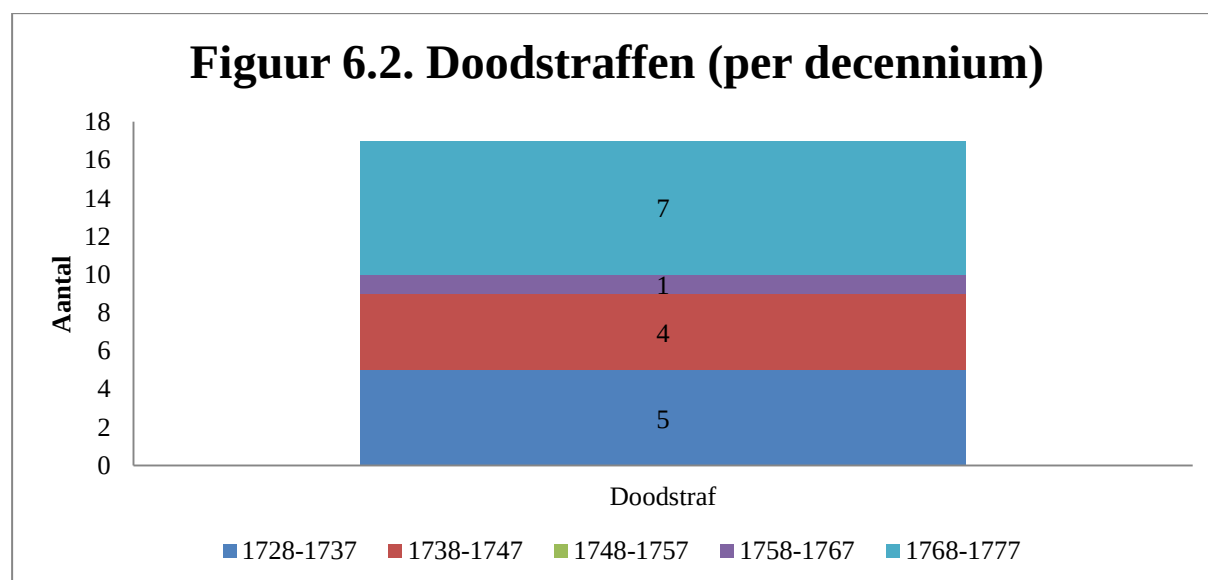
Figuur 6.1. Straffen (1728-1777)						
	Mannen		Vrouwen		Totaal	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Doodstraffen	15	5,58%	2	1,36%	17	4,09%
Lijfstraffen	54	20,07%	21	14,29%	75	18,03%
Geseling	36	13,38%	16	10,88%	52	12,50%
Brandmerk	18	6,69%	5	3,40%	23	5,53%
Vrijheidsstraffen	110	40,89%	67	45,58%	177	42,55%
Verbanning	84	31,23%	55	37,41%	139	33,41%
Opsluiting in de gevangenis	20	7,43%	10	6,80%	30	7,21%
Opsluiting in het tuchthuis	3	1,12%	2	1,36%	5	1,20%
Dwangarbeid op galeien	1	0,37%	0	0%	1	0,24%
Internering	2	0,74%	0	0%	2	0,48%
Vermogensstraffen	18	6,69%	1	0,68%	19	4,57%
Geldboete	15	5,58%	1	0,68%	16	3,85%
Verbeurdverklaring	1	0,37%	0	0%	1	0,24%

²⁶⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 118r-119r.

Ontzetting uit een ambt of functie	2	0,74%	0	0%	2	0,48%
Schandestrafen	60	22,30%	45	30,61%	105	25,24%
Tentoonstelling op een schavot	20	7,43%	21	14,29%	41	9,86%
Blaam	14	5,20%	12	8,16%	26	6,25%
Vermaning	24	8,92%	4	2,72%	28	6,73%
Publicatie van de veroordeling	2	0,74%	8	5,44%	10	2,40%
Religieuze straffen	12	4,46%	11	7,48%	23	5,53%
Openbare bedde om vergiffenis	5	1,86%	10	6,80%	15	3,61%
Profijtelijke betering	7	2,60%	1	0,68%	8	1,92%
TOTAAL	269	100%	147	100%	416	100%

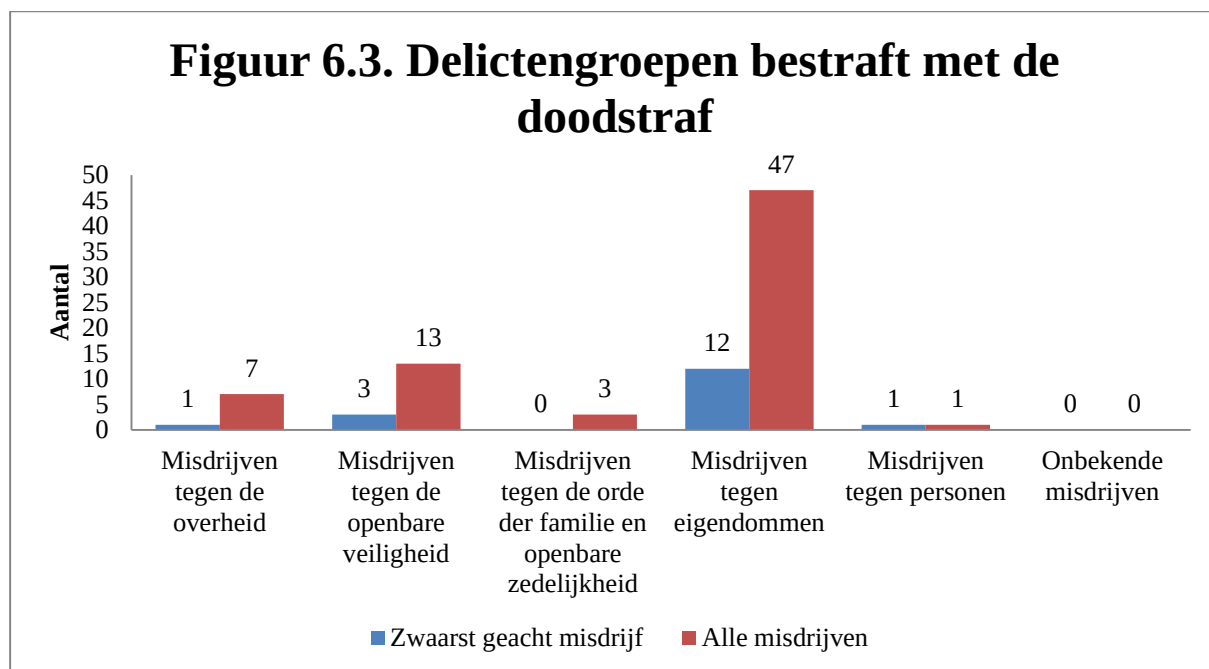
A. Doodstraffen

De rechters veroordelen 17 verdachten tot de doodstraf. Onder deze 17 verdachten worden ook twee vrouwen ter dood veroordeeld. Van die 17 personen zijn vijf schuldigen bij verstek veroordeeld en verkrijgen twee personen genade. Gemiddeld krijgen drie personen per tien jaar de doodstraf.

Doorheen de onderzochte decennia is een daling merkbaar van het aantal doodstraffen. Aan deze daling komt een einde in het laatste onderzochte decennium (1767-1777). Na 1773 zijn zeven personen ter dood veroordeeld (waarvan drie bij verstek), wat 1767-1777 het decennium met het grootste aantal opgelegde doodstraffen maakt. Deze strenge repressie kan enerzijds te wijten zijn aan de ambtsovername van een nieuwe gerechtsofficier en anderzijds waarschijnlijk verband houden met de crisis in de Vlaamse plattelandsnijverheid en de daaruit

voorkomende stijgende vermogenscriminaliteit. Om dit laatste na te gaan, moeten we de delictengroepen en misdrijven bekijken waarvoor de doodstraf wordt opgelegd (figuren 6.3. en 6.4.).

Figuur 6.4. Misdrijven bestraft met de doodstraf				
Delictengroep	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven	
Misdrijven tegen de overheid	1	5,88%	7	9,86%
Valsheid in geschriften	1	5,88%	2	2,82%
Valse naam	0	0%	2	2,82%
Valse getuigenis	0	0%	1	1,41%
Ontvluchting van gevangenen	0	0%	2	2,82%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	3	17,65%	13	18,31%
Landloperij	0	0%	5	7,04%
Bedelarij	0	0%	4	5,63%
Banbreuk en het verbergen van brandmerken	2	11,76%	3	4,23%
Bedreigingen met een aanslag op personen of op eigendommen	1	5,88%	1	1,41%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	0	0%	3	4,23%
Losbandige relaties	0	0%	3	4,23%

Misdrijven tegen eigendommen	12	70,59%	47	66,20%
Diefstal	11	64,71%	40	56,34%
Oplichting	1	5,88%	1	1,41%
Overnachting zonder toestemming van de eigenaar	0	0%	1	1,41%
Heling	0	0,00%	5	7,04%
Misdrijven tegen personen	1	5,88%	1	1,41%
Moord	1	5,88%	1	1,41%
Onbekende misdrijven	0	0%	0	0%
Totaal	17	100%	71	100%

De 17 veroordeelden plegen in totaal 71 delicten of gemiddeld vier delicten per persoon. De meeste schuldigen zijn verantwoordelijk voor ernstige (in veel gevallen gewelddadige) vermogensdelicten. Slechts één persoon pleegt een moord, wat ook het enige misdrijf tegen personen uitmaakt. Het schrijven van een brandbrief (bedreigingen met een aanslag op personen of eigendommen) wordt zwaar gesanctioneerd, maar de geheime raad verleent in dit geval genade en zet de doodstraf om in een eeuwigdurende opsluiting in de gevangenis.²⁶⁹ Ook misdrijven tegen de openbare veiligheid scoren hoog, maar slechts één persoon wordt als *egyptenaar* gekenmerkt.²⁷⁰

Om de afschrikking zo groot mogelijk te maken, wordt de doodstraf zoveel mogelijk in het openbaar uitgevoerd. Op één geval na, wordt elke persoon veroordeeld *opghehanghen ende verworcht te worden aen eene galghe door den scherprechter (executeur van d'hoge justitie), de welcke ten dien sijnde sal opghericht worden voor het lantshuijs deser casselrije, tot dat de doodt volght. Andere ter exempel* wordt het dode lichaam vervolgens vervoert naer het galghevelt om aldaer opgheanghen te worden aende *fourche patibulaire*. Met andere woorden is het opknopen aan de galg de meeste gebruikte straf. Uiteindelijk wordt het lijk van de terechtgestelde op het galgenveld geplaatst. De rechters cumuleren de doodstraf niet met andere hoofdstraffen.

Voor één persoon, François Cneudde, is het opknopen aan de galg niet erg genoeg. Deze ter dood veroordeelde heeft een vrouw met haar eigen halsdoek gewurgd, volledig uitgekled en vervolgens al haar kleren en bezittingen gestolen. Dan heeft hij haar lijk verschillende keren met een mes doorstoken, haar buik opengesneden en met zijn handen de darmen uitgehaald, haar linkerbeen vanaf de knie afgesneden, haar linkerarm meerdere keren tot op het bot ge-

²⁶⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 32r-33r.

²⁷⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 54r-56v.

sneden, haar billen aan de binnenkant doorgehaald en ten slotte haar keel tot het nekbeen doorgesneden. Voor deze gruwelijke roofmoord wordt hij op 17 mei 1759 op een schavot voor het landhuis in Ieper geëxecuteerd. Om te beginnen wordt hij vooraf geradbraakt: met een ijzeren staaf slaat de beul hem levend de armen en benen door. Na deze radbraking dient hij enkele minuten kermend te blijven liggen. De beul knijpt hem daarna de keel toe met dezelfde halsdoek waarmee hij zijn slachtoffer heeft gewurgd. Ten slotte wordt zijn linkerbeen afgesneden en zijn hoofd afgekapt en op een pin tentoon gesteld. De rest van zijn lichaam wordt tentoongesteld op een rad tot vier uur in de middag. Vervolgens wordt zijn lijk naar het galgenveld gebracht en daar tentoongesteld.²⁷¹ Deze bijzondere tenuitvoerlegging betreft een spiegelstraf.

In totaal worden vijf personen bij verstek veroordeeld tot het opknopen aan de galg, waardoor de rechters een andere bijzondere vorm van tenuitvoerlegging hanteren: de straf *in effigie*. Het vonnis wordt in dat geval door de beul tenuitvoergelegd op een afbeelding (schilderij).

Zo wordt Joseph Cousteau veroordeeld tot de doodstraf, maar wegens zijn ontsnapping uit de gevangenis, dient deze straf uitgevoerd te worden *bij afbeelsel van sijn persoons gheschildert op een tafereel, dat sal worden aangehecht aende voornomde galghe*.²⁷² De kasselrijschepe-
nen veroordelen ook Joannes Mortier tot opknoping aan de galg, maar gezien hij *vluchtigh is, ordonneren ze dat dese condemnatie sal worden gheexecueert bij effigie op eene tableau dat gheaffficheert sal worden aende selve galghe*. De uitvoering van deze straf *in effigie* gebeurt op 23 juli 1735 tijdens de uitspraak van de sententie van zijn vader, Maerten Mortier: *gheprononceert in het collegie den 23^e julij 1735; aen Maerten du Mortier present een menichte van volck die inghelaeten sijn in het collegie alwaer den scherprechter ten tijde van dese prononciatie om hooghe ghehouden heeft ten thoonen van ijdereen het taffereel alwaer Joannes Mortier gheschildert is opghehanghen aen een galghe ende dit ter cause vande difficulteijten nopende het planten vande galghe soo weghens mijn heeren van het Magistraet vande stadt als weghens sijne Excellentie den gouverneur deser stede*.²⁷³ Ook bij Roelande Allevier, Jacobus en Johannes Mattou zal de sententie worden *geexcuteert in effigie op een tableau ofte schilderije die door een selven officier sal ghehangen worden aen de galghe*.²⁷⁴

B. Lijfstraffen

De lijfstraffen, uitgesproken door de rechters, bestaan uit de geseling en het brandmerk. Verminkingen komen niet voor in de onderzoeksperiode, wat duidt op een tendens tot humanisering. Zoals uit figuur 6.5. blijkt, is geseling de meest voorkomende lijfstraf. In totaal komen er 75 lijfstraffen (52 mannen en 23 vrouwen) voor, wat in totaal 18% uitmaakt.

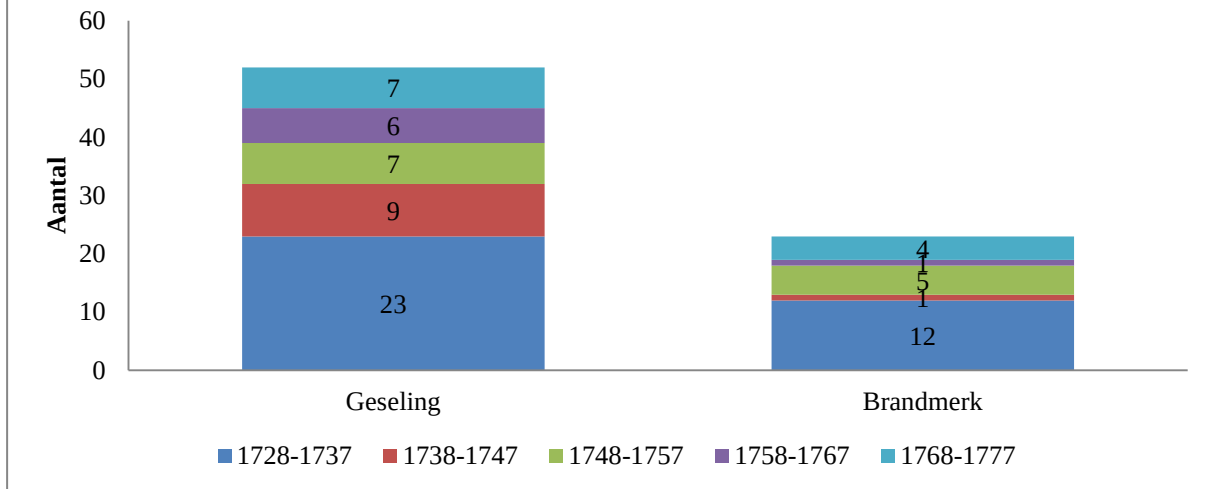
²⁷¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 111r-114r.

²⁷² Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 19r-21r.

²⁷³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 37r-39r.

²⁷⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 17r-27r.

Figuur 6.5. Lijfstraffen (per decennium)

1. Geseling

De straf geseling wordt 52 keer opgelegd aan 51 verdachten (35 mannen en 16 vrouwen). Één verdachte ontvangt namelijk twee geselingen in één criminele sententie.²⁷⁵ Per decennium worden gemiddeld 10 mensen geselsd.

De geseling op naakte rug wordt gewoonlijk in het openbaar aan de schandpaal verricht. Zo wordt Pieter Nicolaijs Geelijnck door de beul op een schavot voor het landhuis geleid *ende aldaer ghebonden aen eene staecke ghegeseeselt te worden op sijnen blooten rugghe*.²⁷⁶ De veroordeelde kan ook, eventueel staande onder een galg, met een koord om de hals worden geselsd, hetgeen als een zwaarder straf aangezien wordt. Zo geselt de scherprechter Agi Thonse, terwijl deze *met het strop aenden* gebonden is aan een paal op het schavot.²⁷⁷ Pieter Lamote wordt gebonden *aen eene staecke onder eene galghe* met een koord om de hals om geselsd te worden. De geseling kan ook achter gesloten deuren in de gevangenis gebeuren. De openbare geseling draagt een ontrendend karakter, waardoor de niet openbare geseling in de gevangenis als een minder zware straf wordt beschouwd.²⁷⁸ Als voorbeeld kan de criminele sententie van Marij Joanne Vlamijnck worden aangehaald, zij wordt geselsd in de gevangenis op haar blote rug *inde teghenwoordigheijt van commissarissen uijt het collegie door ons daertoe ghecommitteert*.²⁷⁹

Het aantal van de slagen is meestal in het vonnis bepaald en varieert tussen 10, 15, 20, 25 of 30 slagen. Zo geselt de beul François Gheerts en Christoffel Janssen ieder met *dertigh scher-*

²⁷⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 121r-122v.

²⁷⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 1r-1v.

²⁷⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 104r-106v.

²⁷⁸ L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkels, 1947, 420-421.

²⁷⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 58r-58v.

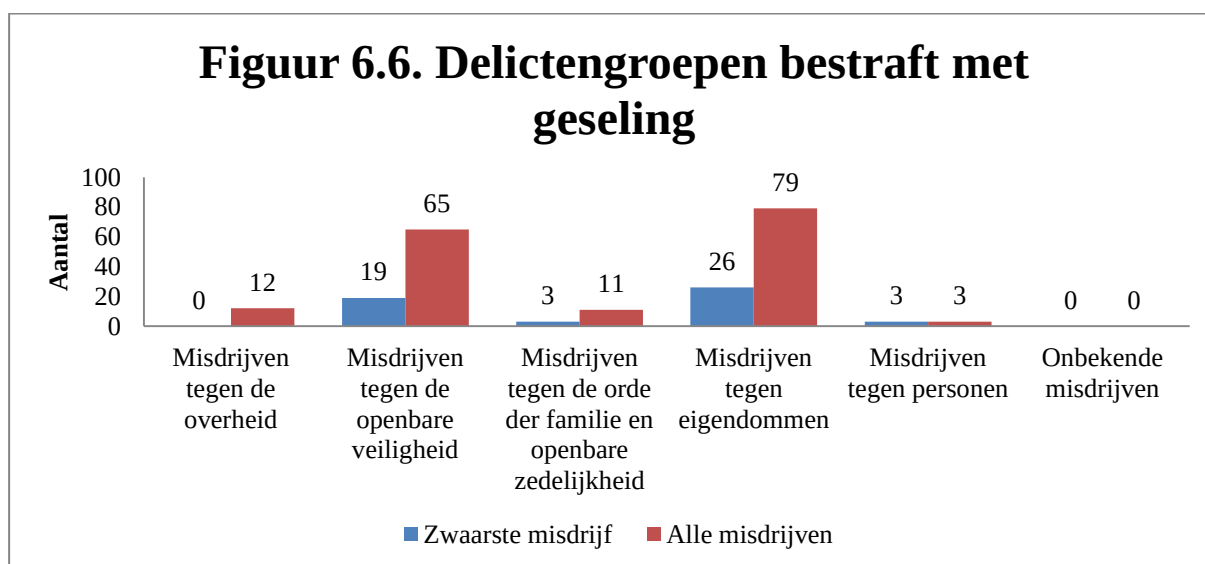
*pe roeden, ontfanghende van jder drie slaghen.*²⁸⁰ In een klein aantal vonnissen is er sprake van een geseling *tot loopende bloede.*²⁸¹

Begeleidende straffen zijn ten eerste verbanning (48 gevallen) en opsluitingen in een gevangenis of een tuchthuis (drie personen). Daarnaast worden 21 personen gebrandmerkt en één persoon geblameerd en ten slotte ontvangt één persoon een vermaning.

Jongeren, zwangere vrouwen of oude mensen worden vaak niet geseseld, maar moeten aanwezig zijn op de executie van hun mededader(s).

Bekijken we de delictengroepen, bestraft met de straf geseling in figuur 6.6., dan komen we tot de conclusie dat het vooral misdrijven tegen de openbare veiligheid, misdrijven tegen eigendommen en misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid betreft. In totaal plegen de 51 veroordeelden 170 misdrijven, wat komt op gemiddeld 3 delicten per persoon.

Figuur 6.7. maakt duidelijk dat vooral landlopers die diefstallen plegen, geseseld worden. In de criminele vonnissen staat vermeld dat van de 52 verdachten 20 *egyptenaers* zijn. Een groot aantal zijn recidivisten, gelet op het misdrijf banbreuk. Daarnaast valt op dat misdaden, zoals moord en incest, bestraft worden met geseling.

Figuur 6.7. Misdrijven bestraft met geseling			
Delictengroep	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven
Misdrijven tegen de overheid	0	0%	12 7,06%
Valsheid in geschriften	0	0%	1 0,59%
Valse naam	0	0%	5 2,94%

²⁸⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 18r-18v.

²⁸¹ Bijvoorbeeld: Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 130r-131v.

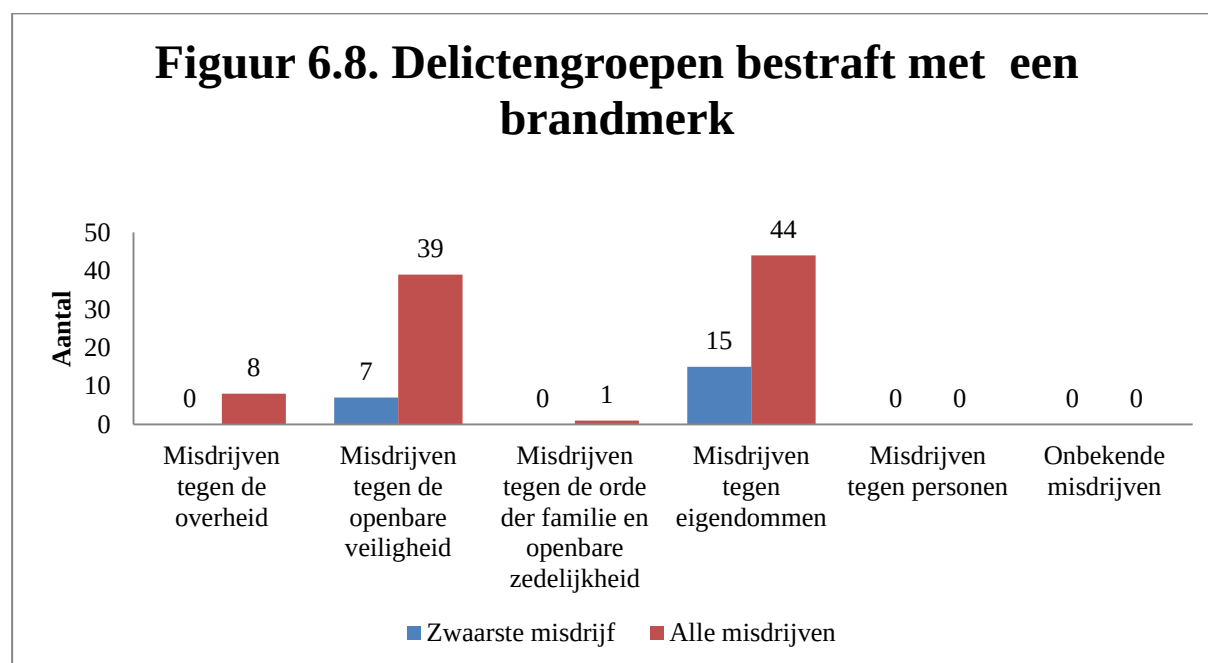
Weerspannigheid; smaad en geweld tegen gezagdragers	0	0%	1	0,59%
Zegelverbreking	0	0%	1	0,59%
Openbare rust verstoren	0	0%	1	0,59%
Ontvluchting van gevangenen	0	0%	3	1,76%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	19	37,25%	65	38,24%
Landloperij	12	23,53%	30	17,65%
Bedelarij	0	0%	20	11,76%
Banbreuk en het verbergen van brandmerken	7	13,73%	11	6,47%
Vereniging met het oogmerk om een aanslag te plegen op personen of op eigendommen	0	0%	2	1,18%
Bedreigingen met een aanslag op personen of op eigendommen	0	0%	2	1,18%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	3	5,88%	11	6,47%
Losbandige relaties	2	3,92%	7	4,12%
Overspel	0	0,00%	3	1,76%
Incest	1	1,96%	1	0,59%
Misdrijven tegen eigendommen	26	50,98%	79	46,47%
Diefstal	24	47,06%	59	34,71%
Oplichting	2	3,92%	10	5,88%
Vernietiging en verwoesting van bomen en planten	0	0%	1	0,59%
Onvermogen maken	0	0%	2	1,18%
Heling	0	0%	7	4,12%
Misdrijven tegen personen	3	5,88%	3	1,76%
Moord	2	3,92%	2	1,18%
Slagen en verwondingen	1	1,96%	1	0,59%
Onbekende misdrijven	0	0%	0	0%
Totaal	51	100%	170	100%

2. Brandmerk

De scherprechter moet 23 mensen (18 mannen en vijf vrouwen) tussen 1728-1777 brandmerken, wat neerkomt op gemiddeld vier mensen per 10 jaar.

Brandmerken slaat enerzijds op een bijkomende, onderende sanctie in haar uitwerking en anderzijds op een politiemaatregel ten einde de recidivist en ook de terugkerende banneling te kunnen herkennen. Omdat elke stad haar speciaal brandmerk bezit, kan iedere schepenbank gemakkelijk het strafblad van de delinquent van zijn of haar gelaat of rug aflezen.²⁸²

Het brandmerken geschiedt met een gloeiend ijzer op de rug van de veroordeelde, meestal de rechterschouder. Meestal wordt het wapen van de kasselrij ingebrand. Zo brandmerkt de beul François Maertens en Johannes Marens Schellijnck *met een gloijende jser op hunne rechter schouder dragende het waepn deser casselrije*.²⁸³ Andere veroordeelden (meestal dieven) krijgen een galg ingebrand.²⁸⁴ Om het merkteken te bestendigen, wrijft de beul buskruit in de wonden.²⁸⁵

De brandmerking gaat gepaard met geseling (21 personen), verbanning (22 personen) en tepronkstelling op het schavot (twee personen).

Volgens figuur 6.8. worden vooral misdrijven tegen de openbare veiligheid en misdrijven tegen eigendommen bestraft met een brandmerk. Van de 23 personen zijn de helft *egyptea-ners*. Gemiddeld pleegt een veroordeelde vier misdrijven. Figuur 6.9. toont aan dat de gepleegde misdrijven, bestraft met een brandmerk, vooral diefstal, landloperij en banbreuk zijn.

²⁸² L.T. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkel, 1947, 423.

²⁸³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 19r-21r.

²⁸⁴ Bijvoorbeeld: Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 29r-30v.

²⁸⁵ L. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkel, 1947, 424.

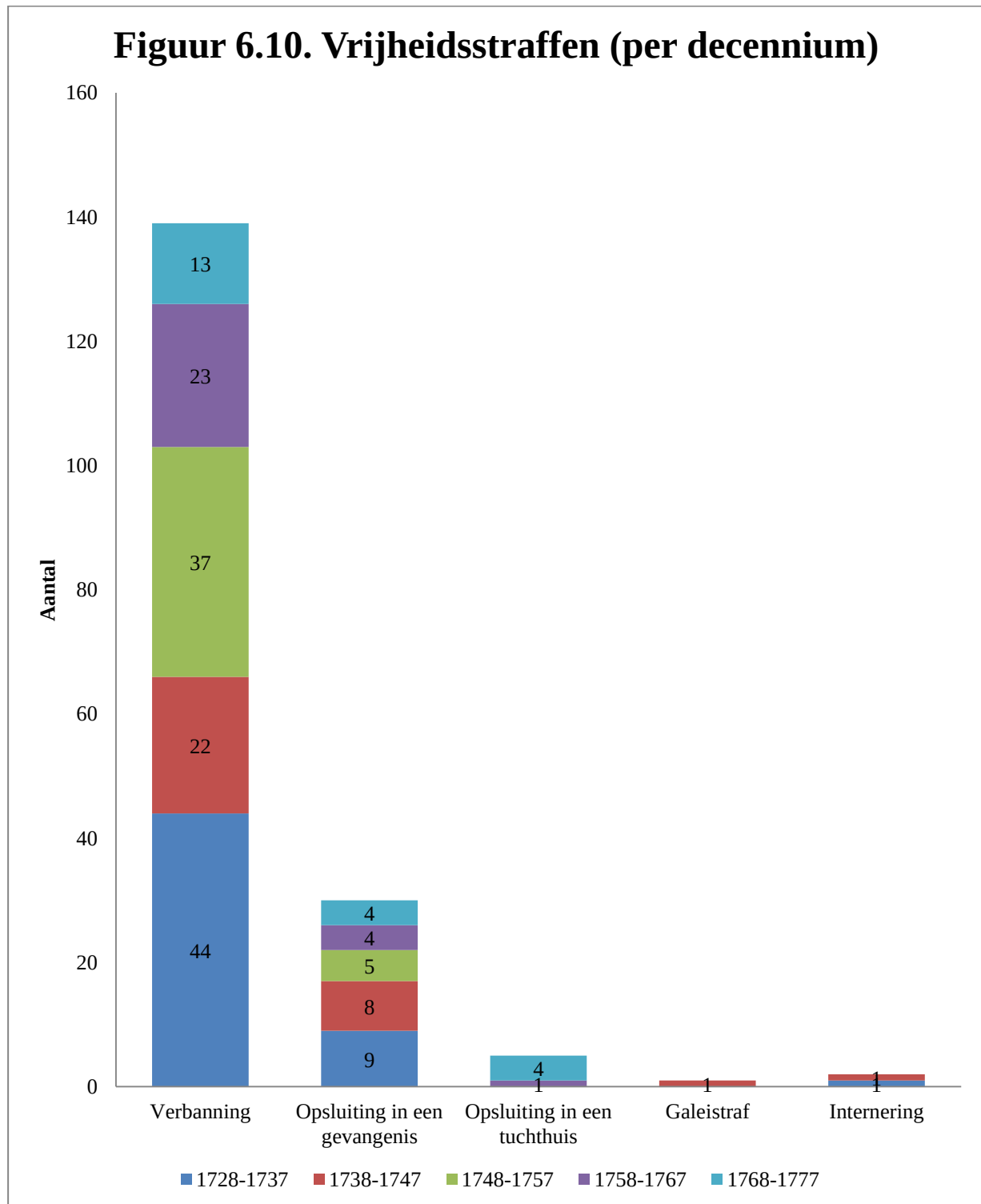
Brandmerken missen grotendeels hun doel, hetwelk er in bestaat de vagebonden en boosdoeners te doen herkennen. Het brandmerk blijft een smet, die hen buiten de gemeenschap der eerlijke lieden stelt.²⁸⁶

Figuur 6.9. Misdrijven bestraft met een brandmerk				
Delictengroep	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven	
Misdrijven tegen de overheid	0	0%	8	8,70%
Valsheid in geschriften	0	0%	1	1,09%
Valse naam	0	0%	3	3,26%
Zegelverbreking	0	0%	1	1,09%
Ontvluchting van gevangenen	0	0%	3	3,26%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	7	31,82%	39	42,39%
Landloperij	4	18,18%	16	17,39%
Bedelarij	0	0%	10	10,87%
Banbreuk en het verbergen van brandmerken	3	13,64%	9	9,78%
Vereniging met het oogmerk om een aanslag te plegen op personen of op eigendommen	0	0%	4	4,35%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	0	0%	1	1,09%
Losbandige relaties	0	0%	1	1,09%
Misdrijven tegen eigendommen	15	68,18%	44	47,83%
Diefstal	13	59,09%	30	32,61%
Oplichting	1	4,55%	10	10,87%
Onvermogen maken	1	4,55%	1	1,09%
Heling	0	0%	3	3,26%
Misdrijven tegen personen	0	0%	0	0%
Onbekende misdrijven	0	0%	0	0%
Totaal	22	100%	92	100%

²⁸⁶ L. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdragen tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkel, 1947, 425.

C. Vrijheidsstraffen

De vrijheidsstraffen zijn met 177 straffen (43%) de meest voorkomende straffen in de criminele sententies van de kasselrij Ieper. Onder de vrijheidsstraffen verstaan we ten eerste de verbanning, vervolgens de opsluiting in een gevangenis en in het tuchthuis, ten vierde de internering en ten slotte de galeistraaf.

1. Verbanning

Per 10 jaar past men de verbanning gemiddeld 28 keer toe. Met 139 veroordeelden (84 mannen en 55 vrouwen) wordt deze straf het meest toegepast. Nochtans is deze straf niet efficiënt. Het grote nadeel van de verbanning is, dat zij de criminaliteit alleen maar verplaatst naar een ander gebied en de misdadiger daarbij uit zijn vertrouwde sociale milieu haalt, zodat hij in dit vreemde gebied, waar hij moeilijk wordt aanvaard, wel verplicht is om nieuwe misdrijven te plegen om in leven te blijven.²⁸⁷

De verbanning kan niet als één algemene straf gezien worden, omdat heel wat gradaties de zwaarte van de straf bepalen. Zo bepalen de duur van de verbanning, het gebied waaruit men verbannen wordt, de bijkomende sanctie en de recidivestraf, de invloed op het leven van de banneling. In figuur 6.11. wordt het verbannen rechtsgebied in drie categorieën ingedeeld: gebannen uit de kasselrij Ieper, uit Vlaanderen, uit de Oostenrijkse Nederlanden. Onder de categorie kasselrij Ieper werden ook Ieper en twee mijlen²⁸⁸, vervolgens de provincie en heerlijkheid van Staden²⁸⁹, ten derde de ambacht van Roeselare²⁹⁰ en ten slotte West-Vlaanderen²⁹¹ geplaatst. De duur varieert van twee jaar tot levenslang.

Figuur 6.11. Verbanning: gradatie volgens duur en rechtsgebied									
Gebied Duur	Uit kasselrij Ieper			Uit Vlaanderen			Uit de Oostenrijkse Nederlanden		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
1 jaar	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2 jaar	0	2	2	0	0	0	0	0	0
3 jaar	16	0	16	0	0	0	0	0	0
4 jaar	2	1	3	0	0	0	0	0	0
5 jaar	6	2	8	0	0	0	0	1	1
6 jaar	3	3	6	0	0	0	0	0	0
9 jaar	1	1	2	0	0	0	0	0	0
10 jaar	6	3	9	1	0	1	0	0	0
11 jaar	0	0	0	1	0	1	0	0	0
12 jaar	0	1	1	1	0	1	0	0	0

²⁸⁷ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 140.

²⁸⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 85r-87v.

²⁸⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 15r-17r.

²⁹⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 28v-32v.

²⁹¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 103v-104r.

15 jaar	2	1	3	2	0	2	0	0	0
20 jaar	1	1	2	4	1	5	0	0	0
21 jaar	0	0	0	1	1	2	0	0	0
25 jaar	0	0	0	3	0	3	0	0	0
30 jaar	1	0	1	0	0	0	0	0	0
50 jaar	0	0	0	2	0	2	0	0	0
Levenslang	1	10	11	11	2	13	19	25	44
Totaal	39	25	64	26	4	30	19	26	45

In totaal worden 64 mensen verbannen uit de kasselrij Ieper, vervolgens 30 uit het Graafschap Vlaanderen en ten slotte 45 uit de Oostenrijkse Nederlanden. Houden we enkel rekening met het verbannen rechtsgebied, dan kunnen we besluiten dat de verbanning uit de kasselrij Ieper het meeste voorkomt. In die categorie komt de verbanning van drie jaar het frequentst voor (16 gevallen). Indien we ook rekening houden met de duur, dan is de meest voorkomende ban, ook de zwaarste: levenslange verbanning uit de Oostenrijkse Nederlanden (44 delinquenten).

De verbanning kan verzwaaard worden door deze te cumuleren met andere straffen. Voor hun vertrek, maken 52 van de 139 bannelingen kennis met een geseling. De scherprechter heeft daarnaast 22 personen gebrandmerkt. Naast de verbanning, ondergaan zes delinquenten een gevangenisstraf en moet één persoon een geldboete betalen. Daarnaast worden 29 personen te pronke gesteld op het schavot, blameren de kasselrijschepenen zes delinquenten en moeten twee personen vergiffenis vragen. Ten slotte wordt van twee personen de veroordeling gepubliceerd en krijgt één persoon een beroepsverbod.

De delicten waarvoor men verbannen wordt, verschillen naargelang het verbannen rechtsgebied en de duur van de ban.

Figuur 6.12. toont de misdrijven, bestraft met een korte verbanning (één tot zes jaar) uit de kasselrij Ieper. De delinquenten hebben gemiddeld twee delicten op hun geweten. Omdat de rechtbank ook korte verbanningen oplegt, kunnen we besluiten dat de kasselrijschepenenbank van Ieper ook ingeval van *civiele crimen* (misdrijven die met een civiele of een niet-kapitale straf zijn bedreigd) de criminele procesgang volgt.²⁹² Korte verbanningen worden vooral opgelegd in geval van weerspannigheid of smaad en geweld tegen gezagsdragers, banbreuk en slagen en verwondingen. Slechts in één geval betreft de delinquent een landloper. Daarnaast worden relatief veel misdrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid bestraft met een korte verbanning.

²⁹² J. MONBALLYU, “De hoofdlijnen van de criminele strafprocedure in het graafschap Vlaanderen (16e tot 18e eeuw)” in C. VAN RHEE, F. STEVENS en E. PERSOONS (eds.), *Voortschrijdend procesrecht. Een historische verkenning*, Leuven, Universitaire Pers, 2001, 67-68.

Figuur 6.12. Misdrijven bestraft met een verbanning uit de kasselrij Ieper				
Korte verbanning (1-6 jaar)		Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven
Delictengroep	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Misdrijven tegen de overheid	7	20,59%	17	23,29%
Valse naam	0	0%	1	1,37%
Weerspannigheid; smaad en geweld tegen gezagsdragers	6	17,65%	11	15,07%
Misbruik van macht	1	2,94%	1	1,37%
Zegelverbreking	0	0%	2	2,74%
Openbare rust verstoren	0	0%	1	1,37%
Ontvluchting van gevangenen	0	0%	1	1,37%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	6	17,65%	12	16,44%
Landloperij	0	0%	1	1,37%
Banbreuk en het verbergen van brandmerken	6	17,65%	6	8,22%
Bedreigingen met een aanslag op personen of op eigendommen	0	0%	5	6,85%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	3	8,82%	8	10,96%
Losbandige relaties	1	2,94%	3	4,11%
Overspel	0	0%	2	2,74%
Incest	1	2,94%	1	1,37%
Aanranding van de eerbaarheid	0	0%	1	1,37%
Verkrachting	1	2,94%	1	1,37%
Misdrijven tegen eigendommen	12	35,29%	26	35,62%
Diefstal	9	26,47%	18	24,66%
Vernietiging en verwoesting van planten en bomen	0	0%	3	4,11%
Onvermogen maken	1	2,94%	1	1,37%
Heling	2	5,88%	4	5,48%

Misdrijven tegen personen	5	14,71%	5	6,85%
Slagen en verwondingen	5	14,71%	5	6,85%
Onbekende misdrijven	1	2,94%	5	6,85%
Totaal	34	100%	73	100%

De misdrijven, bestraft met een langdurige verbanning (negen jaar-levenslang) uit de kasselrij Ieper worden weergegeven in figuur 6.13. Per persoon worden gemiddeld twee delicten gestraft. De misdrijven die in het oog springen, zijn landloperij en diefstal.

Figuur 6.13. Misdrijven bestraft met een verbanning uit de kasselrij Ieper				
Langdurige verbanning (9 jaar-levenslang)	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven	
Delictengroep	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Misdrijven tegen de overheid	0	0%	2	3,28%
Valse naam	0	0%	1	1,64%
Weerspannigheid; smaad en geweld tegen gezagsdragers	0	0%	1	1,64%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	11	37,93%	28	45,90%
Landloperij	7	24,14%	14	22,95%
Bedelarij	0	0%	2	3,28%
Banbreuk en het verbergen van brandmerken	4	13,79%	4	6,56%
Vereniging met het oogmerk om een aanslag te plegen op personen of op eigendommen	0	0%	4	6,56%
Bedreigingen met een aanslag op personen of op eigendommen	0	0%	4	6,56%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	3	10,34%	4	6,56%
Losbandige relaties	2	6,90%	3	4,92%
Overspel	1	3,45%	1	1,64%
Misdrijven tegen eigendommen	13	44,83%	25	40,98%
Diefstal	13	44,83%	21	34,43%
Vernietiging en verwoesting van planten en bomen	0	0%	1	1,64%
Heling	0	0%	3	4,92%

Misdrijven tegen personen	2	6,90%	2	3,28%
Slagen en verwondingen	2	6,90%	2	3,28%
Onbekende misdrijven	0	0%	0	0%
Totaal	29	100%	61	100%

Meer dan de helft van de bestrafte misdrijven met een verbanning uit het Graafschap Vlaanderen, betreft misdrijven tegen eigendommen. Daarnaast maken misdrijven tegen de overheid, misdrijven tegen de openbare veiligheid, misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid en ten slotte misdrijven tegen personen *grosso modo* elk 10% uit. Twee kindermoordenaars worden gestraft met een levenslange verbanning uit Vlaanderen.²⁹³ Gemiddeld pleegt één persoon 2,5 delicten.

Figuur 6.14. Misdrijven bestraft met een verbanning uit het Graafschap Vlaanderen				
Delictengroep	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Misdrijven tegen de overheid	2	6,67%	7	9,46%
Valsheid in geschriften	1	3,33%	2	2,70%
Weerspelligheid; smaad en geweld tegen gezagdragers	0	0%	1	1,35%
Misbruik van macht	1	3,33%	1	1,35%
Zegelverbreking	0	0%	1	1,35%
Verstoren van de openbare rust	0	0%	1	1,35%
Ontvluchting van gevangenen	0	0%	1	1,35%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	5	16,67%	10	13,51%
Landloperij	0	0%	3	4,05%
Banbreuk en het verbergen van brandmerken	4	13,33%	4	5,41%
Bedreigingen met een aanslag op personen of op eigendommen	1	3,33%	3	4,05%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijk-	2	6,67%	8	10,81%

²⁹³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217-218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 43r-44v, resp. 1771-1789, 10v-14r.

heid				
Losbandige relaties	0	0%	4	5,41%
Overspel	0	0%	2	2,70%
Incest	1	3,33%	1	1,35%
Prostitutie	1	3,33%	1	1,35%
Misdrijven tegen eigendommen	14	46,67%	42	56,76%
Diefstal	11	36,67%	32	43,24%
Oplichting	1	3,33%	1	1,35%
Brandstichting	1	3,33%	1	1,35%
Vernietiging en verwoesting van bomen en planten	0	0%	1	1,35%
Onvermogen maken	1	3,33%	2	2,70%
Heling	0	0%	5	6,76%
Misdrijven tegen personen	6	20,00%	6	8,11%
Moord	2	6,67%	2	2,70%
Doodslag	2	6,67%	2	2,70%
Slagen en verwondingen	2	6,67%	2	2,70%
Onbekende misdrijven	1	3,33%	1	1,35%
Totaal	30	100%	74	100%

De personen die uit de Nederlanden worden geleid zijn vooral landlopers en bedelaars, al dan niet gecombineerd met banbreuk en diefstal (figuur 6.15.). De enige persoon die niet levenslang verbannen wordt, wordt veroordeeld wegens slagen en verwondingen en bedreigingen. Gemiddeld pleegt een delinquent drie misdrijven.

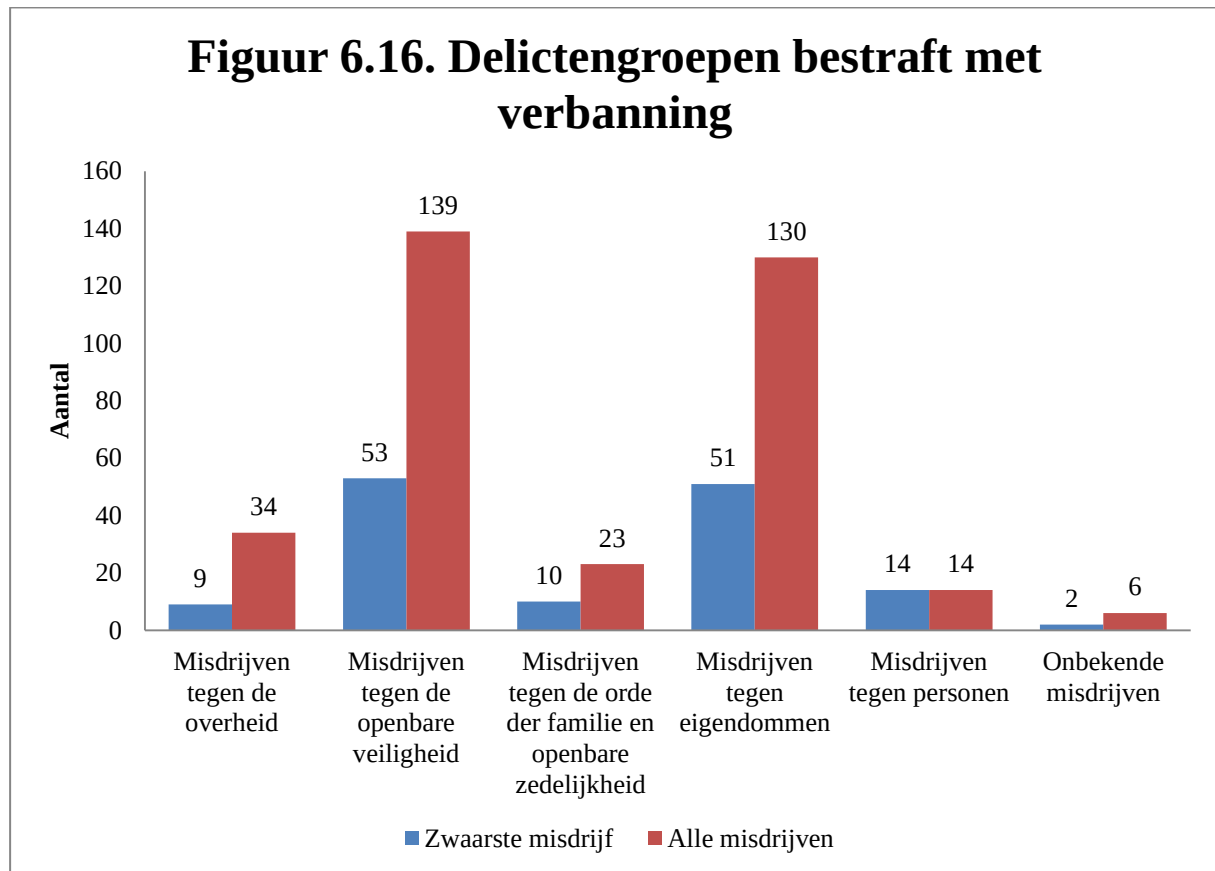
Figuur 6.15. Misdrijven bestraft met de verbanning uit de Nederlanden				
Delictengroep	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Misdrijven tegen de overheid	0	0%	8	5,80%
Valsheid in geschriften	0	0%	1	0,72%
Valse naam	0	0%	5	3,62%
Ontvluchting van gevangenen	0	0%	2	1,45%

Misdrijven tegen de openbare veiligheid	31	67,39%	89	64,49%
Landloperij	26	57%	43	31,16%
Bedelarij	0	0%	29	21,01%
Banbreuk en het verbergen van brandmerken	5	10,87%	11	7,97%
Vereniging met het oogmerk om een aanslag te plegen op personen of op eigendommen	0	0%	5	3,62%
Bedreigingen met een aanslag op personen of op eigendommen	0	0%	1	0,72%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	2	4%	3	2,17%
Losbandige relaties	2	4%	2	1,45%
Overspel	0	0%	1	0,72%
Misdrijven tegen eigendommen	12	26,09%	37	26,81%
Diefstal	11	23,91%	24	17,39%
Oplichting	1	2,17%	10	7,25%
Heling	0	0%	3	2,17%
Misdrijven tegen personen	1	5,88%	1	0,72%
Slagen en verwondingen	1	2,17%	1	0,72%
Onbekende misdrijven	0	0%	0	0%
Totaal	46	100%	138	100%

Wanneer we de misdrijven van deze verschillende categorieën samenbrengen (figuur 6.16.), vormen de misdrijven tegen de openbare veiligheid en de misdrijven tegen eigendommen de grootste uitschieters.

Meestal wordt de banneling een bepaalde tijd gegund om het uitgezette gebied te verlaten. In de meeste gevallen staat de precieze duur in de criminele sententies vermeld. De duur hangt af van de grootte van het gebannen rechtsgebied. Zo worden François Tibianus en zijn mededaders verbannen uit de kasselrij Ieper en de Oostenrijkse Nederlanden en dragen de kasselrijschepenen hen op om binnen de 24 uur de kasselrij te verlaten en binnen de vier dagen de

Oostenrijkse Nederlanden, op peine van ghestraft te worden volghens het rigeur van het placet van den 29^{en} decembre 1725.²⁹⁴

De tenuitvoerlegging van verbanning kan op een bijzondere wijze geschieden ingeval de persoon op verstek is veroordeeld. Zo veroordeelt de rechtbank Charles en Gheeraert Driessens tot een verbanning *ten eeuwichen daghe uijt dese provincie van Vlaenderen*. Omdat ze op de vlucht zijn, *sal dese jehenwoordighe sententie in hun regard gheschreven sijnde op een tafe-reel ghehanghen worden door den officier vande hooghe justitie aen een galghe, die ten dien effecte sal gheplant worden voor het casselrijehuijs op de plaetse ordinaire*.²⁹⁵ De tenuitvoerlegging van de straffen van François Maertens en Joannes Marcus Schellijnck geschiedt op dezelfde wijze.²⁹⁶

2. Opsluiting in de gevangenis

In totaal worden 30 personen (20 mannen en 10 vrouwen) als vorm van bestraffing opgesloten in de gevangenis. Deze sanctie wordt gemiddeld zes keer toegepast per decennium. De ge-

²⁹⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°29r-30v.

²⁹⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 3v-5r.

²⁹⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 19r-21r.

vangenis in Ieper situeert zich in de vroegmoderne tijd in een klein straatje tussen de Grote Markt en de Sint-Jacobsstraat.²⁹⁷

In de vroegmoderne tijd speelt de gevangenisstraf slechts een ondergeschikte rol. In het gevangeniswezen worden enkel verdachten, schuldenaars en krijgsgevangenen opgesloten.²⁹⁸ Men kent met andere woorden wel de gevangenis als bewarende maatregel, met name om iemand tijdens zijn straf te verhinderen dat hij zal ontsnappen of als dwangmaatregel om iemand zijn geldboete te laten betalen. Daarnaast veroordelen strafrechters, hierbij geïnspireerd door de kerkelijke rechtbanken, uitzonderlijk de misdadiger tot een korte gevangenisstraf voor een klein misdrijf.²⁹⁹

Op één geval na zijn het allemaal korte gevangenisstraffen. De opgesloten dagen zijn drie dagen (vier personen), vijf dagen (twee personen), acht dagen (14 personen), 14 dagen (acht personen) en ten slotte 15 dagen (twee personen). Een uitzondering op deze korte gevangenisstraffen betreft het feit dat de geheime raad de doodstraf van Pieter Baillieul omzet in een eeuwigdurende opsluiting in de gevangenis van Ieper.³⁰⁰ Bij 15 misdadigers vermelden de criminele sententies dat de misdadigers op water en brood zullen leven. Zo dient Thomas de Leu opgesloten te worden *in eene muijte te waeter ende te broodt ten Saelhove ghedeurende vijftien daeghen*.³⁰¹ Twee misdadigers, Jan Stalens en Philips Catteau, dienen in afzonderlijke cellen hun gevangenisstraf te ondergaan. De rechters veroordelen ze *gheleijt te worden door de casselrije gasten inde vanghenisse deser zaele ende casselrije, ende aldaer ghestelt te worden jder in eene separate muite alwaer sij sullen verblijven den tijdt van eene weke, ende noch eene weke daer naer separatelijck jder in eene caemer ten waeter ende ten broode*.³⁰² Ten slotte dienen drie personen te verblijven in *in eene donckere muijte*.³⁰³

Vier personen worden enkel en alleen veroordeeld tot een gevangenisstraf. Naast de opsluiting in de gevangenis, worden drie mensen gegeseld, zes personen verbannen, negen personen tentoongesteld op een schavot, 15 mensen geblameerd, vijf personen vermaand en zeven misdadigers dienen vergiffenis te vragen. Eén iemand wordt opgesloten in een tuchthuis en een andere persoon dient een geldboete te betalen. Ten slotte wordt bij zeven personen de veroordeling gepubliceerd.

Bekijken we de delictengroepen waarvoor men veroordeeld is, dan komen we tot de conclusie dat vooral misdrijven tegen eigendommen hoog scoren, gevolgd door misdrijven tegen de overheid (figuur 6.17.). Uit figuur 6.18. kunnen we halen dat de voornaamste misdrijven diefstal, het verstoren van de openbare rust en bosschending zijn.

²⁹⁷ R. OPSOMMER, *Waar is de tijd. 2000 jaar de Westhoek. Misdaad en straf*, XII, Zwolle, Waanders Uitgevers, 2006, 285.

²⁹⁸ W. DEPREEUW, *Landloperij, bedelarij en thuisloosheid. Een socio-historische analyse van repressie, bijstand en instellingen*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1988, 171.

²⁹⁹ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 141.

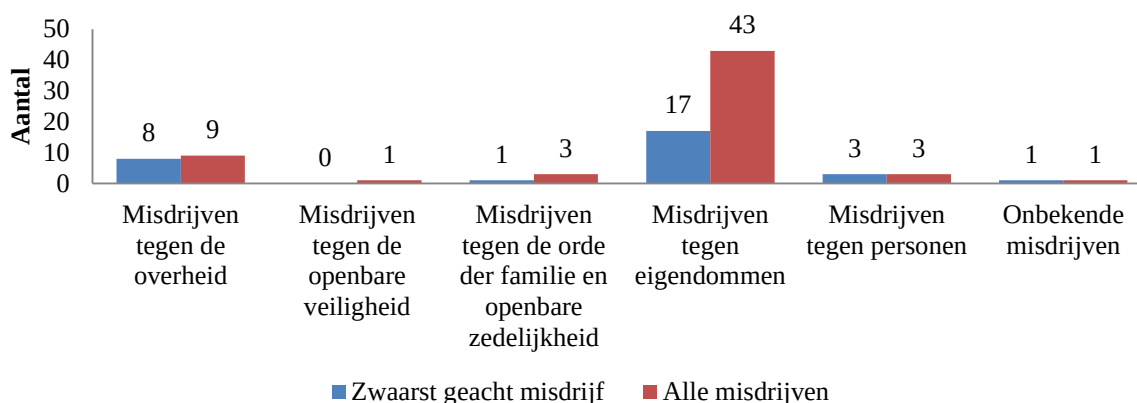
³⁰⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 32r-33r.

³⁰¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 101v-102r.

³⁰² Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 14v-15v.

³⁰³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f°

Figuur 6.17. Delictengroepen bestraft met een opsluiting in de gevangenis

Figuur 6.18. Misdrijven bestraft met een opsluiting in de gevangenis

Delictengroep	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven	
Misdrijven tegen de overheid	8	26,67%	9	15,00%
Weerspannigheid; smaad en geweld tegen gezagdragers	1	3,33%	2	3,33%
Openbare rust verstoren	7	23,33%	7	11,67%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	0	0,00%	1	1,67%
Bedreigingen met een aanslag op personen of op eigendommen	0	0%	1	1,67%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	1	3,33%	3	5,00%
Overspel	0	0%	1	1,67%
Aanranding van de eerbaarheid	0	0%	1	1,67%
Verkrachting	1	3,33%	1	1,67%
Misdrijven tegen eigendommen	17	56,67%	43	71,67%
Diefstal	11	36,67%	29	48,33%
Afpersing	2	6,67%	2	3,33%
Vernietiging en verwoesting van bomen en planten	3	10,00%	8	13,33%
Heling	1	3,33%	4	6,67%

Misdrijven tegen personen	3	10,00%	3	5,00%
Slagen en verwondingen	3	10,00%	3	5,00%
Onbekende misdrijven	1	3,33%	1	1,67%
Totaal	30	100%	60	100%

3. Opsluiting in een tuchthuis

Vanaf 1759 komt de opsluiting in het tuchthuis voor. Vijf personen (drie mannen en twee vrouwen) worden hiertoe veroordeeld.

Het oude paradigma ziet de hedendaagse gevangenis als een door verlichte hervormers bedacht instrument tot humanisering van een traditionele, door wrede lijf- en doodstraffen gekenmerkte repressie. Volgens SPIERENBURG³⁰⁴ daarentegen, is de moderne gevangenis, als belangrijke strafvorm niet een plots uit het niets opduikend *nova*, maar het eindpunt van een ontwikkeling die in de 16e eeuw begonnen is met de oprichting van de eerste tuchthuizen.³⁰⁵

De tuchthuizen worden sporadisch opgericht met als doel personen die op één of andere wijze overlast bezorgen aan de maatschappij of daarin niet naar behoren participeren, te verwijderen van de gemeenschap en in een tuchthuis aan het werk te zetten. Het tuchthuis in Ieper wordt in 1626 gesticht. Deze instellingen bieden echter geen definitieve oplossing voor armoede en landloperij en hun geschiedenis is wisselvallig.³⁰⁶ Pas op het einde van de 18^e eeuw worden in de Oostenrijkse Nederlanden pogingen gedaan om de gevangenisstraf te veralgemenen, dit onder invloed van Goswin de Fierlant en Vilain XIII. Dat leidt tot de oprichting van twee nieuwe correctiehuizen in Gent en Vilvoorde.³⁰⁷

Telkens worden de delinquenten veroordeeld tot een korte opsluiting (één tot vier jaar). In één geval betreft het een lange opsluiting van 10 jaar.³⁰⁸ De criminele sententies vermelden van vier verdachten de leeftijd, deze varieert tussen de 13 en 18 jaar. In de criminele sententie van 30 september 1776 valt af te leiden dat de broer en zus, die worden opgesloten in het *huijs van correctie*, geen ideale thuissituatie hebben. Zo wordt hun moeder berispt door de kasselrijschepenen, omdat ze gestolen goederen aanneemt van haar kinderen, *mitsgaeders van wel geweten te hebben van het begaen der dieften door haere voorn^e twee kinderen Pieter Norbertus ende Pieternelle Therese Noijez ende in plaetse van hun naer behooren daerover te heb-*

³⁰⁴ Zie hiervoor P. SPIERENBURG, "The sociogenesis of confinement and its development in early modern Europe" in P. SPIERENBURG (ed.), *The emergence of carceral institutions: prisons, galleys and lunatic asylums 1550-1900*, Rotterdam, Erasmus universiteit, 1984, 9-77.

³⁰⁵ P. NEFORS, "Goswin de Fierlant (1735) en de problematiek van gevangeniswezen, landloperij en bedelarij: een aspect van de strafrechtshervorming in de Zuidelijke Nederlanden", *Panopticon* 1990, 125.

³⁰⁶ F. VANHEMELRYCK, *Marginalen in de geschiedenis. Over beulen, joden, hoeren, zigeuners en andere zondebokken*, Leuven, Davidsfonds, 2004, 35-36.

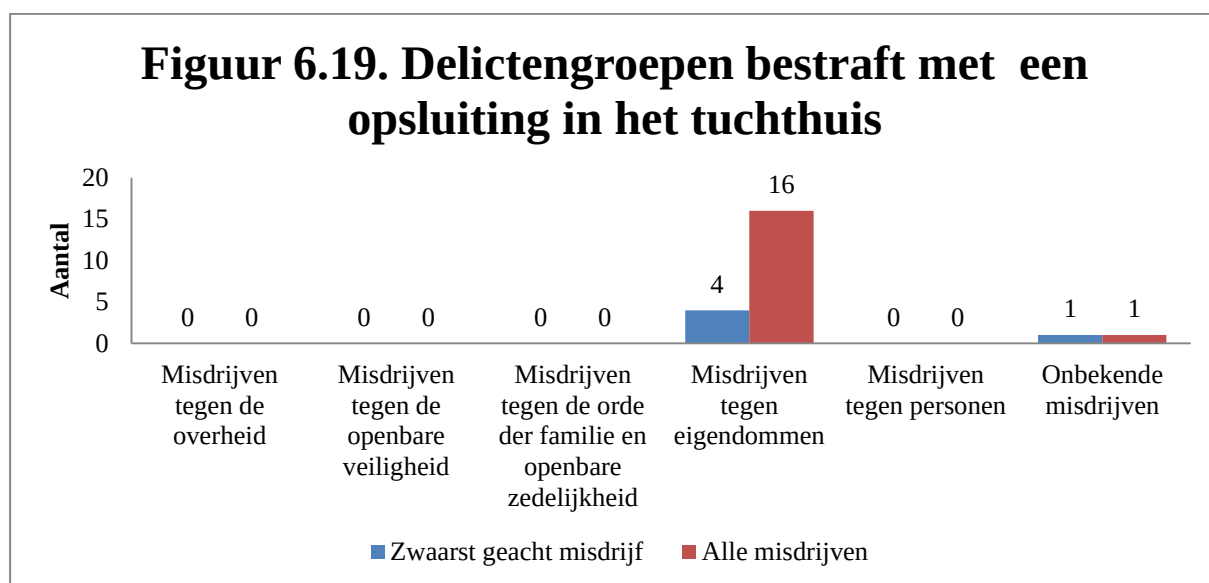
³⁰⁷ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 141.

³⁰⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 110v-111r.

ben gecorrigeert, integendeel hun daer inne te hebben gefavoriseerd.³⁰⁹ Hieruit valt de opvoedende functie te leiden van het tuchthuis.

Eén delinquent wordt voor de opsluiting in het tuchthuis geseseld, een andere persoon dient een korte gevangenisstraf te ondergaan en ten slotte dient een veroordeelde tentoongesteld te worden. De overige twee personen zijn enkel veroordeeld tot een opsluiting in het tuchthuis.

Figuren 6.19. en 6.20. tonen aan dat enkel misdrijven tegen eigendommen (diefstal en heling) bestraft worden met een opsluiting in het tuchthuis.

Figuur 6.20. Misdrijven bestraft met een opsluiting in het tuchthuis				
Delictengroep	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven	
Misdrijven tegen de overheid	0	0%	0	0%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	0	0%	0	0%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	0	0%	0	0%
Misdrijven tegen eigendommen	4	80%	16	94,12%
Diefstal	4	80%	14	82,35%
Heling	0	0%	2	11,76%

³⁰⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 32v-19r.

Misdrijven tegen personen	0	0%	0	0%
Onbekende misdrijven	1	20%	1	5,88%
Totaal	5	100%	17	100%

4. Internering van geestesgestoorden

De kasselrijschepenen interneren twee geestesgestoorden. In 1732 beoordelen de kasselrijschepenen Pieter vande Vivere *crancksinnigh ende doolende in sijne verstant ende dat sij hem inghevolghe dies, niet teghenstaende hij ten vollen overtuight ende overwonnen is begaen te hebben de faiten ten processe vermeldt, ontlasten vande straffe naer rechte, placcaeten ende costuijme*. De strafbare feiten staan niet vermeld in het vonnis. Vandaar dat de rechters beslissen om Pieter vande Vivere, *om alle dierghelijcke ende andere ghevaerelijcke moetwillighe den ten opsichte van den persoon van den ghemelden vande Vivere in het toecommende te voorkomen, in sekerheijt, levenslang op te sluiten in de gevangenis en te onderhouden*. Onder deze criminele sententie schrijft de griffier in 1733 dat de kasselrijschepenen een Pieter vanden Vivere bezoekje hebben gebracht in de gevangenis en ontdekt hebben dat hij is *herstelt van sijne imbeciliteit in den gheest*. Vandaar dat Pieter vanden Vivere *gheslaeckt sal worden ende gestelt in liberteijt uijt vanghenisse om daer van te jouisceren soo langhe als hij bij sijn verstandt sal sijn ende niet vervallen in sijne voorighe crancksinnigheijt*. In dat geval dient hij opnieuw opgesloten te worden.³¹⁰ Daarenboven wordt ook Jean François du Mortier geïnterneerd in *une maison forte*.³¹¹

5. Galeistraf

De galeistraf of de opzending naar de koninklijke galeien wordt één maal uitgesproken. Ondanks zijn eerder uitgesproken verbanning door de stadschepenbank van Kortrijk, blijft Pierre Thibaut Josaphat Jacquemet het land te doorlopen. Daarnaast leeft hij in ongehuwde staat samen met Petrouille Goeman en heeft twee maal een valse naam gebruikt. Vandaar dat hij op 24 december 1746 wordt veroordeeld *a être mené et conduit aux galeres du Roi pour y servir comme forçat l'espace de neuf ans*.³¹²

D. Vermogensstraffen

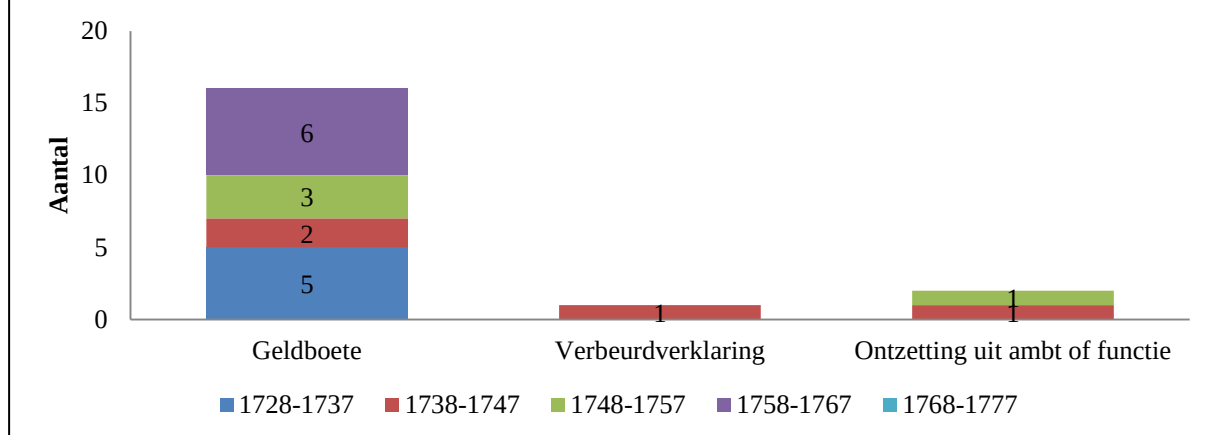
Slecht in 19 gevallen (5%) wordt een vermogensstraf opgelegd. Deze bestaan uit de geldboete, de verbeurdverklaring en het beroepsverbod.

³¹⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 23r-24v.

³¹¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 76v-77r.

³¹² Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 78v-80v.

Figuur 6.21. Vermogensstraffen (per decennium)

1. Geldboete

In totaal worden 15 mannen en één vrouw veroordeeld tot het betalen van een geldboete. Per decennium wordt deze straf gemiddeld drie maal opgelegd. Tijdens het laatste onderzochte decennium (1767-1777) dient niemand een geldboete te betalen. De te betalen bedragen liggen tussen 10, 30 en 60 *ponden parisis*.

De geldboete is een civiele straf (of niet-kapitale straf), dat *civiele crimen* bestraft. Volgens MONBALLYU volgt de rechtbank dan de civiele procesgang, maar de kasselrijschepbank van Ieper volgt in dit geval de criminele procesgang.³¹³

De rechters leggen aan negen personen enkel en alleen een geldboete op. Twee personen worden geblameerd en vier andere ontvangen een vermaning, waarvan één van de vier ook vergiffenis moet vragen en een andere gevangenisstraf moet uitzitten. Daarenboven wordt één delinquent verbannen, dienen drie mensen brood te geven aan de kerk voor de armen, wordt één iemand verbeurdverklaard en ten slotte wordt één misdadiger ontheven uit zijn ambt.

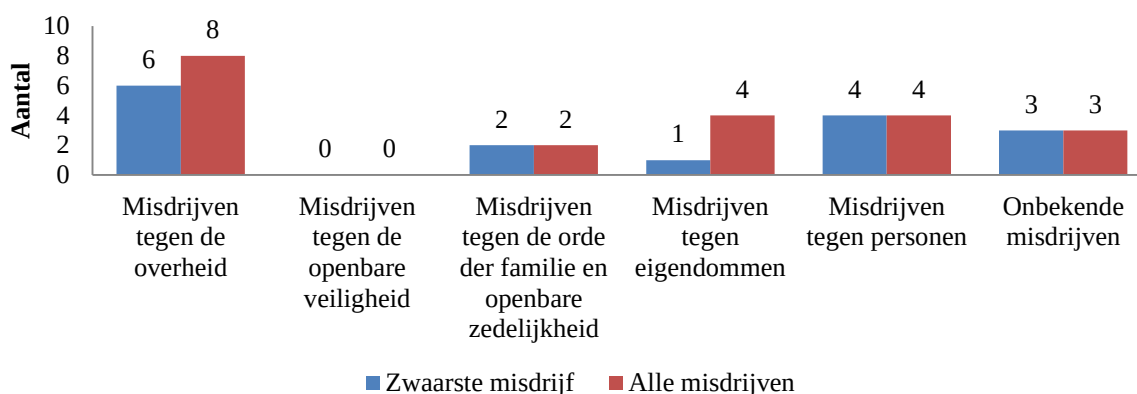
Bekijken we figuren 6.22. en 6.23., dan kunnen we ontdekken dat in totaal 16 personen 21 delicten plegen. De delicten tegen de overheid maken het grootste aandeel uit, gevolgd door de misdrijven tegen eigendommen en tegen personen. Geen misdrijven tegen de openbare veiligheid worden bestraft met de geldboete.

In drie gevallen betreffen de veroordeelden *poorters ende inwoonders der stede van Ieper*, wat eigenaardig is gelet op het feit dat voor deze personen normaal de stadsschepbank van Ieper personeel bevoegd is. Waarvoor ze veroordeeld zijn, is niet bekend.³¹⁴

³¹³ J. MONBALLYU, "De hoofdlijnen van de criminele strafprocedure in het graafschap Vlaanderen (16^e tot 18^e eeuw)" in C. VAN RHEE, F. STEVENS en E. PERSOONS (eds.), *Voortschrijdend procesrecht. Een historische verkenning*, Leuven, Universitaire Pers, 2001, 67-68.

³¹⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententie van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 116v-117r.

Figuur 6.22. Delictengroepen bestraft met een geldboete

Figuur 6.23. Misdrijven bestraft met een geldboete

Delictengroep	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven	
Misdrijven tegen de overheid	6	38%	8	38,10%
Valsheid in geschriften	0	0%	1	4,76%
Weerspannigheid; smaad en geweld tegen gezagdragers	4	25%	5	23,81%
Misbruik van macht	2	12,50%	2	9,52%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	0	0%	0	0%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	2	12,50%	2	9,52%
Overspel	2	12,50%	2	9,52%
Misdrijven tegen eigendommen	1	6,25%	4	19,05%
Vernietiging en verwoesting van bomen en planten	0	0%	3	14,29%
Onvermogen maken	1	6,25%	1	4,76%
Misdrijven tegen personen	4	25%	4	19,05%
Slagen en verwondingen	4	25%	4	19,05%
Onbekende misdrijven	3	19%	3	14%
Totaal	16	100%	21	100%

2. Verbeurdverklaring

De algemene confiscatie van alle goederen van de misdadiger wordt vaak samen met een doodstraf of lange verbanning uitgesproken.³¹⁵ Hier wordt enkel rekening gehouden met de uitdrukkelijke veroordelingen tot confiscatie. Er is sprake van één bijzondere verbeurdverklaring: Pieter Jacobus Bouten, *provisionelen griffier sindieq der prochie van Passchendaele*, maakt misbruik van zijn functie en fraudeert. Vandaar dat hij alle *pampieren, die hij onder hem heeft concernerende de prochie, kercke, ofte disch van Passchendaele* onmiddellijk dient in te leveren bij de hoofdman.³¹⁶

3. Ontzetting uit een ambt of functie

Twee personen worden als straf uit hun ambt ontzet. In beide gevallen misbruiken ze hun macht in uitoefening van dat ambt. Zo wordt Jacobus Ignatius Claude Baijaert *vervallen vande griffie synciael der prochie van Langemarcq ende inhabil tot oeffenen eenigherhaude publique fonction*. Vervolgens wordt hij verbannen uit het Graafschap Vlaanderen gedurende 20 jaar.³¹⁷ De kasselrijschepenen verklaren Pieter Jacobus Bouten *inhabil om de griffie sindieq van Passchendaele, ende om eenighe andere publique fonctionen te besitten binnen dese cassellerie ghedeurende den tijdt van ses jaeren toecommende*. Naast een bijzondere verbeurdverklaring moet hij een geldboete betalen.³¹⁸

E. Onterende straffen

Naast of totaal onafhankelijk van een lijfstraf, een vrijheidsstraf of een vermogensstraf leggen de strafrechters van de vroegmoderne tijd soms een onterende straf op, waarvan wij de draagwijdte niet altijd meer zo goed snappen. Schandstraffen, erestraffen of onterende straffen hebben namelijk tot doel de delinquent publiek te schande te maken, in zijn eer te treffen, te ontteren of eerloos te maken.³¹⁹

In feite heeft iedere straf, zeker in het geval van een openbare uitvoering, een ontarend karakter, zodat ook lijfstraffen en doodstraffen tot de schandstraffen *sensu lato* gerekend kunnen worden. Maar in tegenstelling tot de lijf- en doodstraffen, waar het hoofddoel ligt in het lichamelijk uitboeten van een schuld, wil men met de schandstraffen in de eerste plaats de veroordeelde moreel treffen. Vandaar dat schandstraffen in de meest strikte zin van het woord kunnen gedefinieerd worden als onterende of erestraffen ingeval deze straffen tot (hoofd)doel hebben iemand in zijn eer te treffen door hem weliswaar in het openbaar te vernederen, maar zonder dat hem ook maar één haar wordt gekrenkt, dit wil zeggen zonder dat het vonnis ook nog een lichamelijke kastijding door de beul oplegt (in dat geval spreekt men van lijfstraffen).³²⁰

³¹⁵ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 139.

³¹⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 72r-72v.

³¹⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 96v-98r.

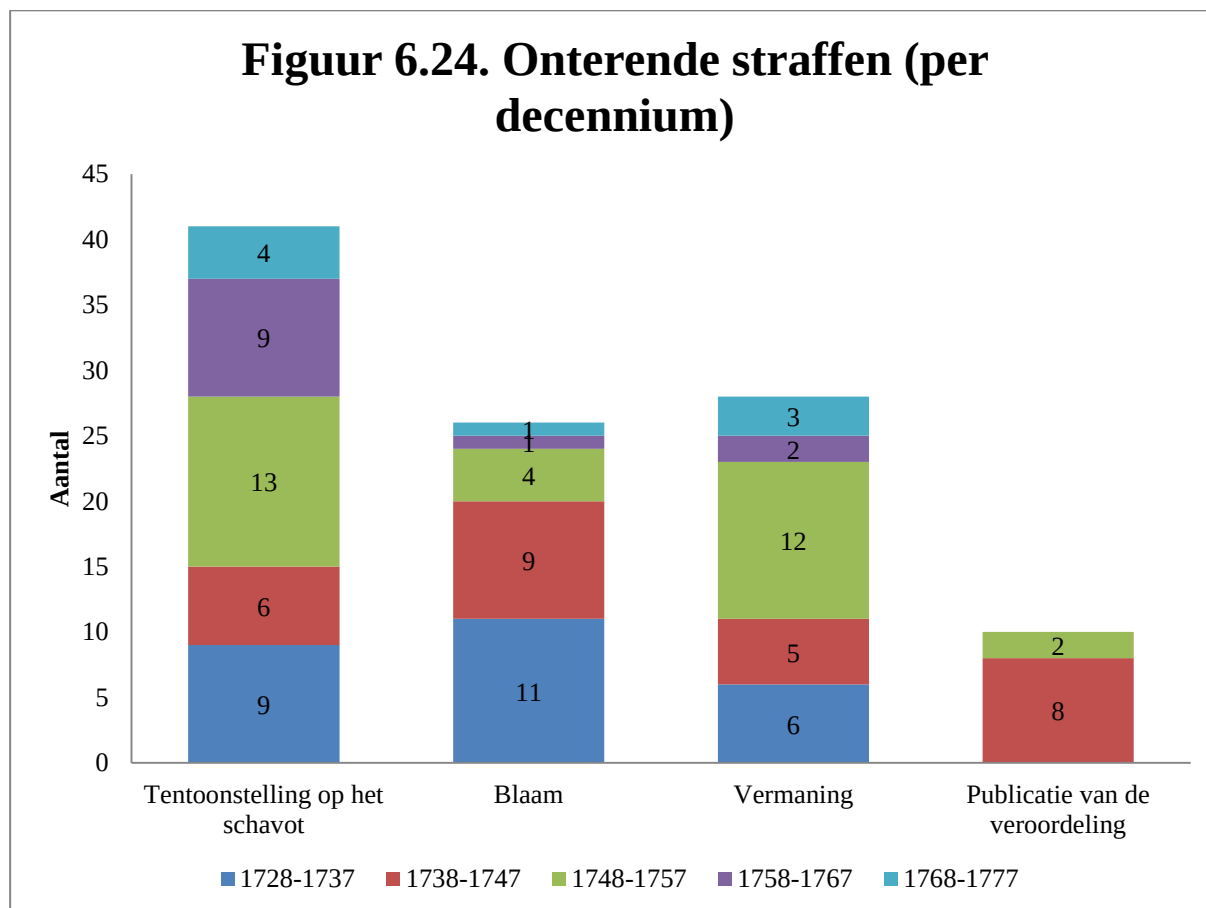
³¹⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 72r-72v.

³¹⁹ P. DE WIN, "De schandstraffen in het Oud-Belgisch strafrecht", *De Leiegouw* 1986, 282-283.

³²⁰ P. DE WIN, "De schandstraffen in het Oud-Belgisch strafrecht", *De Leiegouw* 1986, 282-283.

In de 17^e en 18^e eeuw wordt het gamma van schandstraffen beperkter en worden ze minder frequent uitgesproken als bijkomende straf en zelfs zelden als hoofdstraf. Toch is er in de 2^e helft van de 18^e eeuw weer een heropleving van de schandstraffen merkbaar.³²¹

Figuur 6.24. geeft de 105 onderende straffen (25%) van de kasselrij Ieper weer. We onderscheiden de tentoonstelling op het schavot, de blaam, de vermaning en de publicatie van de veroordeling.

1. Tepronkstelling op het schavot

De tepronkstelling of tentoonstelling op het schavot bestaat erin om iemand bij wijze van straf in het openbaar goed zichtbaar op te stellen ten einde de persoon aan de publieke spotting over te leveren. De rol van het publiek is zeer belangrijk: naast scheldwoorden en hoon-gelach, wordt de delinquent vaak begooid met allerlei smurrie, gaande van rotte eieren, fruit en groenten tot modder en straatvuil.³²² In totaal worden 41 delinquenten (20 mannen en 21 vrouwen) tentoongesteld op het schavot. Per decennium komt de tentoonstelling op het schavot gemiddeld acht keer voor.

Volgens de vonnissen gebeurt de tepronkstelling op het *pilorijn* of de schandpaal. De benamingen *pilorijn* of schandpaal worden voorbehouden aan permanente, losstaande toestellen

³²¹ P. DE WIN, "De schandstraffen in het Oud-Belgisch strafrecht", *De Leiegouw* 1986, 286.

³²² P. DE WIN, *De schandstraffen in het wereldlijk strafrecht in de Zuidelijke Nederlanden van de Middeleeuwen tot de Franse Tijd bestudeerd in Europees perspectief*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 113-154.

van het monumentalere type.³²³ In 18^e eeuw betreft de schandpaal van Ieper een zuilkaak:³²⁴ een kaak in de vorm van een houten of stenen zuil of paal met halsijzer. Het gaat met andere woorden over een werkelijke schandpaal.³²⁵ De tepronkstelling gebeurt op een publieke plaats. De schandpaal die gebruikt wordt ter uitvoering van de criminele sententies van de kasselrij Ieper staat opgesteld op de Grote Markt ten oosten van het 'Nieuwerck' en de Lakenhalle. Deze schandpaal wordt in 1793 door Franse troepen omvergeworpen.³²⁶

Men wordt tijdens de tentoonstelling doorgaans behangen met verschillende voorwerpen en/of getooid met speciale hoofddekseis ten einde het gepleegde misdrijf aan het kijklustige publiek duidelijk te maken. Zo moeten Isabelle Therese de Zeure en haar kinderen omwille van weerspannigheid gedurende twee uur op het *pilorin* tentoongesteld worden, *elck op hunne borst een opschrift met dese woorden wederspannigh aende justitie* en het gehanteerde wapen in de hand.³²⁷ Clement, Pieter en Ferdinande Noijé worden gestraft, omdat ze *elseplanten* gestolen hebben. Ze worden gedurende twee uur tepronkgesteld bekleed met een deel van de plantjes.³²⁸ In andere gevallen wordt men bekleed *met roeden*.³²⁹

De duur van de tepronkstelling wordt in de meeste gevallen uitdrukkelijk in het vonnis vermeld en varieert van één tot twee uur. In de meeste gevallen vindt de tepronkestellingsstraf plaats over de middag. Zo worden Marie Tracoen en Joanna Threse Bollaert tentoongesteld op het schavot *van den twaelf uren tot den een uren naer noene*.³³⁰

Er wordt weinig rekening gehouden met de leeftijd van de delinquent, zodat ook kinderen worden te pronk gesteld. Soms wordt de tepronkestellingsstraf als een mildere straf opgelegd ter vervanging van een normaal gebruikelijke zwaardere straf, wanneer de rechters rekening willen houden met verzachtende omstandigheden, met de zeer jeugdige leeftijd, de hoge ouderdom van de delinquent of met een zwangerschap van de delinquente. Het komt niet zelden voor dat men in zo'n geval gedwongen wordt om toe te kijken wanneer medeplichtigen of verwachten hun zwaardere straf moeten ondergaan.³³¹ Hier is sprake van bij 17 delinquenten (vijf mannen en 12 vrouwen).

³²³ P. DE WIN, *De schandstraffen in het wereldlijk strafrecht in de Zuidelijke Nederlanden van de Middeleeuwen tot de Franse Tijd bestudeerd in Europees perspectief*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 1991, 113.

³²⁴ P. DE WIN, *Inventaris van de feodale schandpalen op het Belgisch grondgebied. 2: Provincies Oost- en West-Vlaanderen*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 1996, 165.

³²⁵ P. DE WIN, *De schandstraffen in het wereldlijk strafrecht in de Zuidelijke Nederlanden van de Middeleeuwen tot de Franse Tijd bestudeerd in Europees perspectief*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 1991, 121.

³²⁶ P. DE WIN, *Inventaris van de feodale schandpalen op het Belgisch grondgebied. 2: Provincies Oost- en West-Vlaanderen*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 1996, 164.

³²⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 94r-95r.

³²⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 87v-88r.

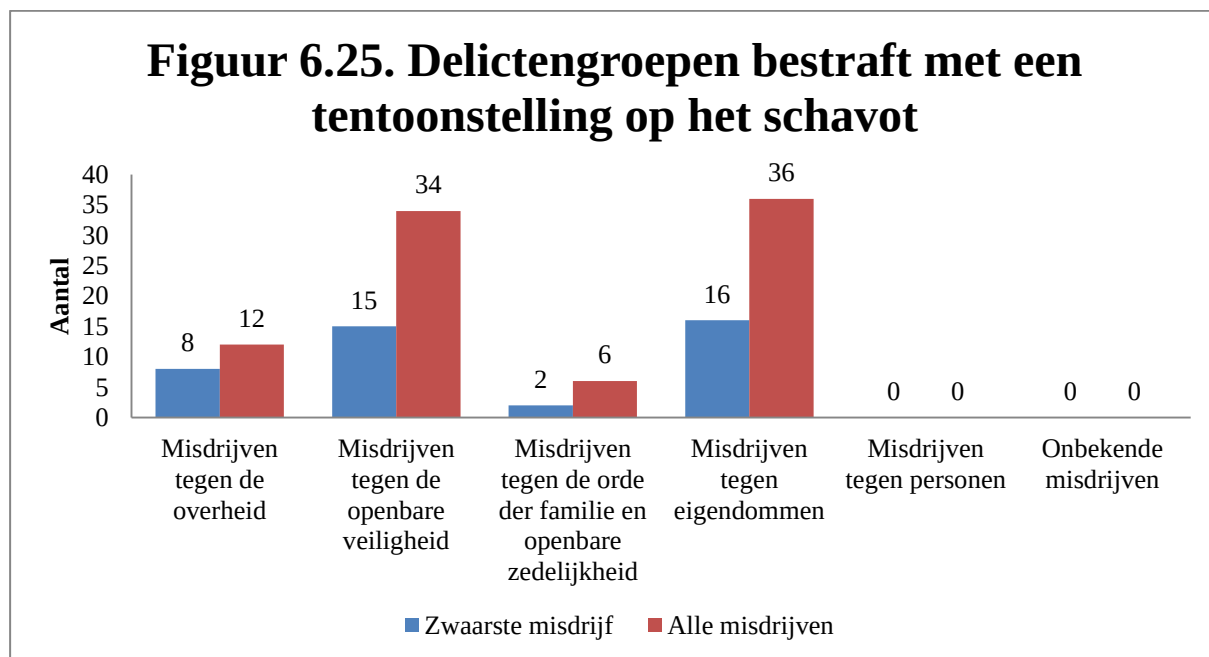
³²⁹ Bijvoorbeeld: Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 64r-66r.

³³⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 64r-66r.

³³¹ P. DE WIN, *De schandstraffen in het wereldlijk strafrecht in de Zuidelijke Nederlanden van de Middeleeuwen tot de Franse Tijd bestudeerd in Europees perspectief*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 1991, 179.

De tepronkstellingstraf wordt zowel opgelegd als hoofdstraf als bijkomende straf. Als bijkomende straf kunnen we het brandmerk (twee gevallen), de verbanning (32 personen), de opsluiting in de gevangenis (negen delinquenten) of het tuchthuis (één persoon), de publicatie van de veroordeling (twee personen), de vermaning (één persoon) en de blaam (zeven delinquenten) aanmerken. Verder dienen 3 personen brood te geven aan de kerk en moeten zeven mensen om vergiffenis vragen.

Er zijn 41 delinquenten die 88 misdrijven plegen. De bestrafte delicten zijn voornamelijk diefstal en landloperij. Ook weerspanning of smaad en geweld tegen gezagsdragers scoort hoog. Gemiddeld pleegt een delinquent twee misdrijven.

Figuur 6.26. Misdrijven bestraft met een tentoonstelling op het schavot				
Delictengroep	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven	
Misdrijven tegen de overheid	8	19,51%	12	13,64%
Weerspanning; smaad en geweld tegen gezagsdragers	5	12,20%	6	6,82%
Misbruik van macht	1	2,44%	1	1,14%
Zegelverbreking	0	0%	2	2,27%
Openbare rust verstoren	2	4,88%	2	2,27%
Ontvluchting van gevangenen	0	0%	1	1,14%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	15	36,59%	34	38,64%
Landloperij	15	36,59%	18	20,45%
Bedelarij	0	0%	8	9,09%

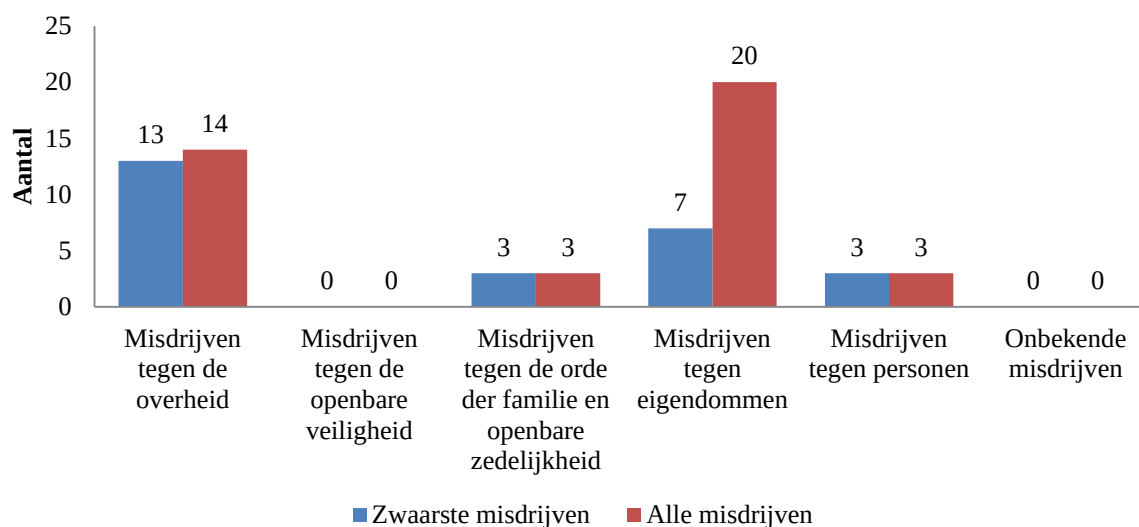
Banbreuk en het verbergen van brandmerken	0	0%	2	2,27%
Vereniging met het oogmerk om een aanslag te plegen op personen of op eigendommen	0	0%	6	6,82%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	2	4,88%	6	6,82%
Losbandige relaties	0	0%	1	1,14%
Overspel	0	0%	2	2,27%
Incest	1	2,44%	1	1,14%
Aanranding van de eerbaarheid	0	0%	1	1,14%
Verkrachting	1	2,44%	1	1,14%
Misdrijven tegen eigendommen	16	39,02%	36	40,91%
Diefstal	14	34,15%	27	30,68%
Vernietiging en verwoesting van bomen en planten	0	0%	5	5,68%
Onvermogen maken	1	2,44%	1	1,14%
Heling	1	2,44%	3	3,41%
Misdrijven tegen personen	0	0%	0	0%
Onbekende misdrijven	0	0%	0	0%
Totaal	41	100%	88	100%

2. Blaam

De rechters blameren in totaal 26 personen (14 mannen en 12 vrouwen). Per tien jaar worden gemiddeld vijf personen iets publiek verweten. Slechts in twee gevallen is dit de enige straf, in alle andere gevallen cumuleren de rechters deze straf met geseling (twee gevallen), verbaning (zes personen), gevangenisstraf (15 gevallen), geldboete (twee personen), tentoonstelling op een schavot (zeven personen) en ten slotte vergiffenis vragen (10 gevallen).

In totaal plegen de 26 verdachten 40 delicten. Het betreffen vooral misdrijven tegen de overheid en misdrijven tegen eigendommen. De kasselrijschepenen blameren geen personen die misdrijven tegen de openbare veiligheid hebben gepleegd. Het meest gepleegde delict, na diefstal, is het verstoren van de openbare rust.

Figuur 6.27. Delictengroepen bestraft met blaam

Figuur 6.28. Misdrijven bestraft met blaam

Delictengroep	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven	
Misdrijven tegen de overheid	13	50,00%	14	35%
Weerspannigheid; smaad en geweld tegen gezagsdragers	4	15,38%	4	10%
Misbruik van macht	2	7,69%	2	5%
Zegelverbreking	0	0%	1	2,5%
Openbare rust verstoren	7	26,92%	7	17,5%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	0	0%	0	0%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	3	11,54%	3	7,5%
Losbandige relaties	3	11,54%	3	7,5%
Misdrijven tegen eigendommen	7	26,92%	20	50%
Diefstal	4	15,38%	15	37,5%
Afpersing	2	7,69%	2	5%
Vernietiging en verwoesting van bomen en planten	0	0%	1	3%
Onvermogen maken	1	3,85%	1	2,5%

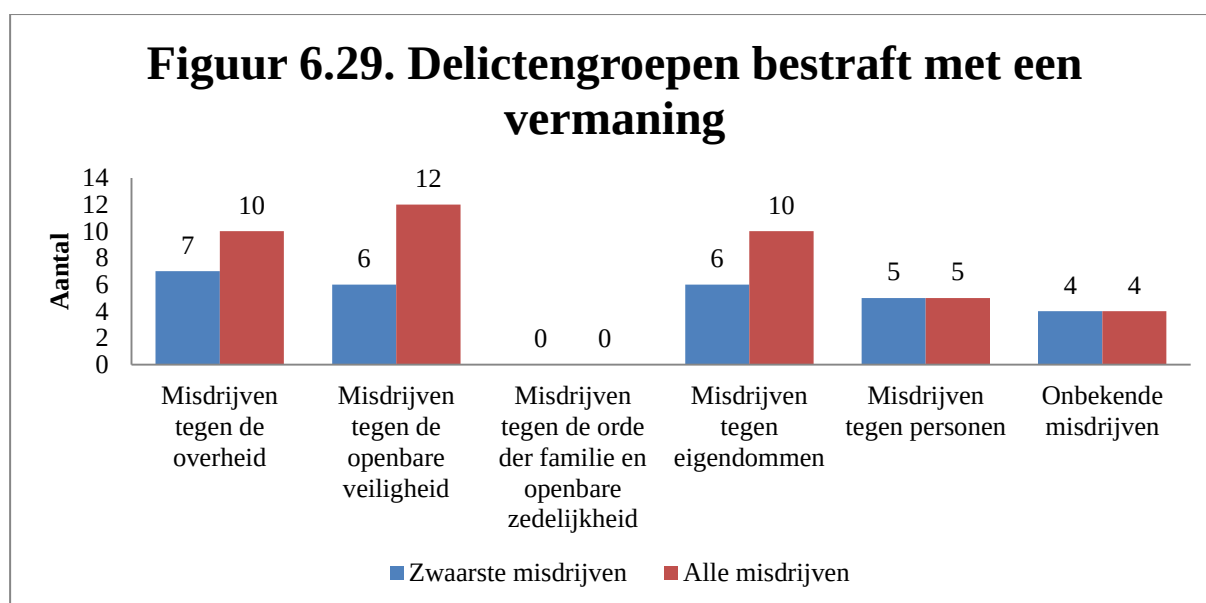
Heling	0	0%	1	2,5%
Misdrijven tegen personen	3	11,54%	3	7,5%
Slagen en verwondingen	2	7,69%	2	5%
Schuldig verzuim	1	3,85%	1	2,5%
Onbekende misdrijven	0	0%	0	0%
Totaal	26	100%	40	100%

3. Vermaning

Vermanen is erger dan blameren: in dat geval wordt uitdrukkelijk gezegd het strafbaar feit voortaan niet meer te plegen. De rechters vermanen 28 personen (24 mannen en vier vrouwen). Per tien jaar worden gemiddeld zes personen vermaand. Vermaning gebeurt vooral tussen 1748-1757, het decennium waarin de Oostenrijkse successieoorlog woedt.

Van de 28 veroordeelden krijgen 18 personen enkel en alleen een vermaning. Bij 10 andere personen wordt de straf gecumuleerd met geseling (één geval), gevangenisstraf (zes gevallen), geldboete (vier gevallen). Ten slotte wordt een persoon tentoongesteld op een schavot en moeten drie veroordeelden vergiffenis vragen.

Misdrijven tegen de overheid, misdrijven tegen de openbare veiligheid en misdrijven tegen eigendommen scoren hoog. Weerspanning is het meest gepleegde delict, gevolgd door diefstal, landloperij en slagen en verwondingen. Bedreigingen worden ook in een aantal gevallen vermaand, wat naast een geldboete van 10 *ponden parisis* wordt opgelegd in de wetten costume, keuren en statuten van de kasselrij Ieper.³³²

³³² L. GILLIODTS-VAN SEVEREN (ed.), *Coutume de la ville et chatellenie d'Ypres*, Brussel, Goemaere, 1911, 94.

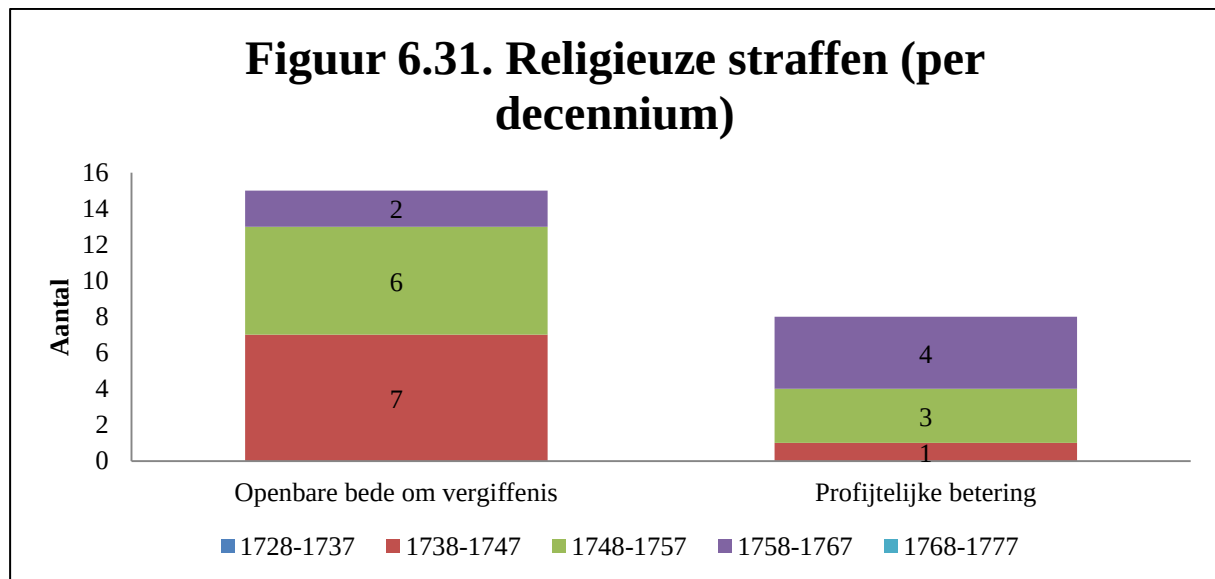
Figuur 6.30. Misdrijven bestraft met een vermaning				
Delictengroep	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven	
Misdrijven tegen de overheid	7	25%	10	24,39%
Valsheid in geschriften	0	0%	1	2,44%
Weerspannigheid; smaad en geweld tegen gezagsdragers	5	17,86%	7	17,07%
Misbruik van macht	2	7,14%	2	4,88%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	6	21,43%	12	29,27%
Landloperij	4	14,29%	5	12,20%
Bedelarij	1	3,57%	3	7,32%
Bedreigingen met een aanslag op personen of op eigendommen	1	3,57%	4	9,76%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	0	0,00%	0	0%
Misdrijven tegen eigendommen	6	21,43%	10	24,39%
Diefstal	5	17,86%	6	14,63%
Vernietiging en verwoesting van bomen en planten	0	0%	2	4,88%
Heling	1	3,57%	2	4,88%
Misdrijven tegen personen	5	17,86%	5	12,20%
Slagen en verwondingen	4	14,29%	4	9,76%
Schuldig verzuim	1	3,57%	1	2,44%
Onbekende misdrijven	4	14,29%	4	9,76%
Totaal	28	100%	41	100%

4. Publicatie van de veroordeling

Bij 10 veroordeelden (twee mannen en acht vrouwen) wordt de bekendmaking van de sententie opgelegd. Deze sanctie wordt opgelegd om weerspannigheid, verstoren van openbare rust en landloperij te bestraffen.

F. Religieuze straffen

De religieuze straffen maken vijf procent uit van het totaal aantal straffen (23 gevallen). Ze bestaan uit de openbare bede om vergiffenis en de profijtelijke betering.

1. Openbare bede om vergiffenis

Er dienen 15 personen dienen om vergiffenis te vragen, waaronder vijf mannen en 10 vrouwen.

Hierboven werd het verhaal verteld van acht huisvrouwen die de uitvoering van de openbare eredienst hebben verhinderd door het stelen van de sleutels van de kerk. Zeven hiervan moeten onder andere *over hun misdaet op hunne knien vergiffenis vragen aen Godt, aende Majesteijt, ende aende Justitie.*³³³ Zo moet ook Marcus Joannes Gommers aan de rechtbank *excuse te vraeghen.*³³⁴ Isabelle Therese de Zeure en haar mededaders dienen *publieckelijck in het collegie al knielende sullen vraeghen pardon aende coninginnne, ende aende justitie.*³³⁵ Ook Jacobus van Robaijs en zijn dochter Marie Jacoba moeten *in volle college excuseie te vraegen aen de justitie* op hun blote knieën.³³⁶

De delicten die bestraft worden met deze sanctie worden weergegeven in de figuren 6.32. en 6.33. Er dient wel opgemerkt te worden dat in ieder geval de straf werd gecumuleerd met andere sancties. Zo worden twee veroordeelden verbannen, ondergaan zeven personen een gevangenisstraf, moet één persoon een geldboete betalen. Verder worden zeven mensen te pronkegesteld op het schavot, 10 mensen geblameerd, ontvangen drie mensen een vermaning en ten slotte dienen drie personen brood leveren op zondag aan de kerk.

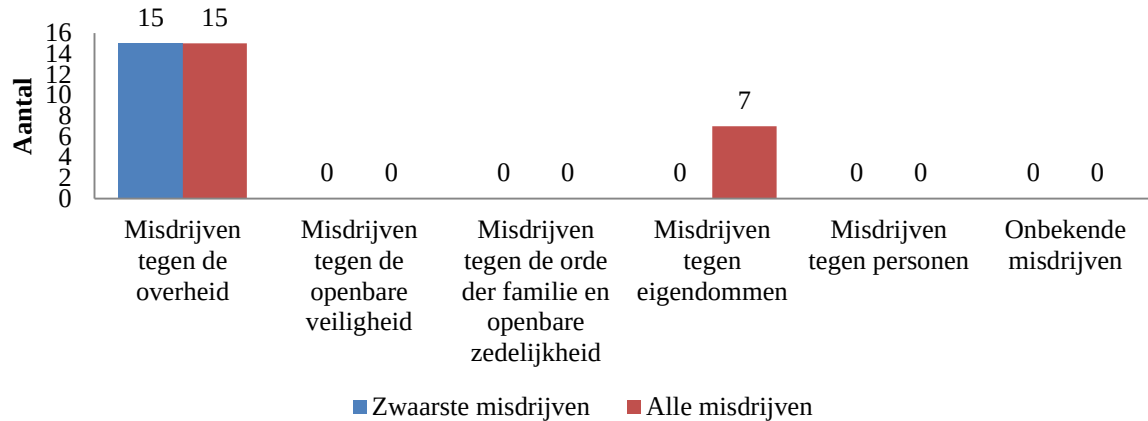
³³³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 64r-66r.

³³⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 82r-83r.

³³⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 94r-95r.

³³⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 125r-126r.

Figuur 6.32. Delictengroepen bestraft met openbare bedde om vergiffenis

Figuur 6.33. Misdrijven bestraft met openbare bedde om vergiffenis				
Delictengroep	Zwaarste misdrijf		Alle misdrijven	
Misdrijven tegen de overheid	15	100%	15	68,18%
Weerspannigheid; smaad en geweld tegen gezagsdragers	8	53%	8	36,36%
Openbare rust verstoord	7	46,67%	7	31,82%
Misdrijven tegen de openbare veiligheid	0	0%	0	0%
Misdrijven tegen de orde der familie en openbare zedelijkheid	0	0%	0	0%
Misdrijven tegen eigendommen	0	0%	7	31,82%
Diefstal	0	0%	7	31,82%
Misdrijven tegen personen	0	0%	0	0%
Onbekende misdrijven	0	0%	0	0%
Totaal	15	100%	22	100%

De figuren tonen aan dat de delicten vooral een uiting van gebrek aan respect voor de overheden zijn.

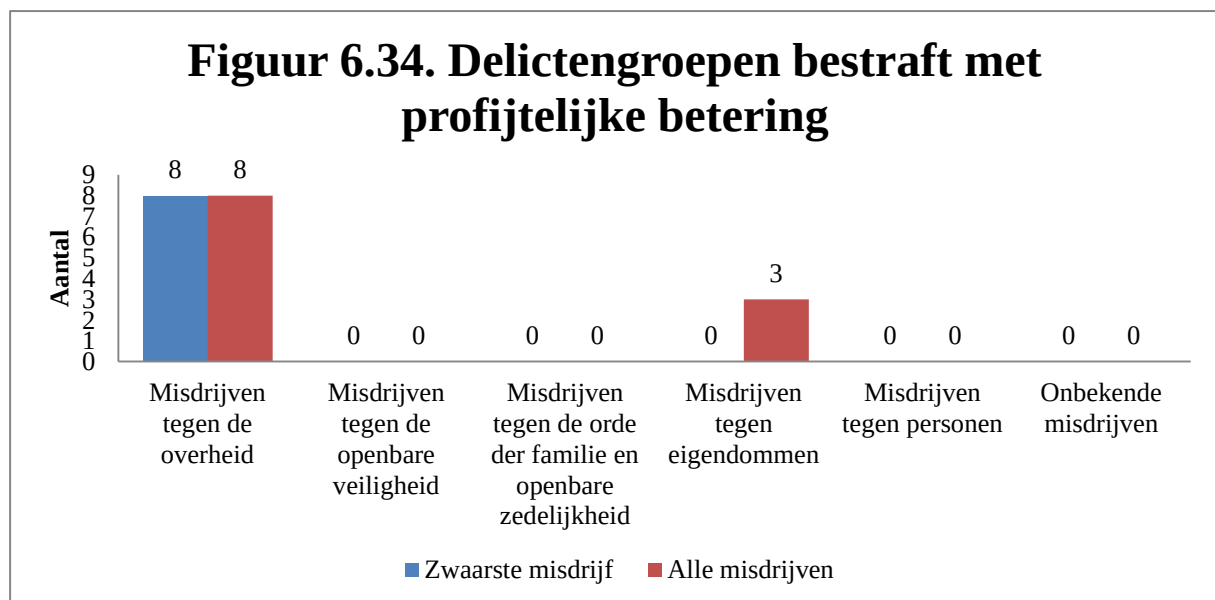
2. Profijtelijke betering

Acht personen (zeven mannen en één vrouw) dienen als straf brood te leveren op zondag aan de kerk ten behoeve van de armen.

De kasselrijschepenen leggen enkel deze straf op aan één verdachte. Drie verdachten dienen naast brood te leveren een geldboete te betalen, drie personen worden tentoongesteld op een schavot. Drie personen cumuleren de straf met een vermaning, terwijl één persoon wordt geblameerd en drie vergiffenis dienen te vragen.

Figuur 6.34. toont aan dat alle zwaarste misdrijven, delicten tegen de overheid zijn. Meer zelfs, alle verdachten plegen hetzelfde misdrijf: weerspanningheid of smaad en geweld tegen gezagsdragers. Bijkomstig plegen drie verdachten bosschending.

Zo moeten Joannes Foret, Philippus Huijgebaert en Joannes Baptiste Huijgebaert *op den tweeden sondagh naer prononciatie deser te distribueren aen den armen der prochie van Zonnebeke eene rasiere tarwe geconverteert in broodt*.³³⁷

§2. Rechtsmiddelen

A. Hoger beroep

Op de criminele sententie van 24 december 1746 wordt in hoger beroep gegaan bij *la cour de parlement* (op dat moment behoort de kasselrij Ieper tot Frans territorium). Het oorspronkelijke vonnis wordt vernietigd, behalve de opgelegde verbanningen van twee delinquenten. Daarnaast draagt het arrest op dat alle personen gebrandmerkt dienen te worden.³³⁸

³³⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 120r-120v.

³³⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 78v-80v.

B. Gratierecht

Gratie kan bestaan uit de vergeving van een delict gepaard gaande met de kwijtschelding van een straf voor het vonnis (*remissie* en *pardon*). De remissiebrief wordt alleen verstrekt voor misdrijven waarbij een dode is gevallen. *Pardon* wordt verleend bij delicten waarop geen doodstraf staat.³³⁹ *Remissie* en *pardon* worden voor een vonnis verleend, behalve wanneer men wegens het delict is verbannen. Dan gaat de gratie gepaard met een *rappel van ban*.³⁴⁰

Eén vonnis maakt letterlijk melding van een *pardon*.³⁴¹ Dit gratierecht wordt echter wel verstrekt bij een opgelegde doodstraf. VROLIJK meldt wel dat de termen in zekere mate inwisselbaar en niet exact omschreven zijn. De juridische definitie en het dagelijks taalgebruik lopen door elkaar.³⁴² Daarom kan gesproken worden van drie *remissies* in de onderzochte criminele sententies. Zo zet de geheime raad de doodstraf van Pieter Baillieul om in een eeuwigdurende opsluiting in de gevangenis van Ieper.³⁴³ Daarnaast wordt de doodstraf van Michel Vincent Vacheur omgezet in een verbanning. Het verlenen van de gratie valt waarschijnlijk in verband te brengen met zijn jonge leeftijd, hij is amper 17 jaar en negen maanden oud.³⁴⁴ Op zeven oktober 1772 verleent de landvoogd Karel van Lotharingen ten slotte gratie aan Pieter Lee-naert. Zijn doodstraf wordt omgezet in een verbanning. Opgemerkt dient te worden dat de veroordeling van deze persoon niet terug te vinden is in de onderzochte criminele sententies, wat er op kan wijzen dat het register niet volledig is.³⁴⁵

Daarnaast bevat het vonnis van 19 augustus 1776 brieven van *rappel van ban*, verleend door de geheime raad. Het verbanningsvonnis wordt in dat geval opgeheven, soms met inachtneming van voorwaarden die de betreffende jurisdicties gemachtigd zijn te stellen.³⁴⁶ Zo worden de verbanningen van Jan de Witte en zijn twee zonen opgeheven.³⁴⁷

Vervolgens kennen een aantal vonnissen strafvermindering (*retentum*) toe. Zo dient Jan Baptiste Huissere slechts met twintig scherpe roeden gegeseld te worden in plaats van dertig.³⁴⁸ Thomas de Leu dient na zijn vermaning slechts acht dagen in de gevangenis te verblijven in plaats van de opgelegde vijftien dagen.³⁴⁹ Ook de straf van François Cneudde wordt bij *reten-*

³³⁹ M. VROLIJK, *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen (1531-1567)*, onuitg. doctoraats thesis Geschiedenis Katholieke Universiteit Nijmegen, 2001, 19.

³⁴⁰ M. VROLIJK, *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen (1531-1567)*, onuitg. doctoraats thesis Geschiedenis Katholieke Universiteit Nijmegen, 2001, 20.

³⁴¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 51r-52v.

³⁴² M. VROLIJK, *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen (1531-1567)*, onuitg. doctoraats thesis Geschiedenis Katholieke Universiteit Nijmegen, 2001, 24-25.

³⁴³ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 32r-33r.

³⁴⁴ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 51r-52v.

³⁴⁵ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 3r.

³⁴⁶ M. VROLIJK, *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen (1531-1567)*, onuitg. doctoraats thesis Geschiedenis Katholieke Universiteit Nijmegen, 2001, 20.

³⁴⁷ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 28v-32v.

³⁴⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 95r-96v.

³⁴⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 101v-102r.

tum gemilderd. Zo dient hij na zijn levende radbraken slecht vier minuten op het kruis te blijven liggen in plaats van een half uur, vooraleer hij gewurgd wordt.³⁵⁰

§3. Recidive

De criminele sententies maken het mogelijk om de criminele antecedenten te verzamelen van de verdachten en op die manier zijn strafrechtelijk verleden te reconstrueren. Hoe vaak komt men met het gerecht reeds eerder in aanraking en hoe zwaar zijn de straffen die hij toen heeft opgelopen? Deze vragen zijn van belang gelet op het karakter van het strafrecht tijdens het ancien regime, dat niet preventief werkt en de delinquenten in een straat zonder einde stuurt. De lijfstraffen zoals de verminkingen, de straffen aan haar en huid en het brandmerken hebben namelijk naast de vergeldende en afschrikwekkende functie ook direct praktisch nut. Zolang de misdadiger in leven is, levert hij het onweerlegbaar bewijs van zijn strafrechtelijk verleden zodat iedereen voor hem op de hoede kan zijn. Bij het verschijnen van de delinquent wekken de verminkingen, de littekens en de brandmerken onmiddellijk verachting en wantrouwen op waardoor hij zich voortdurend van een sociale afzondering bewust is en dieper wegzakt in de afgrond van de criminaliteit. Zelfs het diepste berouw, de authentiekste bewijzen van inkeer en de oprechtste gevoelens van spijt kunnen de ingekerfde of ingebrande schandmerken niet uitwissen. De kans op werk met een verminkt oor, een paar ontbrekende vingers of een brandmerk op de rug of schouder is quasi onbestaand zodat de gestraften tot ronddoling zijn gedoemd. Vele gezagdragers zijn overtuigd van de onverbeterlijkheid en aangeboren doortraptheid van de vagebonden waardoor resocialisatie praktisch onmogelijk is. Bij het plegen van misdrijven zijn zij dan ook de eersten die wegens oppervlakkig vermoeden worden aangeklaagd, op de pijnbank worden gesleurd en de schuld worden gegeven.³⁵¹

Een aantal criminele sententies maken melding van veroordelingen die een delinquent eerder opgelopen heeft. Dit kunnen zowel uitspraken zijn van de kasselrijschepenenbank van Ieper, als vonnissen door een andere rechtbank geveld.

In totaal worden bij 54 van de 229 schuldigen één of meerdere vorige veroordelingen aangehaald. Dit komt neer op een totaal van maar liefst 24%.

AFDELING 3. BESLUIT

In de onderzoeksperiode van 1728 tot en met 1777 sanctioneren de kasselrijschepenen 229 schuldigen. Er worden 12 verdachten vrijgesproken.

In totaal worden 416 straffen uitgesproken. Onder de straffen worden ten eerste de doodstraffen, ten tweede de lijfstraffen (de geseling en het brandmerk), ten derde de vrijheidsstraffen (de verbanning, de opsluiting in de gevangenis of het tuchthuis, de dwangarbeid op galeien en de internering), vervolgens de vermogensstraffen (de geldboete, de verbeurdverklaring en het beroepsverbod), ten vijfde de schandstraffen (de tentoonstelling op een schavot, de blaam, de vermaning en de bekendmaking van de uitspraak) en ten slotte de religieuze straffen (de openbare bedde om vergiffenis en de profijtelijke betering) gerekend.

³⁵⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 111r-114r.

³⁵¹ F. VANHEMELRYCK, "Misdad en straf – Recent onderzoek naar de geschiedenis der criminaliteit", *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 1978, 191-192.

De meest voorkomende straf is de verbanning, zowel voor mannen als vrouwen (33%). De rechters passen in de meeste gevallen vrijheidsstraffen toe (43%), gevolgd door onterende straffen (25%), lijfstraffen (18%), religieuze straffen (6%), vermogensstraffen (5%) en ten slotte doodstraffen (4%).

In één geval wordt hoger beroep uitgesproken en aan een aantal delinquenten wordt genade verleend.

In totaal worden bij 54 van de 229 schuldigen één of meerdere vorige veroordelingen aangehaald.

HOOFDSTUK 7. TENDENS TOT HUMANISERING?

Dit laatste hoofdstuk bekijkt de invloed van de humanisering op de praktijk vanuit twee invalshoeken: enerzijds de rechtstheoretische invalshoek, met name de verlichtingsideeën door belangrijke strafrechtshervormers uit de 18^e eeuw en anderzijds vanuit de contextuele invalshoek, meer bepaald humaniseringstendensen die er gekomen zijn, omdat de maatschappij er rijp voor was.

AFDELING 1. DE RECHTSTHEORETISCHE INVALSHOEK

A. Een nieuw strafrechtstheoretisch klimaat

Tot diep in de 18^e eeuw wordt het oude strafrecht vrijwel kritiekloos aanvaard. Vanaf 1750 komt het strafrechtsdenken sterk onder druk te staan en vanuit alle hoeken in Europa klinkt scherpe kritiek op de bestaande strafrechtspraktijk. Onder invloed van de verlichting nemen penalisten de verscheidenheid van de rechtsbronnen, de rechters die ongelimiteerd en arbitrair kunnen beschikken over de wetten om de macht van hun vorst te legitimeren, het gereglementeerde bewijssysteem, het hanteren van tortuur en de wrede dood- en lijfstraffen van alle kanten scherp op de korrel. Traditie, religie en autoriteit worden als grondslagen van het strafrecht overboord gegooid.³⁵²

Het geldende strafrecht beantwoordt niet langer aan wat kan verwacht worden in de samenleving. De veranderde sociaaleconomische context, met name een meer naar industrieel kapitalisme evoluerende maatschappij, laat de absolute macht van de soevereine vorst niet toe. In die opvatting kan een misdrijf niet langer meer gezien worden als een persoonlijke aanslag of belediging van de soeverein, maar als een aantasting van de maatschappij in haar geheel. De bestraffing dient dan ook te gebeuren vanuit en door de maatschappij. Aangezien de bestraffing tegelijk gericht is op een lid van die maatschappij, kan deze niet op de verwijdering gericht zijn, maar op de verbetering van deze persoon, opdat hij opnieuw volwaardig zijn plaats in die maatschappij zou kunnen innemen.³⁵³

Een dergelijk strafconcept sluit perfect aan bij het rationele mensbeeld en de wetenschapstheorie van die tijd. De penalisten van de 18^e eeuw hebben niet enkel de bedoeling de strafbare feiten te herdefiniëren, maar willen ook de hele strafrechtsbedeling hervormen.³⁵⁴ Door middel van rede proberen ze komaf te maken met de bestaande wantoestanden en heersende willekeur. In navolging van de natuurwetenschappen pogen zij op grond van een aantal axioma's en algemene beginselen een nieuwe strafrecht op te bouwen. De belangrijkste zijn: het legali-

³⁵² J. MONBALLYU, "De Raad van Vlaanderen en de hervorming van het strafrecht (1756-1787)", *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 1996, 47.

³⁵³ T. VANDER BEKEN, *Grondige Studie Strafrecht*, niet-gepubliceerde cursus, Universiteit Gent, Master Rechten, 2012-2013, 8.

³⁵⁴ L. DUPONT, *Beginnelsen van behoorlijke strafrechtbedeling. Bijdrage tot het grondslagenonderzoek van de Belgische strafrechtbedeling*, Antwerpen, Kluwer, 1979, 148.

teitsbeginsel, het proportionaliteitsbeginsel en het subsidiariteitsbeginsel.³⁵⁵ Zo vereist het legaliteitsbeginsel dat misdrijven en straffen op voorhand in de wet vastgelegd zijn. Dit brengt met zich mee dat de rol van de rechters wordt beperkt tot de toepassing van de wet. Volgens het proportionaliteitsbeginsel dienen de straffen in verhouding te staan met de ernst van het misdrijf. Ten slotte mag de staat op grond van het subsidiariteitsbeginsel slechts daar optreden waar het werkelijk nodig is. De staat mag met andere woorden enkel die gedragingen strafbaar stellen waarvan de bestraffing echt noodzakelijk is.³⁵⁶

Eén van de belangrijkste figuren van de hervormingsbeweging is CESARE BECCARIA (1738-1794). In 1764 verschijnt zijn meesterwerk *Over misdrijven en straffen*. Hij is vooral een wel-sprekende vertolker van enkele basisideeën uit de verlichting. Zijn werk heeft geleid tot een opmerkelijke popularisering van dit gedachtengoed op strafrechtelijk terrein.³⁵⁷

BECCARIA situeert de oorsprong van het recht tot straffen in de verdragstheorie van ROUSSEAU: het sociaal contract. Hierbij staan burgers een klein deel van hun vrijheid af aan de maatschappij in ruil voor veiligheid. Binnen dit sociaal contract wordt een misdrijf gezien als een schending van die verbintenis en alleen uit deze schending put de overheid het recht om misdrijven te vervolgen en te bestraffen.³⁵⁸

In zijn boek behandelt BECCARIA zowel het strafrecht als het strafprocesrecht. Op het vlak van het materiaal strafrecht, poneert hij voor het eerst het legaliteitsbeginsel. Hij benadrukt daarnaast dat alle straffen gelijk dienen toegepast te worden voor iedereen. Verder staat het doel van de bestraffing geheel in het teken van de algemene preventie en de sociale verdediging. Vandaar dat de straffen niet strenger of wreder mogen zijn dan strikt noodzakelijk is. Hij strijdt voor een meer humane, meer gematigde bestraffing en is een grote voorstander van de afschaffing van de doodstraf, een standpunt dat zelfs in filosofische kringen revolutionair mag gezien worden. Hij prijst de vrijheidsstraf gekoppeld met dwangarbeid aan en in bepaalde gevallen de verbanning. Daarenboven keurt hij de algehele verbeurdverklaring en de ontrenten de straffen af. Op het vlak van het formeel strafrecht heeft hij kritiek op het wettelijk bewijsstelsel en pleit hij voor de afschaffing van de tortuur. Hij klaagt de wantoestanden van het gerechtelijk vooronderzoek aan en pleit in zijn werk voor wat vandaag de rechten van verdediging worden genoemd.³⁵⁹

BECCARIA is lang niet de enige persoon die het onmenselijke strafrecht van zijn tijd aan de kaak stelt. Andere auteurs zijn bijvoorbeeld MONTESQUIEU, VOLTAIRE, BRISSOT DE WARVILLE, MARAT, BENTHAM, VON FEUERBACH en THOMASius.

³⁵⁵ J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 41.

³⁵⁶ C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2006, 11.

³⁵⁷ M. S. GROENHUYSEN, "Enkele centrale denkbeelden van Montesquieu en Beccaria in relatie tot het legaliteitsbeginsel in strafzaken" in K. BOONEN (ed.), *De weging van 't Hart. Idealen, waarden en taken van het strafrecht. Liber amicorum voor prof. mr. A.C. 't Hart*, Deventer, Kluwer, 2002, 42.

³⁵⁸ C. BECCARIA, *Over misdaden en straffen. ingeleid, van aantekeningen voorzien en vertaald door Dr. J.M.Michiels*, Antwerpen, Kluwer, 1982, 24.

³⁵⁹ C. BECCARIA, *Over misdaden en straffen. ingeleid, van aantekeningen voorzien en vertaald door Dr. J.M.Michiels*, Antwerpen, Kluwer, 1982, 24-25.

B. Verlichting in de Zuidelijke Nederlanden

De verlichte hervormingsbeweging kent ook in de Zuidelijke Nederlanden succes. Al in 1765 is de Oostenrijkse regering, overtuigd van de noodzakelijke hervorming, druk gaan uitoefenen op de Belgische rechters om het strafrecht en de strafvordering uit te oefenen in teken van de nieuwe inzichten.³⁶⁰ De Oostenrijkse regering is namelijk op de hoogte van de vele misbruiken, begaan door niet geschoolde schepenen op het platteland en tracht hierin verandering te brengen.

GOSWIN DE FIERLANT (1735-1804), lid van de geheime raad en vanaf 1774 president van de Grote Raad van Mechelen, vindt in de hervormingsbeweging inspiratie. In *Observations sur la torture* (1771) pleit hij voor de afschaffing van tortuur. In *Observations sur l'insuffisance et les inconvénients des peines afflictives, et sur les avantages qu'il y aurait à remplacer par des maisons de force* (1771) wijst hij op het onnuttig en onrechtvaardig karakter van de tortuur, de lijfstraf en de doodstraf. Hij wil enkel de doodstraf behouden, maar slechts op beperkte schaal. Zijn alternatief is dwangarbeid in een correctie- of tuchthuis.³⁶¹ Beide verhandelingen zijn slechts ambtelijke sneuvelnota's die reacties willen uitlokken bij de gewestelijke justitieraden.³⁶²

Ter voorbereiding van de strafrechtelijke hervorming, schrijft DE FIERLANT tussen 1773-1782 *Premières idées sur la réformation des lois criminelles*. Hij wenst met deze memorie een voorontwerp voor de Oostenrijkse Nederlanden tot stand te brengen waarin zowel de strafrechtelijke organisatie, de strafrechtspleging als het materiële strafrecht wettelijk geregeld zou worden. Hij stelt dat de wet de strafrechtspleging zo nauwkeurig mogelijk dient te bepalen. Vervolgens geeft hij aan de verdachte een ruim inzage-recht in het strafdossier. Hij stelt voor om de lijf- en schandestrafen te vervangen door dwangarbeid in een tuchthuis of een eenvoudige opsluiting in een gevangenis zonder te moeten werken. De doodstraf dient zo weinig mogelijk te worden uitgesproken en hij is voorstander van de afschaffing van de confiscatie, de verbanning, de infaamverklaring en de profijtelijke betering. Uiteindelijk raakt dit voorontwerp van strafwetboek nooit af en wordt het nooit gepubliceerd.³⁶³

AFDELING 2. DE CONTEXTUELE INVALSHOEK: DE CIVILISATIE-THEORIEËN³⁶⁴

In de overgang van de 17^e naar de 19^e eeuw kan een fundamentele verandering in de bestraffing van onmaatschappelijk gedrag worden opgemerkt. De bestraffing van deviant gedrag in de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd in Europa kenmerkt zich hoofdzakelijk door wrede, barbaarse en sadistische sanctionering, toegepast in het openbaar, liefst in aanwezigheid

³⁶⁰ J. BOSCH, "Aantekeningen over de algemene strekking van de Premières idées van Goswin de Fierlant", *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 1955, 54.

³⁶¹ C. FIJNAUT (ed.), *Gestalten uit het verleden: 32 voorgangers in de strafrechtswetenschap, de strafrechtspleging en de criminologie*, Brussel, Kluwer, 1993, 16.

³⁶² J. MONBALLYU, "De Raad van Vlaanderen en de hervorming van het strafrecht (1756-1787)", *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 1996, 42.

³⁶³ J. MONBALLYU, "De Raad van Vlaanderen en de hervorming van het strafrecht (1756-1787)", *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 1996, 42.

³⁶⁴ De bespreking steunt op volgende werk, behalve indien anders vermeld: R.J. EVANS, *Rituals of retribution: capital punishment in Germany 1600-1987*, Oxford, Oxford University Press, 1996, 12-18; J. MONBALLYU, *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 32-33.

van zoveel mogelijk toeschouwers. Ook het gerechtelijke onderzoek gaat gepaard met lichamelijk leed, zoals geketende opsluiting in koude en smerige gevangenissen en het verhoor op de pijnbank.

Deze strafrechtspraktijken worden honderden jaren niet in vraag gesteld en zijn schering en inslag in het Europese leven. Dit staat in schril contrast met de bestraffing van onmaatschappelijke gedrag in de 19^e eeuw: de meeste lijfstraffen zijn zo goed als overal verdwenen en vervangen door geldboeten en gevangenisstraffen. Waar de doodstraf nog blijft bestaan, wordt deze enkel uitgesproken voor gruwelijke misdaden en de uitvoering dient zo snel mogelijk en in aanwezigheid van zo weinig mogelijk mensen te worden uitgevoerd. Veroordelingen zijn niet langer meer afhankelijk van bekentenissen verkregen door tortuur, maar rusten op het wettig verkregen bewijsmateriaal dat de verdachte als schuldige aanwijst.

Verschillende filosofen, sociologen en historici hebben deze fundamentele verandering proberen te verklaren. Een explicatie kan gegeven worden door de civilisatietheorieën, geïnspireerd door de Duitse cultuursocioloog NORBERT ELIAS (1897-1990) en zijn volgelingen. In 1939 verschijnt voor het eerst *Über den Prozess der Zivilisation. Sociogenetische und psychogenetische Untersuchungen*, waar hij het zogenaamde civilisatieproces beschrijft dat een gevolg is van sociogenetische en psychogenetische factoren. In dit werk onderscheidt hij twee processen: enerzijds het proces van privatisering (deel één) en anderzijds het proces van persoonlijkheidsvorming, hiërarchisering en tussenmenselijke identificatie (deel twee).

In het eerste deel ontdekt ELIAS aan de hand van etiquetteboekjes uit de 13e tot 19e eeuw dat de gevoelsuitingen en omgangsvormen van de mensen in de West-Europese samenleving vanaf de late middeleeuwen geleidelijke veranderingen kennen die een zekere samenhang en structuur vertonen. Zo is het in de middeleeuwen normaal om de neus te snuiten in de hand en dat er wordt gegeten met de handen. De etiquetteboeken maken duidelijk dat langzamerhand de voorschriften strenger worden. Zo hebben de mensen geleidelijk aan geleerd om een zakdoek te gebruiken en met mes en vork te eten. Gevoelens van haat, liefde, vrolijkheid en verdriet worden steeds minder fel en openlijk getoond. Bij een groot aantal menselijke activiteiten (in het bijzonder verrichtingen van het menselijk lichaam zoals natuurlijke behoeften en seks) raken mensen steeds meer beladen met schaamtegevoelens, waardoor deze handelingen geleidelijk achter de coulissen van het maatschappelijk leven worden geplaatst.

In het tweede deel poogt ELIAS de verschuiving of verhoging van dat civilisatieproces te verklaren aan de hand van toenemende maatschappelijke integratie en differentiatie. Steeds meer mensen worden over een steeds groter gebied op meer verschillende manieren van elkaar afhankelijk.³⁶⁵ Vandaar dat ze meer rekening met elkaar houden en dus hun driften meer inhouden. Ze krijgen een meer berekende of rationele kijk op elkaar en een steeds groter wordende zelfcontrole of zelfbeheersing. Om conflicten met elkaar te vermijden, wordt de omgang met andere mensen geformaliseerd en aan verscheidene beleefdheids- en andere leefregels onderworpen. Schendingen van de regels brengen schaamtegevoelens met zich mee. Het gevoel van schaamte en gêne is zeker het geval wanneer die inbreuk plaatsvindt tegenover een hogere, die men meer dan elke andere nodig heeft. Het respect van de hogere zet het proces van hiërarchisering in gang.

³⁶⁵ P. KAPTEYN, *Taboe: ontwikkelingen in macht en moraal speciaal in Nederland*, Amsterdam, De Arbeiderspers, 1980, 39

Naarmate de zelfbeheersing sterker wordt, neemt de ruimte toe om zich in te leven met de gedachten en gevoelens van anderen. In toenemende mate (h)erkennen de mensen anderen als de andere ik en zijn zij in staat om zich in hun ervarings- en gevoelswereld naar die andere te verplaatsen. Deze opvoering van het vermogen tot identificatie treedt eerst op onder de elite en dringt pas vanaf de tweede helft van de 18e eeuw door naar de lagere klassen.

Het proces van privatisering is een wijdvertakt proces dat op meerdere vlakken plaatsvindt, zoals op het vlak van de seksualiteit of de eetgewoonten. Auteurs zoals SPIERENBURG, FRANKÉ, MUCHEMBLÉ en EVANS tonen aan dat het proces van privatisering ook plaatsvindt op het terrein van justitiële repressie.

Deze auteurs beweren dat de strafrechtelijke repressie zich vooral enerzijds op het lichaam richt en anderzijds een sterk openbaar karakter vertoont tot het einde van de 16e eeuw. Deze aspecten vertolken zich het best in de openbare, theatrale tenuitvoerleggingen van lijf- en doodstraffen, die omwille van hun functie om een voorbeeld te stellen aan het publiek volgens een vast ritueel worden uitgevoerd. Mensen die de executies bijwonen, voelen geen medelijden met de bengelende lijken en zijn niet ontzet door gruwelijke verminkingen. De toeschouwers komen simpelweg voor de spektakel van het schouwspel.

Vanaf ongeveer 1600 kennen deze twee typische kenmerken van pre-industriële repressie een terugzwaai. Mensen verplaatsen zich in toenemende mate in het leed en de pijn die anderen worden aangedaan, waardoor het toebrengen van fysiek leed en geweld geleidelijk aan onaanvaardbaar wordt.

In het begin is deze privatisering van de repressie niet spectaculair, maar vanaf 1770 raakt deze in stroomversnelling. Net zoals alle andere vormen van privatisering, vindt ze eerst plaats bij de elites en wordt ze later overgedragen naar de lagere klassen.

Deze mentaliteitsverandering staat echter niet op zichzelf, maar houdt verband met het staatsvormingsproces. De opkomst van de moderne staat leidt namelijk tot een relatieve monopolisering van het geweld in handen van de overheid, wat geleidelijk aan de vertrouwdeheid van de burger met geweld vermindert. Doordat overheden hun publieke monopolie op geweld duidelijk laten zien, roeien ze overal het private geweld uit. Dit vormt de belangrijkste functie van openbare executies in de 16^e tot 18^e eeuw. Omdat de staten geleidelijk aan stabiel en meer bureaucratisch worden, kan de privatisering van de repressie zich doorzetten op het einde van de 18^e eeuw en vooral in de 19^e eeuw. In plaats van de openbare tenuitvoerlegging van gruwelijke lijf- en doodstraffen kiest men geleidelijk aan voor andere straffen zoals de gevangenisstraf.

AFDELING 3. TOEGEPAST OP DE KASSELRIJ IEPEL

Na de eerste en tweede afdeling kunnen we besluiten dat humanisering vanuit verschillende invalshoeken bekeken kan worden.

Enerzijds kunnen we de humanisering van boven opmerken, met name de grote strafrecht-denkers en hoe de hoogste instellingen tot humanisering kwamen. De vraag rijst in hoeverre de schepenen van de kasselrij Ieper kennis genomen hebben van de opkomende hervormingstheorieën en in welke mate deze ideeën weerspiegelen in hun vonnissen. VANHEMELRYCK voert aan dat de geschriften van HOBBS, LOCKE, HELVETIUS, MORELLE, ROUSSEAU, MONTESQUIEU in de bibliotheken van de rechters van de 18^e eeuw aanwezig zijn. Bijgevolg ken-

nen de magistraten de kritiek op het strafrechtelijk systeem en het standpunt van de encyclopedisten. Daarentegen verdedigen andere historici zoals BOSCH en VAN CAENEGEM de stelling dat de meeste juristen in deze streken conservatiever zijn dan de hervormingsgezinde DE FIERLANT.³⁶⁶ Deze laatste stelling wordt bevestigd door de Brabantse Omwenteling.³⁶⁷

Anderzijds kan er ook een humanisering van beneden worden waargenomen. Valt doorheen de onderzochte vijf decennia geleidelijk aan privatisering van repressie te ontdekken? Is er sprake van een mentaliteitsverandering bij de kasselrijsherenbank doorheen de onderzochte decennia?

Om deze vragen te beantwoorden, kijken we eerst naar de criminele strafprocedure. Zoals in het vierde hoofdstuk³⁶⁸ al is vermeld, komen de meeste gevallen van tortuur voor van 1728 tot 1738 (13 gevallen). Vanaf dan daalt het aantal sterk tot er uiteindelijk van 1752 tot 1773 geen verdachten meer op de pijnbank worden gelegd. Doorheen de eerste vier onderzochte decennia kan met andere woorden een duidelijke tendens tot humanisering van het strafrecht. Maar het vijfde en laatste decennium (1768-1777) toont zes verdachten op de pijnbank.

Bij het voeren van het gerechtelijk onderzoek van twee vonnissen in 1773 en 1776 wordt advies gevraagd aan een rechtsgeleerde. Men steunt meer op geschoolde mensen, die de ideeën van verlichting kennen.³⁶⁹

Vervolgens staan we stil bij de sanctionering. Figuur 7.1. geeft een overzicht weer van de straffen per decennium.

Figuur 7.1. Straffen per decennium										
Straf	1728-1737		1738-1747		1748-1757		1758-1767		1768-1777	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Doodstraffen	5	4%	4	4,65%	0	0%	1	1,67%	7	14,89%
Lijfstraffen	35	28,00%	10	11,63%	12	12,24%	7	11,67%	11	23,40%
Geseling	23	18,40%	9	10,47%	7	7,14%	6	10,00%	7	14,89%
Brandmerk	12	9,60%	1	1,16%	5	5,10%	1	1,67%	4	8,51%
Vrijheidsstraffen	54	43,20%	32	37,21%	42	42,86%	28	46,67%	21	44,68%
Verbanning	44	35,20%	22	25,58%	37	37,76%	23	38,33%	13	27,66%
Opsluiting in de gevangenis	9	7,20%	8	9,30%	5	5,10%	4	6,67%	4	8,51%
Opsluiting in het tuchthuis	0	0%	0	0%	0	0%	1	1,67%	4	8,51%
Dwangarbeid op galeien	0	0%	1	1,16%	0	0%	0	0%	0	0%
Internering	1	0,80%	1	1,16%	0	0%	0	0%	0	0%

³⁶⁶ J.W. BOSCH, "Beccaria et Voltaire chez Goswin de Fierlant et quelques autres juristes belges et néerlandais", *Revue d'histoire du droit*, 1961, 1-21; R.C. VAN CAENEGEM, "La preuve dans l'ancien droit belge, des origines à la fin du XVIIIe siècle", *Recueils de la Société Jean Bodin* 1965, 375-430.

³⁶⁷ F. VANHEMELYCK, "Misdad en straf. Recent onderzoek naar geschiedenis der criminaliteit", *Belgische maatschappij voor de geschiedenis van de Nederlanden* 1978, 205.

³⁶⁸ Zie hiervoor Hoofdstuk 4, Afdeling 2. De kasselrij Ieper, §2. Verloop van het proces, D. De ondervraging van de verdachte onder tortuur of het *scherp examen*, 56-58.

³⁶⁹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 10v-14r, 28v-32v.

Vermogensstraffen	5	4,00%	4	4,65%	4	4,08%	6	10,00%	0	0%
Geldboete	5	4,00%	2	2,33%	3	3,06%	6	10,00%	0	0%
Verbeurdverklaring	0	0%	1	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Ontzetting uit ambt of functie	0	0%	1	1,16%	1	1,02%	0	0%	0	0%
Schandestrafen	26	20,80%	28	32,56%	31	31,63%	12	20,00%	8	17,02%
Tentoonstelling op een schavot	9	7,20%	6	6,98%	13	13,27%	9	15,00%	4	8,51%
Blaam	11	8,80%	9	10,47%	4	4,08%	1	1,67%	1	2,13%
Vermaning	6	4,80%	5	5,81%	12	12,24%	2	3,33%	3	6,38%
Publicatie van de veroordeling	0	0%	8	9,30%	2	2,04%	0	0%	0	0%
Religieuze straffen	0	0%	8	9%	9	9,18%	6	10,00%	0	0%
Openbare bede om vergiffenis	0	0%	7	8%	6	6,12%	2	3,33%	0	0%
Profijtelijke betering	0	0%	1	1%	3	3,06%	4	6,67%	0	0%
TOTAAL	125	100%	86	100%	98	100%	60	100%	47	100%

Gedurende de eerste twee decennia blijft de doodstraf ongeveer hetzelfde. De volgende twee decennia (1748-1767) kunnen we een merkelijke daling opmerken: de kasselrijschepenen hebben slecht één doodstraf uitgesproken gedurende die periode. Dit wijst op een mentaliteitsverandering. In het volgende decennium (1768-1777) stijgt het aantal doodstraffen echter tot 15%. We kunnen dit nuanceren, omdat zes van de zeven doodstraffen zijn uitgesproken in hetzelfde vonnis. Het betreft een bende die zware vermogenscriminaliteit pleegt en de kasselrij Ieper met geweld en bedreiging teistert. Het kan zijn dat de kasselrijschepenen een voorbeeld willen stellen voor andere roversbenden die terreur zaaien in de kasselrij.³⁷⁰ Ook de economische recessie kan aangehaald worden: economische tegenspoed leidt tot een verhoogde vermogenscriminaliteit, waardoor de kasselrijschepenen een voorbeeld willen stellen aan de bevolking en ze weerhouden van de criminaliteit.

De doodstraf komt slecht in twee vormen voor: opknoping door de galg en levend radbraken. Het laatste geval betreft een uitzondering. Deze sanctie wordt slechts eenmaal opgelegd in de vijf onderzochte decennia aan een persoon die een gruwelijke en sadistische roofmoord pleegt.³⁷¹ De doodstraf wordt met andere woorden telkens op een snelle manier uitgevoerd, wat wijst op een humanisering.

In het laatste onderzochte decennium wordt het lijk na de executie opgehangen op het galgenveld. Wat nog steeds wijst op de nood aan een voorbeeldfunctie van deze bijkomende straf. Het moet niet-inwoners van de kasselrij waarschuwen om niet hetzelfde delict te plegen.³⁷² SPIERENBURG meldt wel dat voor de tweede helft van de 18^e eeuw mensen zich stoorden aan de blootstelling van de lijken.³⁷³

³⁷⁰ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 17r-27r.

³⁷¹ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 111r-114r.

³⁷² P. SPIERENBURG, *The spectacle of suffering: executions and the evolution of repression from a preindustrial metropolis to the European experience*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, 57.

³⁷³ P. SPIERENBURG, *The spectacle of suffering: executions and the evolution of repression from a preindustrial metropolis to the European experience*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, 190.

Tussen 1728 en 1777 valt op te merken dat er geen gruwelijke verminkingsstraffen zoals het afhakken van de hand voorkomen in de criminele sententies van de kasselrij Ieper. Bij de lijfstraffen valt vooral het decennium van 1748-1757 op. De lijfstraffen (zowel geseling als brandmerk) zijn dan sterk gedaald. De cijfers blijven ongeveer hetzelfde tot het laatste decennium, waar een stijging plaatsvindt. In een aantal gevallen leggen de kasselrijschepenen een geseling in de gevangenis achter gesloten deuren op. Openbare geselingen worden door het ontorend karakter als erger aanzien.³⁷⁴ Daarnaast beschikt de kasselrij Ieper nog steeds over een permanente schandpaal. Nochtans vindt geleidelijk aan tijdens de 17^e eeuw in andere steden van de Nederlanden een overgang plaats naar een verwijderbare schandpaal.³⁷⁵

Vrijheidsstraffen zijn de meest voorkomende straffen doorheen het decennia. De meest voorkomende straf is in alle decennia verbanning. Ingeval de delinquent bij verstek wordt veroordeeld tot verbanning, melden de criminele sententies bijna altijd dat de straf *in effigie* dient te gebeuren. De straf *in effigie* moet het volk afschrikken de misdrijven te plegen en heeft een voorbeeldfunctie. In het vonnis van 19 augustus 1776 wordt de opgelegde verbanning van de gevluchte veroordeelde niet *in effigie* uitgevoerd, maar dient een kopie van de sententie geafficheerd te worden aan zijn laatste woonplaats.³⁷⁶ Dit duidt op humanisering, de overheid vindt het blijkbaar niet nodig om er een openbare terechtstelling van te maken. De opsluiting in de gevangenis komt veel voor als vorm van bestraffing. Dit is eerder vreemd, maar kan wel wijzen om een humaniseringstendens. Echter wordt in die tijd de gevangene meestal vastgebonden, waardoor een gevangenisstraf veel weg kan hebben van een lijfstraf. Deze gevangenisstraffen kunnen gezien worden als de eerste experimenten van een andere gerechtelijke aanpak, aangezien publieke terechtstelling geleidelijk aan ter discussie staat.³⁷⁷ Slechts eenmaal wordt de dwangarbeid op galeien uitgesproken, maar deze straf wordt niet uitgevoerd, omdat het hoger beroep deze uitspraak vernietigt.³⁷⁸ Wel kunnen we de opkomst van de opsluiting in het tuchthuis zien als een mentaliteitsverandering.

De vermogensstraffen blijven de eerste drie decennia stabiel en stijgen het vierde decennia. Het gebruik van geldboeten geraakt steeds meer ingeburgerd. Echter het laatste decennium worden geen vermogensstraffen uitgesproken. Dit kan echter ook wijzen op het feit dat de rechters bij *civiele crimen* bestraft met een civiele straf zoals de geldboete, de civiele procesgang gaan volgen in plaats van de criminele procesgang.

Bij de ontorende straffen valt wel een duidelijke daling te merken doorheen de vijf decennia. Ten slotte komen religieuze straffen, waaronder de profijtelijke betering, niet meer voor in het laatste onderzochte decennium. Ook valt op te merken dat de kasselrijschepenen in die vijf onderzochte decennia personen niet meer veroordelen tot bedevaartstraffen.

We kunnen concluderen dat er merkbare tendensen tot humanisering plaatsvinden doorheen de onderzochte decennia. Echter, in het laatste decennium (1768-1777) vallen de hoge cijfers

³⁷⁴ P. SPIERENBURG, *The spectacle of suffering: executions and the evolution of repression from a preindustrial metropolis to the European experience*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, 66.

³⁷⁵ P. SPIERENBURG, *The spectacle of suffering: executions and the evolution of repression from a preindustrial metropolis to the European experience*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, 186.

³⁷⁶ Ieper, Stadsarchief, KAS I 218, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789, f° 28v-32v.

³⁷⁷ R.J. EVANS, *Rituals of retribution: capital punishment in Germany 1600-1987*, Oxford, Oxford University Press, 1996, 15.

³⁷⁸ Ieper, Stadsarchief, KAS I 217, Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771, f° 78v-80v.

van het gebruik van tortuur en de lijf- en doodstraffen op. Deze cijfers kunnen waarschijnlijk te wijten zijn aan het feit dat een nieuwe gerechtsofficier bevoegd is om misdrijven op te sporen en te vervolgen in het laatste decennium. De andere aanpak van deze gerechtsofficier kan ervoor zorgen dat hij zwaardere criminaliteit eerst probeert aan te pakken. Hierbij willen we een citaat van SPIERENBURG aanhalen: *The longer-term development forms part of changes in mentalities and is primarily related to processes of state formation. Fluctuations in the intensity of repression, on the other hand, may rather be related to tensions between social strata (which in their turn are of course related to state formation). Here we have the contours of a model for the middle-term trend: stabilization of control by the ruling elites and increasing social distance bring about a rise in the relative severity of punishment within the framework of the stage reached by the longer-term development.*³⁷⁹ Humanisering moet met andere woorden bekeken worden vanuit een lange termijn perspectief. Golven van strengere repressie kunnen te wijten zijn aan de op dat moment heersende elite.

AFDELING 4. BESLUIT

We kunnen vaststellen dat gedurende de eerste vier decennia een duidelijke mentaliteitsverandering plaatsvindt. Deze tendensen tot humanisering kennen echter een terugwaai in het laatste decennium: er valt juist een strengere repressie op te merken.

Uiteraard is het voorbarig om conclusies te trekken over de humaniseringstendensen in de kasselrij Ieper, omdat humaniseringstendensen moeten worden gezien in een lange termijn perspectief. Vandaar dat het aangeraden is om deze tendensen verder te onderzoeken aan de hand van vroeger en later onderzoeksmateriaal.

³⁷⁹ P. SPIERENBURG, *The spectacle of suffering: executions and the evolution of repression from a preindustrial metropolis to the European experience*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, 182.

ALGEMEEN BESLUIT

In deze masterproef hebben we geprobeerd een beeld te schetsen van de gerechtelijke strafprocedure, de misdrijven, de straffen en ten slotte de eventuele tendensen tot humanisering van de kasselrijsherenbank van Ieper, aan de hand van het register van de criminele sententies van 1728 tot en met 1777.

In de onderzoeksperiode (1728-1777) kunnen we 127 criminele sententies met 254 verdachten onderscheiden. Het aantal vonnissen en verdachten varieert sterk van jaar tot jaar. Als verklaringen kunnen het onvolledig bronnenmateriaal, de politieke en economische gebeurtenissen, de ambtsovername door een andere baljuw of een veranderde mentaliteit en ten slotte de individuele factoren tot het plegen van misdadigheid aangehaald worden. De voornaamste fasen in de criminele strafprocesgang zijn de *informatie prepartoire*, de *examinatie* en ten slotte het eindvonnis en de tenuitvoerlegging. In een beperkt aantal vonnissen wordt de verdachte ondervraagd op de pijnbank en slechts in één geval komt het *enkwest* voor.

Misdrijven tegen eigendommen vormen de grootste groep en het aantal vermogensdelicten bereikt een hoogtepunt gedurende het laatste onderzochte decennium (1768-1777). De verklaring van deze stijging kan gezocht worden in de crisis van de plattelandseconomie vanaf 1760. Misdrijven tegen personen nemen gedurende de eerste vier decennia af, wat klopt met de hypothese dat, wanneer vermogensdelicten toenemen, geweldsdelicten afnemen. Het laatste decennium neemt het aantal misdrijven tegen personen echter toe. Enerzijds kunnen we veronderstellen dat de reële criminaliteit is afgenomen en dat de plattelandsbevolking het geweld niet langer tolereert en aanklaagt bij de overheid. Anderzijds zouden we er kunnen vanuit gaan dat de reële gewelddadigheid is toegenomen, wat waarschijnlijk te verklaren valt door de economische crisis. Hieruit kunnen we concluderen dat de evolutie van criminaliteit beïnvloed kan worden door de economische conjunctuur. Politieke gebeurtenissen daarentegen hebben eerder invloed op de werking van het gerechtelijk apparaat.

Misdrijven tegen de openbare veiligheid vormen aanvankelijk de grootste delictengroep, maar komen op het einde van de onderzoeksperiode minder vaak voor het gerecht. Vooral tijdens de laatste onderzoeksperiode ontdekken we dat niet landlopers, maar bewoners van de kasselrij diefstallen plegen.

Wat de bestraffing betreft, wordt verbanning het meest uitgesproken. De rechters passen in de meeste gevallen vrijheidsstraffen toe, gevolgd door ontterende straffen, lijfstraffen, religieuze straffen, vermogensstraffen en ten slotte doodstraffen. Het laatste decennium wordt hard opgetreden tegen de vele vermogensdelicten. Zo valt een stijging van het aantal opgelegde doodstraffen op te merken. Het grote aantal recidivisten toont de inefficiëntie van de gebruikelijke strafmaatregelen aan. Vooral de verbanning werkt de recidivegraad in de hand en zorgt ervoor dat de persoon niet meer uit de criminaliteit geraakt.

In de overgang van de 17^e naar de 19^e eeuw valt een fundamentele verandering in de bestraffing van maatschappelijk ontoelaatbaar gedrag te onderscheiden. Bekijken we dit in de kasselrij Ieper, dan kunnen we gedurende de eerste vier decennia een duidelijke daling van het gebruik van tortuur en lijf- en doodstraffen waarnemen. Daarnaast spreken de kasselrijsheren opsluitingen in de gevangenis en in het tuchthuis uit en neemt het aantal ontterende straffen af. Deze tendensen tot humanisering kennen echter een terugwaai in het laatste decenni-

um: er valt juist een strengere repressie op te merken. Hier dienen we te benadrukken dat humanisering steeds moet bekeken worden in lange termijn perspectief. Golven van strengere repressie kunnen te wijten zijn aan de op dat moment heersende elite en kunnen dus waarschijnlijk verbonden worden aan de nieuwe gerechtsofficier. Deze humaniseringstendensen betekenen ten slotte niet dat het recht perfect is, we blijven vandaag nog steeds werken aan een beter rechtssysteem.

Omdat deze verhandeling zich vooral richt op het beschrijven van de criminele sententies, lijkt het ons nuttig om in de toekomst deze resultaten te vergelijken met andere plattelandsdistricten. Ook het onderzoeken van criminele sententies voor en na de betrokken onderzoeksperiode lijkt ons nuttig, met het oog op het ontdekken van humaniseringstendensen.

Met deze masterproef hopen we een bijdrage te hebben geleverd tot de rechtshistorische studie van de kasselrij Ieper.

BIBLIOGRAFIE

ARCHIEFMATERIAAL

Ieper, Stadsarchief

KAS I

217 Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1728-1771.

218 Register van de Criminele Sententien van de Zaal en de Kasselrij van Ieper, 1771-1789.

BRONNEN

AERTS, E. en DELBEKE, J., “Problemen bij de sociaal-economische geschiedenis van het Vlaamse platteland, 1700-1850”, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 1983, 583-596.

BECCARIA, C., *Over misdaden en straffen. ingeleid, van aantekeningen voorzien en vertaald door Dr. J.M. Michiels*, Antwerpen, Kluwer, 1982, 219p.

BLOK, A., “Openbare strafvoltrekkingen als rites de passage”, *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 1984, 470-481.

BOONEN, K., (ed.), *De weging van 't Hart. Idealen, waarden en taken van het strafrecht. Liber amicorum voor prof. mr. A.C. 't Hart*, Deventer, Kluwer, 2002, 299 p.

BOSCH, J., “Aantekeningen over de algemene strekking van de Premières idées van Goswin de Fierlant”, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 1955, 53-75.

BOSCH, J., “Beccaria et Voltaire chez Goswin de Fierlant et quelques autres juristes belges et néerlandais”, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 1961, 1-21.

BROERS, E.J.M.F.C., *Geschiedenis van het straf- en schadevergoedingsrecht. Een inleiding*, Appeldoorn/Antwerpen, Maklu, 2012, 145 p.

CARBASSE, J.M., *Histoire du droit pénal et de la justice criminelle*, Parijs, Presses Universitaires de France, 2000, 445 p.

DE DAMHOUDER, J., *Practycke ende handbouck in criminele zaeken. Heruitgegeven en toegelicht door Jozef Dauwe en Jos Monballyu*, Roeselare, Den wijngaert, 1981, 293 p.

DEPREEUW, W., *Landloperij, bedelarij en thuisloosheid. Een socio-historische analyse van repressie, bijstand en instellingen*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1988, xxi + 629 p.

DEPREZ, P., “Evolution économique et mouvements paysans en Belgique à la fin du 18e siècle”, *Revue belge d'histoire contemporaine* 1973, 49-65.

DE WIN, P., “De schandstraffen in het Oud-Belgisch strafrecht”, *De Leiegouw* 1986, 281-288.

DE WIN, P., *De schandstraffen in het wereldlijk strafrecht in de Zuidelijke Nederlanden van de Middeleeuwen tot de Franse Tijd bestudeerd in Europees perspectief*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 1991, 276 p.

DE WIN, P., *Inventaris van de feodale schandpalen op het Belgisch grondgebied. 2: Provincies Oost- en West-Vlaanderen*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 1996, 209 p.

DIEDERIKS, H.A. en ROODENBURG, H.W. (eds.), *Misdaad, zoen en straf. Aspecten van de middeleeuwse strafrechtsgeschiedenis in de Nederlanden*, Hilversum, Verloren, 1991, 137 p.

DONCHE, P.A., *Geschiedenis en genealogie van de familie Donche 1365-2004. Geschiedenis over zeven eeuwen van een familie uit de kasselrij Veurne, te Diksmuide en de kasselrij Ieper*, II, Berchem, Donche, 2004, 1192 p.

DUPONT, L., *Beginnelsen van behoorlijke strafrechtbedeling. Bijdrage tot het grondslagenonderzoek van de Belgische strafrechtbedeling*, Antwerpen, Kluwer, 1979, 237 p.

EMSLEY, C. en KNAFLA, L.A. (eds.), *Crime history and histories of crime: studies in the historiography of crime and criminal justice in modern history*, Londen, Westport, 1996, 313 p.

EVANS, R.J., *Rituals of retribution: capital punishment in Germany 1600-1987*, Oxford, Oxford University Press, 1996, 1014 p.

FABER, S., *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811: De nieuwe menslievendheid*, Arnhem, Gouda Quint, 1983, 370 p.

FIJNAUT, C. (ed.), *Gestalten uit het verleden: 32 voorgangers in de strafrechtswetenschap, de strafrechtspleging en de criminologie*, Brussel, Kluwer, 1993, 347 p.

GILISSEN, J., *Historische inleiding tot het recht. 2: De bronnen van het recht in de Belgische gewesten sedert de dertiende eeuw*, Antwerpen, Kluwer, 1989, 269 p.

GILLIODTS-VAN SEVEREN, L. (ed.), *Coutume de la salle et chatellenie d'Ypres*, Brussel, Goe-maere, 1911, lxxvi+411p.

HUBERT, E., *La torture aux Pays-Bas autrichiens pendant le XVIIIe siècle. Son application, ses partisans et ses adversaires. Son abolition. Etude Historique*, Brussel, Lebègue, 1897, 176 p.

KAPTEYN, P., *Taboe: ontwikkelingen in macht en moraal speciaal in Nederland*, Amsterdam, De Arbeiderspers, 1980, 327 p.

KERSTEMAN, F.L., *Practisyns woordenboekje of verzameling van meest alle de woorden in de rechtskunde gebruickelyk. Ingeleid door J.E. Ennik en P. Brood*, Groningen, Regio-project, 1996, 114 p.

LANGBEIN, J. H., *Prosecuting crime in the renaissance. England, Germany and France*, Cambridge, Harvard University Press, 1974, 321 p.

LANGBEIN, J. H., *Torture and the law of proof. Europe and England in the Ancien Régime*, Chicago, University of Chicago Press, 1977, 229 p.

MAES, L.TH., *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden*, Antwerpen, De Sikkel, 830 p.

MARTYN, G. en OPSOMMER, R., *Geschiedenis van de politiek en van het publiekrecht*, Brugge, Die Keure, 2005, 364 p.

MONBALLYU, J., “De Raad van Vlaanderen en de hervorming van het strafrecht (1756-1787)”, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 1996, 47-77.

MONBALLYU, J., “De rol van de wetgever en de rechter bij de strafrechtbedeling volgens Goswin de Fierlant (1735-1804)”, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 2000, 281-300.

MONBALLYU, J. (ed.), *Filips Wielant verzameld werk. I. Corte instructie in materie criminele*, Brussel, Paleis der Academiën, 1995, 303 p.

MONBALLYU, J., *Het gerecht in de kasselrij Kortrijk (1515-1621)*, onuitg. doctoraatsthesis Rechten KU Leuven, 1976, 793 p.

MONBALLYU, J., ‘Strafprocesrechtelijk gewoonterecht in Vlaanderen en Brabant voor en na de criminele ordonnantiën van 1570’, *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België* 1996, 115-230.

MONBALLYU, J., *Zes eeuwen strafrecht. De geschiedenis van het Belgisch strafrecht (1400-2000)*, Leuven, Acco, 2006, 382 p.

MOORMAN VAN KAPPEN, O., “De rechtskracht van de Ordonnantie op de Stijl van procederen in criminele zaken van 9 juli 1570 in de Oostenrijkse Nederlanden. Een nieuwe bijdrage aan een oude discussie”, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 1990, 327-342.

NEFORS, P., “Goswin de Fierlant (1735) en de problematiek van gevangeniswezen, landloperij en bedelarij: een aspect van de strafrechtshervorming in de Zuidelijke Nederlanden”, *Panopticon* 1990, 125-140.

OPSOMMER, R., *Waar is de tijd. 2000 jaar de Westhoek. Misdaad en straf*, XII, Zwolle, Waanders Uitgevers, 2006, 275-289.

OTTE, E., *Criminaliteit in de kasselrij Oudburg 1700-1789*, licentiescriptie Geschiedenis Ugent, 1998-99, 173 p.

PREVENIER, W. en AUGUSTYN, B., *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1997, 634 p.

SIMON, J., “La procédure criminelle sous l’ancien régime (Grand Conseil de Malines)”, *Bulletin de la Commission Royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de Belgique* 1921, 265-437, 449-540.

SPIERENBURG, P. (ed.), *The emergence of carceral institutions: prisons, galleys and lunatic asylums 1550-1900*, Rotterdam, Erasmus universiteit, 1984, 187 p.

SPIERENBURG, P., *The spectacle of suffering: executions and the evolution of repression from a preindustrial metropolis to the European experience*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, 274 p.

STRUBBE, E. “Joos de Damhouder als criminalist”, *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis* 1970, 1-65.

TRAEST, P., *Het bewijs in strafzaken*, Gent, Mys en Breesch, 1992, 476 p.

VAN CAENEGEM, R.C., “La preuve dans l’ancien droit belge, des origines à la fin du XVIIIe siècle”, in *Recueils de la société Jean Bodin pour l’histoire comparative des institutions*. XVII, Brussel, Librairie encyclopedique, 1965, 375-430.

VANDER BEKEN, T., *Grondige Studie Strafrecht*, niet-gepubliceerde cursus, Universiteit Gent, Master Rechten, 2012-2013, 514 p.

VAN DEN BROECK, J., *De rechtsleer in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de 18de eeuw*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Wetenschappelijk Comité voor Rechtsgeschiedenis, 2001, 257p.

VAN DEN WYNGAERT, C., *Strafrecht, strafprocesrecht en internationaal strafrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2009, 1286 p.

VANDERMAESEN, M., *Archiefvormers in de gerechtelijke arrondissementen Brugge, Ieper, Veurne. 2. Archieven van overheidsinstellingen vanaf 1795*, Brussel, Algemeen rijksarchief, 2002, 353 p.

VAN DE VRUGT, M., *Aengaende criminele saken: drie hoofdstukken uit de geschiedenis van het strafrecht*, Antwerpen, Kluwer, 1982, 98 p.

VAN DE VRUGT, M., *De criminele ordonnantiën van 1570. Enkele beschouwingen over de strafrechtcodificatie in de Nederlanden*, Zutphen, De Walburg Pers, 1978, 209 p.

VANHEMELRYCK, F., *Ellendelingen voor galg en rad 1400-1800*, Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1984, 206 p.

VANHEMELRYCK, F., *Marginalen in de geschiedenis. Over beulen, joden, hoeren, zigeuners en andere zondebokken*, Leuven, Davidsfonds, 2004, 302 p.

VANHEMELRYCK, F., “Misdad en straf – Recent onderzoek naar de geschiedenis der criminaliteit”, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 1978, 177-206.

VANHEMELRYCK, F., *Misdadigers voor rechter en beul 1400-1800*, Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1984, 207 p.

VAN HOUTTE, J.A., NIERMEYER, J.F., PRESSER, J., ROMEIN, J., VAN WERVEKE, H. (red.), *Algemene geschiedenis der Nederlanden. In twaalf delen*, XII dln., De Haan, Zeist, 1949-1958, x p.

VAN RHEE, C.H., STEVENS, F. en PERSOONS, E. (eds.), *Voortschrijdend procesrecht. Een historische verkenning*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2001, 299 p.

VERMEIR, R. (red.), *Een inleiding tot de geschiedenis van de Vroegmoderne Tijd*, Wommelgem, Van In, 2008, 317 p.

VERMEIR, R., *Historische Praktijk 2. Heuristiek – partim Vroegmoderne Tijd*, niet-gepubliceerde cursus, Universiteit Gent, Tweede Bachelor Geschiedenis, 2011-2012, 211 p.

VROLIJK, M., *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen (1531-1567)*, onuitg. doctoraatsthesis Geschiedenis Katholieke Universiteit Nijmegen, 2001, 530 p.